

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

HIRİSTİYANLIK'TA RUHBANLIĞIN
KÖKENLERİ ve RUHBANLIK SINIFI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Galip ATASAĞUN

HAZIRLAYAN
Hatice SALAR

Konya-2008

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	III
ÖNSÖZ	IV

GİRİŞ

I. KONU ve SINIRLARI	1
II. AMAÇ ve ÖNEM	1
III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	2
IV. KAYNAKLAR.....	2

I. BÖLÜM

A. RUHBANLIK.....	3
1. Lugat Anlamı	3
2. İstilahî Anlamı	4
B. RUHBANLIĞIN SEBEPLERİ VE ORTAYA ÇIKIŞI.....	6
1. İÇ ETKENLER.....	6
a. Psikolojik ve Manevîlik.....	6
b. Ferdîlik-İctimâîlik	7
c. Sevgi-Nefret.....	7
d. Vehn	8
e. Hırs	9
2. DIŞ ETKENLER	10
a. Baskı ve Şiddet.....	10
b. İlâhî Emirlerin Yanlış Anlaşılması.....	10
c. Toplumdaki Dengesizlik.....	11

II. BÖLÜM

DİĞER DİNLERDE RUHBANLIK

A. TARİHTE RUHBANLIK	12
1. İnkâ'larda Ruhbanlık.....	12
2. Maya'larda Ruhbanlık	13
3. Azteklerde Ruhbanlık.....	14
4. Hinduizm'de Ruhbanlık	16
5. Budizm'de Ruhbanlık.....	19
B. SEMAVÎ DİNLERDE RUHBANLIK	23

1. Yahudilik'te Ruhbanlık	23
2. İslâm'da Ruhbanlık	27

III. BÖLÜM

HİRİSTİYANLIK'TA RUHBANLIK

A. HİRİSTİYANLIKTA RUHBANLIĞIN KÖKENLERİ	32
1. Hıristiyan Ruhbanlığının Tarihçesi	32
2. Hıristiyan Ruhbanlığını Ortaya Çıkaran Faktörler:	37
3. Hıristiyan Ruhbanlığın Özellikleri ve Sonuçları.....	46
4. Kur'an'da Hıristiyan Ruhbanlığının Tenkidi.....	48
B. HİRİSTİYANLIKTA RUHBANLIK ÇEŞİTLERİ	51
1. Ruhbanlığın Farklı Tipleri	53
2. Ruhbanlıkta Eziyet Şekilleri	55
3. Ruhbanlığın Temel Özellikleri	56
C. HİRİSTİYANLIKTA RUHBANLIK SINIFI.....	59
1. Katolik Kilisesinde Ruhbanlık Sınıfı	60
2. Ortodoks Kiliselerinde Ruhbanlık Sınıfı.....	68
3. Ermeni Ve Doğu Kiliselerinde Ruhbanlık Sınıfı.....	71
SONUÇ	76
BİBLİYOGRAFYA.....	78

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.md.	: Adı geçen madde
AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
bkz	: Bakınız
c.	: Cilt
çev	: Çeviri
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ER	: Encyclopedia of Religion
ERE	: Encyclopedia of Religion and Ethics
MEB	: Milli Eğitim Basımevi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
NGS	: Nationel Geographic
s.	: Sayfa
sy	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
trz.	: Tarihsiz
v.d.	: ve diğerleri
v.s.	: ve saire
Yay.	: Yayıncılık, Yayınları, Yayınlayan

ÖNSÖZ

Ruhbanlık, dünyevi hayat ile dini hayat arasında aracılık işlevini yerine getiren kurumdur. Ruhbanlık sınıfını oluşturan ve toplumların ruhanî önderleri sayılan rahipler, ibadet yöntemlerinin özel ve bazen de gizli bilgisini taşıyan âyin uzmanlarıdır.

Ruhbanlığın gayesi; insanı, arzu ve ihtiraslardan, aşırı istek ve tutkularından kurtarmak, kin ve nefretin yok olmasını sağlamak, kişiyi yolunu şaşırtmaktan kurtarmak ve gerçek saadete erişirmeye çalışmaktır. Ruhbanlık, bu amacı gerçekleştirmek için bir çok yöntemler kullanır. Herkesten uzak bir köşeye çekilmek anlamına gelen inziva ve nefisle mücadele etmek manasındaki riyazet bu metodların başlıcalarıdır.

İnziva yoluyla nefisle mücadele eden ya da ruhî tecrübelerle ulaşan ruhbanlar Hıristiyanlıkta hatırı sayılır bir yere sahiptir. Ruhbanlığın araştırılması ve temel özelliklerinin bilinmesi, Hıristiyanlığın bilinmesi ve bu anlayışı kabul eden insanların yaşayış tarzını öğrenmemiz açısından yararlıdır.

Ruhbanlık, yalnızlıkla karakterize edilen münzevi bir hayat formudur. Keşişler ise, dünyadan el-etek çekip yalnızlığa gömülen, kendisiyle münasebeti olan herkesten tamamen soyutlanmış bir şekilde yaşayan insanlardır. İnziva hayatının ortaya çıkışında bir kişinin hayatını dini yaşantıya adanma arzusu yatmaktadır. Münzevilik, Tanrıya adanmış hayat tarzının en saf ve en kusursuz şekli olarak kabul edilebilir. Tanrıya ulaşma uğruna kendilerini çöllerin ıssızlığına terk ederek safi bir hayat yaşayan münzevilerin çoğu yağmur sezonu boyunca bir yere sığınma ihtiyacı hissetmiştir. Ayrıca, bir keşişin tek başına yaşamasından doğabilecek tehlikeler sebebiyle birlikte yaşama ihtiyacı hasıl olmuş, bir öndere bağlanarak münzevi kolonileri oluşturulmuş ve aynı kurallara tabi olunarak bir tarikat hayatının bütün özellikleri (yoksulluk, çile, bekarlık, sessizlik, v.s.) uygulamaya çalışılmıştır.

Araştırmamızı şu sorular çerçevesinde şekillendirmeye çalıştık; Hıristiyanlıkta ruhbanlığın yeri nedir? İlk dönemlerden beri ruhbanlık konusuna yaklaşımlar nasıl olmuştur? Ruhbanlık nasıl doğmuş, gelişmiş ve yayılmıştır? Ruhbanlığın ferde ve topluma kazandırdıkları ve kaybettirdikleri nelerdir? Hıristiyanlıkta ruhbanlığın kaynağı nedir?

Araştırmanız, Yüksek Lisans Tezi olması dolayısıyla konuyu sadece Hıristiyanlıkta Ruhbanlığın Kökenleri ve Ruhbanlık Sınıfı olarak sınırladık. Ruhbanlığı daha iyi anlamak için ‘‘Tarihte Ruhbanlık’’ adı altında diğer dinlerde ruhbanlık hakkında bilgi verdik. Bütün dikkat ve gayretlerime rağmen araştırmanızda bazı eksikliklerin bulunması ve bazı önemli hususların da gözden kaçması muhtemel olsa da, yapılacak ilmi, yapıcı tenkitlerle araştırmanızın daha iyiye doğru gelişmesine yardımcı olacağına inanıyoruz.

Bu çalışmamın her aşamasında beni destekleyen, yön veren ve beni sabırla dinleyen değerli danışmanım Doç. Dr. Galip ATASAĞUN hocama, yardımlarını esirgemeyen, Prof. Dr. Mehmet AYDIN hocama, Fransızca metinlerin tercümesinde yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. Ahmet ARAS hocama sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Hatice SALAR

KONYA-2008

GİRİŞ

Toplum hayatını yönlendiren en önemli faktörlerden birisi olan din, geçmişten günümüze kadar tüm insanların ilgi ve merak odağı olmuş ve olmaya devam etmektedir. Bu ilgi, kişiden kişiye, toplumlara ve milletlere göre farklı algılar şeklinde tezahür etmiştir. Bundan dolayı geçmişten günümüze kadar birçok dinler ve bu dinlere bağlı olarak sayısız anlayışlar ortaya çıkmıştır. Bu anlayışlardan birisi de Ruhbanlıktır. Ruhbanlık kelimesi ilahi ve ilahi olmayan tüm dinlerin kapsamında ele alınabilecek bir kavramdır. Kimilerin de dinin yapısında olmasına rağmen bazı dinlerde olmayan bir kavramdır.

I. KONU ve SINIRLARI

Ruhbanlık kavramını “Dinlerde Ruhbanlık Anlayışı” şeklinde değil Hıristiyanlık’ta Ruhbanlığın Kökenleri ve Ruhbanlık sınıfı olarak sınırladık. Bunu yaparken kısaca Ruhbanlık kavramı ve tarihçesi hakkında bilgi vermeyi uygun bulduk.

Hıristiyanlık’ta Ruhbanlığı almamızın sebebi dinin özünde ruhbanlık olması ve bu hayat tarzını tavsiye etmesidir. Hıristiyanlık’ta ruhbanlık, dünya zevklerinden uzak kalma, bekar yaşama, maddiyattan uzaklaşarak maneviyata meyletmek ve kendini dini yaşayışa adama şeklinde ortaya çıkar.

II. AMAÇ ve ÖNEM

Hıristiyanlık ruhani özellik gösteren bir dindir. Dünyanın sonunun geleceğine inandıkları için dünya ile ilgilenmezler ve kendilerini dini hayata adarlar. Ruhbanlık Hıristiyan dininde, dünya işlerinden el etek çekerek yalnız ruhu ilgilendiren konular üzerinde çalışan ruhanî ve ruhban denilen görevliler sınıfıdır.

Hıristiyanlık’ta özellikle Ortaçağ’da ruhaniler halktan ayrı, kendini Tanrı’ya en yalan sayan imtiyazlı bir sınıftır. Papalık aracılığıyla zaman zaman devlet işlerine karışan ruhaniler, bazen kralları bile baskı altına almışlardır.

Tezdeki amacımız Hıristiyanlık’taki ruhbanların kökeni bulmak ve Yeni Ahit’te ruhbanlığı destekleyen ayetleri ortaya çıkarmaktır. Ayrıca ruhbanlık sınıfını Hıristiyan mezheplerinde ayrı ayrı ele almaktır.

III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Dinler Tarihinde bilinen dört tane metodu vardır. Bunlar Tarihi, Nitelendirici, Filolojik ve Karşılaştırmalı metodlardır. Biz alıŐmamızda nitelendirici metodu karşılaştırmalı metodu kullandık.

Dinler Tarihinin en önemli metodlarından birisi olan karşılaŐtırma metoduyla inançlar ya da anlayışlar arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları daha iyi anlamıŐ olduk.

IV. KAYNAKLAR

Hıristiyanlık'ta Ruhbanlık konusuyla ilgili yazılmıŐ derli toplu herhangi bir esere rastlayamadık. Birçok kaynaklardan yararlandık.

Tezin ilk bölümünde daha çok sözlüklerden alıntılar yaptık. Ruhbanlık kelimesinin sözlük ve terim anlamlarını açıkladık. Ve ruhbanlığın sebepleri ve ortaya çıkışını belirttik.

İkinci bölümünde en çok yararlandığımız kaynaklar dinler tarihi ile ilgili alanda yazılan eserler olmuştur. Bu bölümde diğer dinlerde ruhbanlık kavramını ele aldık. İslam'da ruhbanlık bölümünde daha çok İslami eserlerden faydalandık.

Tezin üçüncü bölümünde ise daha çok Hıristiyanlıkla ilgili kaynaklardan faydalandık. Ve konuyla ilgili Türkçe eserler son derece kısıtlı olduğunda eviri yapmak zorunda kaldık. Ayrıca internet sitelerinde konumuzla ilgili araŐtırma yaptık.

I. BÖLÜM

A. RUHBANLIK

1. Lugat Anlamı

Ruhbaniyye kelimesi kök olarak “رَهَبَ” fiilinden türemiştir.¹ Fiilin çekimi “رُهْبَانٌ - رُهْبَانًا - رَهَبَ - رَهْبَةً” şeklinde gelir.² Kelimenin kök itibariyle manası “korkmak” demektir ve Hz. Peygamberin “seni diler ve senden korkarım” şeklindeki “رَعْبَةً وَرَهْبَةً إِلَيْكَ” duasında da bu anlam vardır.³

“رَهَبَ” fiilinin, korku ile itaat, korkudan dolayı itaat, korku duyarak ibadet manalarını kelimenin içerdiğini söyleyebilir ve Rahbaniyye kelimesini bu manalardan hareketle açıklayabiliriz. Rahbaniyye kelimesini İbn Manzur açıklarken bunun korkmak manasına gelen “الرَّهْبَةُ” kökünden geldiğini ve daha sonra bunun haddi aşan ve ifrata giden anlamında isim olduğunu söyler.⁴

Yine İbn Manzur, “İslâm’da ruhbanlık yoktur” hadîsinden hareketle “rahbaniyyet” kelimesinin “hadımlaşmak, boyuna zincir vurmak ve ümmet-i Muhammed’e haram olan şeyler” manasına geldiğini söyler. İbn Esir’in şu görüşünü nakleder: “الرَّهْبَانِيَّةُ” kelimesi “الرَّهْبَةُ” kelimesinden gelir ki “korkmak” demektir. Hıristiyan papazları, dünya işleri ve lezzetlerinden uzaklaşır, insanlarla hemhal olmaz ve dünya zahmetlerini yüklenmezlerdi. Öyle ki bazıları kendisini içdiş etmek ve boynuna zincir vurmak gibi çeşitli işkenceler yaparlardı.⁵

¹ Firuzâbâdî, *el-Kâmusu'l-Muhît*, Nurâ Kitabevi, Şam, trz, I/77.

² Firuzâbâdî, a.g.e., I/77, Butros, el-Bustani, *Muhtu'l-Muhît*, Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1987, s. 354.

³ Muhammed b. İsmail, el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih*, Çeviri, Mehmet Sofuoğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1987, Tevhid 35.

⁴ Celaleddin b. Mükerrrem İbn Manzur, “Ruhbanlık” md, *Lisanü'l-Arap*,(I-XV), Dar-u Sadr, Beyrut, trz, I/437.

⁵ Celaleddin b. Mükerrrem İbn Manzur, a.g.e., I/438.

Ayrıca Ruhban kelimesinin, Rehbet'ten Rahibin çoğulu bir kelime olabileceğini de söylerler. Rehbet; acı ve ızdırap duyup büyük bir korkuya kapılarak çekilmek anlamındadır. Bir anlamı da zühd ve riyazette normal sınırları aşmaktır.⁶

“الرُّهْبَانُ” Ruhban sözcüğü “رَهْبَةٌ” Rehbet “رُهْبٌ” rühb ve “رَهْبٌ” Rehb kökünden türetilmiştir. Bu sözcüklerin anlamı “Acı ve ızdırap duyup büyük bir korkuyla çekilmek” demektir. İsmi faili olan Rahip sözcüğü “acı ve ızdırapla, korkuyla çekinen kimse” demektir. Çoğulu “رُهْبَانٌ” Ruhban-Rahban ve “رَهْبَانِيُونَ” Ruhbaniyyi olarak gelir.⁷

Sözcük anlamıyla Kur’ân-ı Kerîm’de Kasas Sûresi âyet 32 “er-rehb”, Haşr Sûresi âyet 13’de “rehbeten”; Enbiya Sûresi âyet 90’da “reheben”; Araf Sûresi âyet 154’de “turhibûne”; Bakara Sûresi âyet 40’da “ferhebûni”; Enfal Sûresi âyet 60’da “turhibûne” şeklinde yer alır.

2. İstilahî Anlamı

Rahib kavramı, İslâm dininden önce, çölde giden yolcular için geceleri konaklama yeri hazırlayan kimseler için kullanılırdı. İslâm’ın ortaya çıkışından sonra ise kelimenin anlamı değişti. Rahib yalnız Hıristiyan din adamları için kullanılmaya başlandı. Rahib sözü İslâm dini dışında kalan tüm tek tanrıcı ve çok tanrıcı din görevlileri için de kullanılır.⁸ İslâmî kaynaklarda da bu kelime sıkça kullanılır ve Kur’ân-ı Kerîm’de “ruhbanlık” kelimesi Hıristiyan din adamları hakkında kullanılmıştır.⁹ Hadîs-i Şeriflerde de sık sık bu konuda çeşitli terimler geçer. Hadîslerde bu kelimenin İsrailoğullarından bir din adamı için geçtiği görülür. Bu Hadîste Hızır (a.s.)’ın, manastırında ibâdete çekilen bir rahibe uğradığı ve onu İslâmlaştırdığından bahsedilir.¹⁰

⁶ *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, Nesil Matbaacılık, İstanbul, 1990, s. 325.

⁷ [http://aliaksoy.wordpress.com/Ruhbanlık ve Zuhd.takva/](http://aliaksoy.wordpress.com/Ruhbanlık%20ve%20Zuhd.takva/) 2007/04/09

⁸ *İslâm Ansiklopedisi*, (I-XIII), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977-1986, IX/604-605, “Ruhbanlık” md.

⁹ Tevbe, 9/31-34; Maide, 5/82; Hadid, 57/27.

¹⁰ Muhammed b. Yezid İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, Çeviri, Haydar Hatipoğlu, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1982, Fiten 23.

“Ruhbanlık, dünyevi hayat ile dînî hayat arasında aracılık işlevini yerine getiren kurumdur. Ruhbanlık sınıfını oluşturan ve toplumların ruhanî önderleri sayılan rahipler, ibadet yöntemlerinin özel ve bazen de gizli bilgisini taşıyan âyin uzmanlarıdır.”¹¹

Batılı kaynaklarda “Ruhbanlık” kelimesi, İslâm’da olduğu gibi sınırlı bir dönemin veya dinin taraftarlarından bazıları için değil, biraz daha geniş olarak kullanılır. Bunda Hz. Peygamber (s.a.v.)’in Yahudilik ve Hıristiyanlığın dışındaki diğer din mensuplarıyla karşılaşmadığı veya böyle bir örnekleme ihtiyacı olmadığı için kullanmadığı düşünülebilir. Fakat mutlak mânâda Ruhbanlık kelimesi, bir kurumun adı olarak kullanıldığında, bunun dinî veya mezhebî olma, bu kurumun özelliklerine haiz olan her din veya her din mensubu “Rahib” olarak isimlendirilebilir ve bundan dolayıdır ki, tarihte “Katolik Ruhbanı” “Anglikan Ruhbanı”, “Fransız Ruhbanı” denilebilmiştir.¹²

Fransızca ruhbanlık “ascétique” şeklindedir. Anlamı ruhânî hayatla ilgili ritüelleri uygulayanlardır. Ascétisme, ahlâkî yüceliğe ulaşmak için, acı ve ızdıraba dayalı uygulamaları içeren hayat tarzıdır.¹³

Genel olarak Ruhbanlık işleri, salt mekanik büyü tekniklerinden çok, toplumsal grubun benimsediği tanrısal güçlerin ya da tabiatüstü varlıkların gerektirdiği âyinlerin, kurallara uygun biçimde yerine getirilmesiyle ilgilidir. Kurban âyinlerinin yönetimi dinsel kültürdeki yaygınlığı nedeniyle ruhbanlığın başka işlevlerinden biri sayılır.¹⁴

*En gelişmiş biçimiyle ruhbanlık genellikle merkezî bir otoritenin bulunduğu, kültürü oldukça incelmış, belirgin öğretileri, kesinleşmiş âyinleriyle örgütlenmiş bir kültü olan geniş toplumlarda görülür. Ama bundan, ileri boyutlarda gelişmiş her dinde bir ruhbanlık kurumu bulunması gerektiği sonucu çıkarılmaz. Dinî yetkinin herhangi bir kurban âyiniyle ilişkilendirilmediği İslâm, ruhbanlığın bulunmadığı dinlerin en güzel örneğidir.*¹⁵

¹¹ *Ana Britannica*, (I-XXXII), Ana Yay., İstanbul, 1990, XVIII/528-529, “Ruhbanlık” md.; *Meydan Larousse*, Meydan Yay., İstanbul, 1972, X/446, “Ruhbanlık” md.; Ahmet Fethi Polat, *Âyetler Bağlamında Dinde Aşırılık*, Konya, 2002, s. 18.

¹² *Ana Britannica*, XVIII/528-529, “Ruhbanlık” md.

¹³ *Nouveau Petit Larousse*, Paris 1959.

¹⁴ *Ana Britannica*, XVIII/529, “Ruhbanlık” md.

¹⁵ *Ana Britannica*, XVIII/529, “Ruhbanlık” md.

B. RUHBANLIĞIN SEBEPLERİ VE ORTAYA ÇIKIŞI

Ruhbanlığı ortaya çıkaran sebepler, çok çeşitli ve karmaşık olup bunları, iç ve dış etkenler diye incelemek daha doğru olacaktır.

1. İÇ ETKENLER

a. Psikolojik ve Manevîlik

İnsanoğlu, yaratılış itibariyle farklı bir karakterdedir. Hatta bir tek insanda bile birbirine zıt iki farklı tabiat bulunabilir. Çünkü insan hem beden, hem de ruhtan oluşmuş bir varlıktır. İnsanoğlu son derece girift bir yapıya sahiptir. Zaman zaman insanın bu iki yönden birisine kanatlanıp uçtuğu olur. Bazen olur hislerin ağır baskısıyla bedenî arzular alemine doğru kanat açar. Bazen de ruh dünyasındaki aydınlıklara doğru uçar gider.¹⁶ Fakat burada ince bir detay vardır. İnsan, bedeni arzuları doğrultusunda hareket ettiği zaman da insandır, ruhun arzuları doğrultusunda hareket ettiğinde de insandır. Çünkü ruh-beden ilişkisi ayrılmaz derecede birbirlerine bağlıdır. Ve yine bu, yani her iki yönden birisinin baskın olması, devamlı değil geçicidir.

İnsana verilen nefis duygusu, eğer kişiyi esir alırsa dünyaya tamah eden bir kişi halini alır. İnsan, nefsinin esiri olur. Ancak kişi, nefsinin ayaklar altına aldığı zaman, o zaman gerçek takvaya ve yüce mertebeye ulaşır. Nefis daha çok bedeninin arzu ettiği, hoşnut olduğu şeyleri daha güzel hale getirerek diğer alemini insana unutturur. Ama kişi, eğer ruhunun derinliklerindeki gerçek isteğinin bu dünyada değil, diğer âlemde olduğunu bilirse terk-i dünya felsefesini kendisine şiar edinir. İnsanda mükemmeliyetçilik vardır. En güzeli, en iyisi olma arzusu her zaman insana galip gelir. İnsan bu dünyada daha rahat, daha güzel dünya için buradaki gerçek dünyanın gölgesini terk eder. Mânevî yüceliği elde etmek ister ve bunu kendi arzu ve düşüncesi doğrultusunda yapar.

İnsanlardaki sapma ise, tabiatının bu özelliklerinden koparıldığı an baş göstermektedir. Toprağın büyümesine kapılan insan, bazen diğer tarafı olabildiğince ihmal edebilmekte ve böylece tamamen özden yoksun maddeci bir yapıya bürünmekte, bazen

¹⁶ Muhammed Kutub, *İnsan Psikolojisi Üzerine Etüdlar*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1987, s. 74.

de ruhî tarafın eğilimleri doğrultusunda tamamen hayattan kopabilmektedir. Elbette fitratın uygun görmediği bu davranışlar kişiyi sapkınlıklara düşürmektedir.

b. Ferdîlik-İctimâîlik

İnsan tabiatında ilk olarak hangi duygunun var olduğunu söylemek güçse de psikologlar ferdiyetçi duygunun insanda daha önce başladığını çünkü insanın daha ufak bir çocukken fert olarak kendisini kavradığını ve daha sonra cemiyeti tanımaya başladığını söylerler.¹⁷ İnsan büyüdükçe toplumla ve toplumsal olaylarla daha sonra yüz yüze gelir ve neticede toplumdaki ayrılmaları düşünölemeyecek bir varlık halini alır.

İnsanoğlundaki, ilk olarak bebeklik zamanlarında ferdî duygu daha ön plandadır. Ben merkezli bir düşünceye sahiptir. Ve her şeyi kendi ekseni etrafında düşünür. Ve bir amaç doğrultusunda değerlendirir. Kendine yararlı olan şeyler güzel, zarar veren şeyleri kötü olarak telakki eder. Bu ferdiyetçi duyguyu gençlik çağında aşamayan insanlarda sapkınlıklar ortaya çıkmaktadır. Hep kendini düşünenler, toplum tarafından dışlanmakta ve insanlar tarafından yalnızlığa itilmektedir. Bu sebepten dolayı içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için kendini dünyadan soyutlamaktadır.

İnsanlardaki bu iki duygunun aşırı derecede gelişmesi yine ondaki ilahi dengenin bozulması anlamına gelir. Toplumla çok fazla hemhal olan kişi, ferdî yapısındaki duyguları, ihtiyaçları, ihmal edip tamamıyla toplumun arzuları doğrultusunda ömrüne yön verir. O, artık nefisî şeylerin tamamen önüne geçmiştir. Bazen de insan, tamamen kendi nefisine hizmet eder ve onu ilah edinir.¹⁸

İşte bu durumda da sapmanın diğer boyutu ortaya çıkar. Kişi ya nefisine tapar, ya da nefisini öldürerek sadece kendi kurtuluşunu sağlamaya çalışır.

c. Sevgi-Nefret

İnsanoğlu, henüz bir çocukken sevgiyle tanışır. Onun mayasında sevgi vardır, şefkat vardır. Çünkü İslâm fitratı, sevgi üzerine bina edilmiştir.¹⁹ İnsanoğlu da İslâm

¹⁷ Muhammed Kutub, *a.g.e.*, s. 179.

¹⁸ Câsiye, 45/23.

¹⁹ Bakara, 2/256.

fitratıyla doğduğu için²⁰ onun da sevgiden uzak olması düşünülemez. İnsanoğlu içindeki bu sevgiyle, şefkatle ve yumuşaklıkla insanlararası ilişkilerini düzenler, yön verir. Toplumun bir ferdi, bir üyesi olması için gerekli olan harçlardan birisi de sevgidir. Onun olmadığı yeri de mutlaka kin, nefret ve katı kalplilik doldurur. Bu özellikler insanı topluma karşı düşman yapar ve insanı yalnız bırakır.²¹ Yalnız bırakılan insanda topluma karşı kin ve nefret duyguları gelişir ve insanların, toplumun, hayatın birer günah yuvasından ibaret olduğu, bu yüzden de ondan kurtulmak gerektiği fikri, insanı toplumdan uzaklaşmaya götürür.

İnsanoğlu, diğer varlıklara karşı iki duygu geliştirir. Bu duygulardan hangisi ağır basarsa o yöne meyleder. Çocukken, eğer sevgi dolu bir ortamda yetişmiş, saygı görmüşse, içinde yaşadığı toplum ve aile ona güzel olan şeyleri sunmuşsa, insan sevgi duygusunu geliştirir ve onun getirdiği davranışları sunar. Ancak içinde yaşadığı toplumda kaos varsa, sürekli savaş halinde ise ve insanları ezen, onları sindiren yönetimlere karşı nefret duyar ve içine kapanık hale gelir. İnsanlara olan bu kını artık dünya için de geçerlidir. Dünyanın bu kimselerin elinde olduğu sürece yaşanmaz olduğunu ve terk-i dünya gerektiğini düşünür ve kendisini toplumdan tamamen soyutlayarak inzivaya çekilir.

d. Vehn

Vehn kelimesi, “gevşeklik, üzüntü, zayıflık” mânâlarını içerir. **Vehn; İnsandaki manevî zayıflık ve sıkıntılara karşı acziyetsizliği ifade eder.** Topluma uyma sorunu yaşar. Toplumdan yavaş yavaş uzaklaşır. Vehn, hem maddi hem de manevî olabilir. Nitekim, “Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı vehne düşmediler.”²² âyetinde manevî bir zayıflıktan bahsedilirken, maddî zayıflığı anlatan bir diğer âyette ise Hz. Zekeriyâ'nın bedenindeki kemiklerin vehninden bahsedilir.²³

Devamlı topluma uymayanlar, kurtuluşu ancak kendinden tamamen sıyrılmakta görürler ve genellikle bunun yolunu, bir kitle hareketinin kapalı kolektif bünyesinde kendilerini eritmekte bulurlar. Kişisel arzularından, kanaatlerinden ve ihtiraslarından

²⁰ Buhârî, *a.g.e.*, Cenâiz 92.

²¹ Âl-i İmran, 3/159.

²² Âl-i İmran, 3/146.

²³ Meryem, 19/4.

vazgeçmek ve bütün güçlerini ölmez bir amaca hasretmek suretiyle hiç olmazsa, asla tatmin etmeyecek olan çarktan kendilerini kurtarmış olurlar.²⁴ İçine düşmüş oldukları gevşeklikten, acziyetten toplumu suçlayarak ve dışlayarak ferdî kurtuluşlarını sağlama almak isterler. Ve bunun neticesinde bunalımlı, iradesiz, zayıf kişiler olarak sapkınlıklarını ortaya koyarlar.²⁵

e. Hırs

İnsanoğlunun tabiatında öne çıkan etkenlerden bir tanesi de “hırs”tır. Hırs, insanı doğru olan pek çok şeyi en güzel şekilde yapacak bir duruma getirebileceği gibi onu, en aşırı işlere dahi sürükleyebilir. İnsanoğlunun hırsı, değişik şekillerde tezahür edebilir. Bu hırs, bazen dini en mükemmel şekilde yaşamaya çalışmak şeklinde tezahür ederken bazen de normal sınırları zorlamaya ve hatta aşmaya bile götürür. Dünyada hırsa kapılan insanlar istedikleri şeyleri elde etmek için yapamayacakları şey yoktur ve insanlara zulmederler. Buna en güzel örnek Hitler ve Mussolini’yi söyleyebiliriz.²⁶

İnsan, değişiklik yapma isteğini topluma mal edemeyince bunu kendinde denemeye kalkışır. Kötü olan dünyayı değiştirmek mümkün değilse, en azından kişi, kendini kurtarmalıdır. Kişi, bunu da başaramayabilir. Onun için kendisine, ulaşılması güç, manevî hedefler tayin eder. Nefsini adamanın, sadakatin ve manevî teslimiyetin her çeşidi, aslında ziyan olan değersiz hayatımıza, bir mânâ verebilecek amaçlara can havliyle sarılmamızdır. Dolayısıyla kişinin kendini yeni bir kişi yapacak şeye sıkıca sarılması elbette ki hırslı ve aşırı olacaktır. İnsanlardaki hırslı davranışların neticelerinden bir diğeri de diğer insanlar hakkında kötü zanlarıdır. Ve insanların diğerlerini hor görmesi, sui zanda bulunması, onları toplumun dışına iter.²⁷

²⁴ Eric Hoffer, *Kesin İnançlılar*, Çeviri: Erkil Günür, Akran Yayınları, İstanbul, 1993, s. 70.

²⁵ Ahmet Fethi Polat, *a.g.e.*, s. 29.

²⁶ Ahmet Fethi Polat, *a.g.e.*, s. 31.

²⁷ Yusuf Karadavi, *İslâmi Uyanışın Problemleri*, Risale Yayınları, İstanbul, 1986, s. 51.

2. DIŞ ETKENLER

a. Baskı ve Şiddet

*Ruhbanlığın ortaya çıktığı bütün dönemlerde baskı ve Şiddet doruk noktasına çıkmıştır. Ruhbanlığın doğuşunu sadece görülen baskı ve iŐkencelere bağlamak doğru değildir. Ancak önemli etkenlerden birisi olduğu da bir gerçektir. İnsanlar, gördükleri baskı ve işkenceler karşısında çeşitli savunma mekanizmaları geliŐtirirler. Kimileri acının üstüne giderken, kimileri ondan kaçmıŐtır. İşte baskı ve zulüm karşısındaki bu tavırlar, her zaman için belirleyici olmuş ve dünyadan ve insanlardan elini eteğini çeken insanlar hemen hemen her dinde ortaya çıkmıştır.*²⁸

b. İlâhî Emirlerin Yanlış Anlaşılması

Fert ve toplumlardaki sapmalar çoğu kez ilâhî emirlerin yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Burada kastedilen yanlış anlama, cehaletten dolayı değil, eksik bilgi veya kasıtlı yanlış anlamalardır. Bu sebeple insanlar ilâhî emirleri yanlış anlamaya başladıklarından, onları kendi arzuları doğrultusunda deđiŐtirirler.²⁹ Öyle ki kendilerine farz kılınmayan Şeyleri dahi farz haline getirirler. Daha sonra da bunun altından kalkamazlar. İşte ruhbanlık da bunlardan biridir. Allah-u Teâlâ, buna iŐaretle Şöyle buyurur:

*“İcat ettikleri ruhbanlığı biz onlara yazmamıŐtuk, yalnız Allah’ın rızasını uygulamak için kendiliklerinden uyguladılar ama ona gereği gibi uymadılar. Biz de onlardan iman edenlere mükafatlarını verdik. Fakat onlardan birçoğu yoldan çıkmıştır.”*³⁰

İnsanların ilâhî emirleri yanlış anlamaları, yahut işlerine geldiği gibi tevil etmeleri ve sonunda yanlıŐlıđa düşmeleri taklitten de kaynaklanabilir. Kur’ân-ı Kerîm, müteaddit âyetlerde bunları yasaklar. Babaların yoluna gitmek, kafirlerin sığındıkları mazerettir.³¹

²⁸ Ahmet Fethi Polat, *a.g.e.*, s. 32.

²⁹ Bakara, 2/85.

³⁰ Hadid, 57/27.

³¹ Enbiya, 6/53; Lokman, 21/21.

c. Toplumdaki Dengesizlik

Toplumlarda bazen aşırı dengesizlikler ve ekonomik uçurumlar olabilir. Her toplum, bu dengesizliğin cezasını helakiyle öder. Kur'ân-ı Kerîm'de bu gerçeğe işaret edilirken şöyle denir: *“Biz bir kenti helak etmek istediğimizde onun varlıklarına emrederiz (ya da çoğaltırız), orada kötü işler yaparlar. Böylece oraya azap gerekli olur. Biz de orayı darmadağın ederiz.”* İnsanlar arasındaki gelir dağılımının kapatılmaz boyutta olması, helâk edilmeleri için yeterlidir. Çünkü bu, toplumu mahveder, ortadan kaldırır.

Tarihteki dinlerde kendisini toplumdan soyutlayan insanların olmasında da bu, büyük bir etkidir. Emeviler ve Abbasiler döneminde zühd hareketinin büyük bir hızla artmasında bu gelişmenin büyük rolü olmuştur.³² İnsanlar, lükse ve zenginliğe dalmış kardeşlerini görünce onlara tepki olarak ya bunların hepsinden ellerini eteklerini çekmişler ya da insanları bu aşırılıklardan kurtarmak için aşırı bir yol olan ruhbanî bir hayat tarzını geliştirmişler ve dünyayı ve dünyanın zenginliklerini kötümüşlerdir.

Sonuç olarak insanları ruhbanlığa iten sebepler hem kendinden hem de çevresinden kaynaklanmıştır. Bu etkileşimde bazen baskı ve şiddet etkili olmuş, bazen aşırı hırs, bazen ilâhî emirlerin yanlış anlaşılması, bazen de iyi niyet, sevgi ve hoşgörü etkili olmuştur.

³² O'Leary De Lacy, *İslâm Düşüncesi ve Tarihteki Yeri*, Çeviri: Yaşar Kutluay, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1959, s. 96.

II. BÖLÜM

DİĞER DİNLERDE RUHBANLIK

A. TARİHTE RUHBANLIK

1. İnka'larda Ruhbanlık

İnkalar, bugünkü Peru'da yaşamışlardır. Devletleri 1532 yılında İspanyol komutanı Pizarro tarafından zapt edilinceye kadar ayakta durmuştur. Toprakların büyük bir kısmı, İnka'nın yani devletin malıydı. Devlet başkanı İnka, Güneş'in torunu sayılırdı.¹ Çünkü İnkalar güneşe taparlardı. Güneşe İnti adını vermişlerdir. Kendilerinin güneşten türediklerine ve imparatorlarının da güneşin oğlu olduğuna inanırlardı. İlk imparatorundan sonra gelenler torunu sayılmaktaydı. Asıl adları Tabuantisuyu idi. İstilacı İspanyollar imparatora güneşin oğlu anlamında İnka, halka da İnkalar adını vermişlerdir.²

İnkalar, şehirlerini And Dağları'nın zirvesine eski tepe anlamına gelen Machu Pıkkhu'ya kurmuşlardır. Peru And'larının 3 bin metre yüksekliğine kurulan şehir 55 yılda tamamlanmıştır. Şehrin tam olarak hangi nedenle yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Bir rivâyete göre şehrin, Güneş Tanrısı İnti'ye daha yakın olabilmek için bu kadar yüksekliğe inşa edildiği, diğer rivâyete göre ise tamamen tanrılar ve seçkin insanlar için inşa edildiği yönündedir.³

İnkaların en büyük mabedleri başşehir Cuzca'daki Coricancha Mabedi'dir. Bu mabedde, Güneş Tanrısı altın bir disk ile temsil edilmiştir.⁴ Dini merasimler mabedlerde yapılır ve kurban olarak çiçek, yiyecek, içecek ve giyecek sunulur ve bunlar ateşe atılarak yakılırdı. İnka'nın tahta çıkması veya ölmesi, yahut bulaşıcı hastalıkların ve kıtlıkların baş göstermesi gibi önemli olaylarda, çocuk ve yetişkin kimseler kurban edilirdi.⁵

¹ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2002, s. 105.

² Cock Guillerme, "Mumyaları Kurtarmak", Çeviri: Hüseyin G. Yurdaydın, *National Geographic*, Mayıs, 2002, s. 84.

³ John B. Carlson, "America's Ancient Skywatchers" *National Geographic*, Mart, 1990, s. 76.

⁴ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2005, s. 340, "İnka" md.

⁵ Ekrem Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 105.

İnka Dini, devlet dini olması hasebiyle, çok sayıda din adamının varlığını gerektirmiştir. En büyük rahip (villac umu), imparatorunun yakın akrabasıdır ve çok asil bir yeri vardır.⁶ Dini hizmetleri, çeşitli derecelerdeki rahipler ve manastırlarda yaşayan rahibeler yerine getirirlerdi.⁷ Bu hizmet grubu içerisinde Güneşin Bakireleri yani “Accla” adındaki kızlar bulunurdu. Saraylarda İnka hükümdarlığı altındaki dört bölgeden getirilen güneşin kızlarının kaldığı güzel döşenmiş bir çok oda vardı. Güneş Tanrısının hizmetine seçilen bu güzel kızların bakireliklerinin bozulmaması için çok sıkı koruma yaparlardı. Bu kızlar yeni imparatorun başa geçmesi ya da bela ve salgın hastalıkta ve deprem gibi önemli olaylarda kurban edilirdi.⁸

İnka İmparatorluğu boyunca And halkları kutsal yerlerde “Huaca” adını verdikleri tapınaklar inşa ederlerdi. “Huacalar” ruhanî gücü olduğuna inanılan mekanlardı. Bunlar mağaralarda, su kaynaklarında, büyük kayalarda, tepelerde ve dağların doruklarında inşa edilirdi. Burada kendini dine adanmış kişiler kalırdı. Bu huacalarda adaklar çok yaygındı. En popüler adaklar koka yaprağı dolu sepetler, renkli deniz kabukları, lamalar ve mısır birasıdır.⁹

Din adamı sınıfının hayatı ve mabedlerin giderleri, güneşin topraklarından ve lama sürülerinden elde ediliyordu.¹⁰ Din adamları çalışmaz, dünya işleri ile uğraşmaz, dini âyinleri yönetir, kendilerini ibadete verir ve kurban âyinlerini icra ederlerdi.¹¹

İnkalar ölümden sonraki hayata inandıkları için ölümlerini mumyalayarak gömerlerdi. Ruhların, derin bir deniz üzerinde bulunan, kıldan yapılmış bir köprüyle, “Dilsizler Evine” gittiğine inanırlardı.¹²

2. Maya'larda Ruhbanlık

Mayaların dinine genel olarak bakıldığında, pek çok hususlarda Aztekler ile aynı oldukları göze çarpar. Hiyerogrif yazıları ve kutsal top oyunları benzerlik gösterir. Yalnız Mayalar, Aztekler gibi zâlim ve kan dökücü değillerdi. Genellikle bitki ve

⁶ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 340, “İnka” md.

⁷ Ekrem Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 105.

⁸ Ülkü Tamer, “Güneşin Bakireleri”, *Seyahat Dergisi*, İstanbul, 2004, sayı: 14, s. 28.

⁹ Sevim Belli, *İlkel Topluluk, Köleci Toplum ve Feodal Toplum*, Sol Yayınları, İstanbul, 1983, s. 93.

¹⁰ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 341, “İnka” md.

¹¹ Sevim Belli, *a.g.e.*, s. 98; Walter Krickeberg, *Azteklerin ve Mayaların Dinleri*, Çeviri: Alev Kırım, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 67.

¹² Ekrem Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 106.

hayvan kurbanında bulunurlardı. Penteonlarının zirvesinde yüksek ve pasif tanrı Hanabku bulunurdu. Aktif tanrı İtzamna, güneş tanrısı ve kült kahramanı sayılırdı. Kült bakımından da Azteklere benzerdi. Kurban olarak meyve, çiçek, hindi ve köpek takdim ederlerdi. İnsan kurbanı nadir görülürdü. Ancak belirli zamanlarda, kutsal saydıkları derin bir kuyuya, bakire kızları kurban olarak atarlardı. Mayalarda mabedin geniş avlusu aynı zamanda futbol sahası olarak kullanılırdı.¹³

Mayalar, hayatî gereçler dışında pek fazla mala sahip değillerdi. Günlük ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra top oyunları düzenlenirdi. Dünyada ilk basketbol oynayan kavim Mayalardır.¹⁴

Mayalarda Tanrı ve âhîret inancı vardır. Özellikle cennet ve cehennem inancı vardır.¹⁵ Mayalarda dinsel âyinler çok karmaşık ve zengindir.¹⁶

Mayalarda dünya hayatına fazla tamah yoktur. Ruhun ölümsüzlüğünü ararlar ve ahirette kurtuluşu umarlar. Ama tamamen dünyadan el etek de çekmezler, mimarî eserleri ve oyunları buna şahittir. Mayalarda da din adamı sınıfı mevcuttur. Din adamları âyinleri ve törenleri düzenlemekle görevlidir.¹⁷

3. Azteklerde Ruhbanlık

XV. ve XVI. yüzyıl başlarında Meksika'nın orta ve güney kesimlerinde büyük bir imparatorluk kurmuş olan Azteklerin adı, beyaz ülke adını alan Aztlan'dan gelmektedir. Azteklerin kökeni, kesin olarak bilinmemektedir. Texcoco gölündeki adalara yerleşen Aztekler, Tenochtitlan kentini 1325 yılında kurmuşlardır.¹⁸

Aztek Dini, birçok Orta Amerika kültüründen değişik unsurları özümsemiş, çeşitli inanç sistemlerindeki karşıt öğeleri bir araya getirmiştir. Önceki halkların bir çok kozmolojik inancını paylaştan bu din özellikle evrenin bir dizi yaratılışın sonuncusu olduğu ve dünyanın 13 gök, 9 yer altı dünyasına sahip olduğuna inanmaktadırlar.¹⁹ Azteklere göre, göğün en üst katında tanrı Tonacatecutli karısıyla beraber otururdu. Ana

¹³ Ekrem Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 104-105.

¹⁴ Haluk Berkmen, *Mayalarda Dil-Din-Mimari*, İmge Yayınları, Ankara, 1983, s. 78.

¹⁵ Ali Özek, *Dinler Tarihi ve İslâm*, İklim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 27.

¹⁶ Sevim Belli, *a.g.e.*, s. 98.

¹⁷ Claessen ve Skalnik, *Devletin Kökenleri*, İmge Yayınları, Ankara, 1993, s. 103; Walter Krickeberg, *İnka ve Maya Efsaneleri*, Tercüme: Alev Kırım, Okyanus Yayınları, İstanbul, 2000, s. 141-150.

¹⁸ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 75, "Aztek" md.

¹⁹ Hewike Owusu, *İnka, Maya ve Azteklerde Semboller*, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 95.

rahmine çocuk ruhlarını gönderen onlardı. Hakimiyetleri altında sayısız tanrılar, yarı tanrılar, eski devirlerin kahramanları, iyi ve kötü cinler, tabiat ve ata ruhları bulunurdu. Mabedlerde yalnız tanrılara ibadet edilirdi. Rahipler itina ile düşünülmüş ve tecrübe edilmiş merasimleri öğrenmek zorunda idiler.²⁰

İbadetler, mabet ve özel kült yerlerinde dua, sadaka ve kurban sunmakla yapılırdı. Yeni doğan çocuk, maddî kirlerden ve mânevî şer kuvvetlerden korunmak için su ile yıkanırdu. Mânevî temizlik için oruç tutulur, cinsî faaliyetlerden uzak durulur ve asketik yollarla tövbe edilirdi.²¹

Dini merasimlerde insan kurbanı geniş yer tutmaktadır. İnsan kurban etme töreninde, kurbanın yüreği Güneş Tanrısına sunulurdu.²² Periyodik olarak sunulan bu kurbanlar sayesinde, güneş ve âyin hareketlerine devam edebildiklerine inanılırdı. İnsan kurbanının sunulduğu “Thacatecco” adı verilen mihraplarda un, bal ve çocuk kanından büyük bir put yapılır, sonra da kurban olarak, ortası oyularak, hazır bulunanlar tarafından yenirdi. Kurbanlar, daha ziyade harp esirleri ve çocukların arasından seçilirdi. Kurbanlık kişiyi, dört kişi sıkıca tutar ve bu esnada rahipler de taş bıçaklarıyla göğsünü yararak çalışan kalbini dışarı çıkarırlardı. Rivâyetlere göre yamyamca ziyafetler de eksik olmazdı. Kurbanlık için, özel surette beslenen gençler kızartılarak yenirdi.²³

Aztekler, ölümden sonraki hayatta, dünya hayatının karşılığı olan mükafat veya ceza tasavvuruna inanırlar.²⁴ Ayrıca Azteklilerin ölen kimsenin bulut olup, yağmur getirdiklerine inandıkları ifade edilmektedir. Yine onların cehenneme inandıkları ve cehennemi tanrısal cezaya uğrayanların kıyamet gününden sonra gidecekleri yer olarak açıkladıkları vurgulanmaktadır.²⁵

²⁰ Ekrem Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 103; Cemal Ergün, *Kur'an'ı Cennet-Cehennem Anlayışının Diğer Dinlerle Karşılaştırılması*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Kahramanmaraş, 2006, s. 22.

²¹ Sevim Belli, *a.g.e.*, s. 96; Ekrem Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 103.

²² Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, “Aztek” md., s. 75.

²³ Ekrem Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 104.

²⁴ Cemal Ergün, *a.g.e.*, s. 22.

²⁵ *Ana Britannica*, V/436, “Aztek” md.

Azteklerde rahipler, hiyerarşik olarak teşkilatlanmışlardır. Manastırlarda evlenmeden yaşarlardı. Kendilerini hadım etmeleri, kulak ve dilden kan aldirmaları rahipliğe giriş şartlarındandır.²⁶

Azteklerde dini hayatı incelediğimizde, rahipler arasında ruhbanlığı görmekteyiz. Ruhbanlığın özelliklerinden biri olan evlenmemek ve bedene işkence etmek bunlardan bir kaçıdır. Ancak bunu Aztek halkının geneline yansıtamayız. Rahipler, ruhun ölümsüzlüğünü aramışlardır.

4. Hinduizm’de Ruhbanlık

Hindistan’da oturanların büyük bir çoğunluğunun dini olan Hinduizm, birçok felsefi spekülasyonların ve yerli kültürlerin bütünleşmesi ve Brahmanizmin tekamülü sonucunda ortaya çıkmıştır.²⁷ Hinduizm, milli bir dindir, bir kurucusu, çok açık ve net bir amentüsü (inanç sistemi) yoktur; fakat çok hacimli bir kutsal kitap koleksiyonu vardır.²⁸

Hinduizm’de ibadetlerin mühim kısmı kurtuluşu temin eden üç esasta toplanmıştır; Birincisi, güzel amellerdir. (Mesela ölenler için kurban kesmek, mukaddes kitapları okumak.) İkincisi, hakikat bilgisidir. Bütün varlıkların aslı tek hakikattir. Bu hakikate ulaşmak için dini bilgileri öğrenmek, rahip olmak ve dünyayı terk etmek lazımdır. Üçüncüsü, tanrı ile beraber olmaktır. Bu da ibadetle olur. Hinduizmde tapınma, kişisel olabilir. Hinduizm’de temel ahlak kaidesi nefse hakimiyet ve fedâkâr olmaktır.²⁹

Bir Hindu’nun bütün hayatı, doğumundan ölümüne kadar muayyen merasimleri yerine getirmeye bağlıdır. Riyazet ve hadımlık, adakların yerine getirilmesi ve meditasyon, kalbin aydınlanmasına, iyi bir karmanın kazanılmasına yardım eder.³⁰

Hinduizmin bazı mezheplerinde, reislerine ulûhiyet atfedilerek tâ’zimde bulunulur. Ölmüş kahramanlara ve azizlere de yardım için dua edilir.³¹

²⁶ Ekrem Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 104.

²⁷ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 301, “Hinduizm” md.

²⁸ Günay Tümer – Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara, 2002, s. 96.

²⁹ Ali Özek, *a.g.e.*, s. 46.

³⁰ Ekrem Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 176.

³¹ Günay Tümer – Abdurrahman Küçük, *a.g.e.*, s. 105.

Hinduizmde Kast sistemi vardır. Kast, aynı işle meşgul olan, atadan miras kalan hakları, vazifeleri ve adetleri ile birbirine sınımsız bağlanan şahıslar grubudur. Kast seçilmez, ancak onun içinde doğulur ve muhafaza edilir.³²

Kast sistemi Hinduizm inançlarından kaynaklanır. Belki başlı 4 kast vardır.

1. Brahmanlar (rahip ve alimler)
2. Kşatriyalar (prens ve askerler)
3. Vaişyalar (tüccar, esnaf ve çiftçiler)
4. Şudralar (işçiler, sanatkarlar, köleler)³³

Kast içinde en önemli yeri işgal eden Brahmanların başlıca görevleri, kurban âyinlerini idare etmek, kutsal metinleri (vedaları) korumak, dini âyinleri icra etmektir.³⁴ Hinduların, atadan evlada miras kalan ve Brahmanlar denen rahipler sınıfı vardır. Bu sınıfa mensup olanların sayısı bir hayli yüksek olmasına rağmen, ancak küçük bir kısmı, mabed ve din hizmetlerinde çalışırlar. Ayrıca değişik tarikat ve mezhep manastırlarında yaşayan rahipler, serbest münzeviler ve asketikler de (sadhu, sannyasi) bulunur.³⁵ Ayrıca Hinduizm’de asketikler arasında asketizm diye bir hareket vardır. Bu olay kişinin dünyadan el-etek çekerek kişinin tanrıya kendini adanmasıdır.³⁶

Hinduizm’de rahipler hiyerarşisi, erken dönemlerden itibaren görünmeye başlar. Brahmanlar, kastın, en üst sınıfını teşkil ederler. Brahmanlar, dini eğitimden sorumludurlar. Vedalar’da “Saman, Prastat” ve “Udgator” diye üç rahip sınıfı vardır. Bunlar kurbanların sunulması ve ilahilerin söylenmesiyle ilgili işleri yaparlar. “Hotr” adı verilen ilahi söyleyici bir sınıfa atıf yapılır. Yine “adhvargu” denilen bir grup rahip kurban sunuşu ile ilgilenirler.³⁷

Ruhbanlığın en ayırt edici yönü, dini hizmetleri ifa eden kişilerin dünya ile alakalarını tamamen keserek, kendilerini dinî işlere ve ibadetlere vermeleridir. Tarih boyunca, Brahmanların icra ettikleri en önemli görev, kurban takdim törenlerinin yerine getirilmesidir. Hinduizm’deki Brahmanların en aslî görevi, hâlâ kurban takdim

³² P. T. Ruju - Win-tsit Chan - Joseph M. Kitagawa - İsmail R. Faruki, *Asya Dinleri*, İnkılâb Yayınları, İstanbul, 2002, s. 34.

³³ Ali Özek, *a.g.e.*, s. 47; Ekrem Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 177; Günay Tümer – Abdurrahman Küçük, *a.g.e.*, s. 99.

³⁴ P. T. Ruju v.d., *a.g.e.*, s. 35.

³⁵ Ekrem Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 177.

³⁶ www.ansiklopedi.gen.tr. 2007/04/09.

³⁷ P. T. Ruju v.d., *a.g.e.*, s. 74-75.

törenlerini yönetmektir.³⁸ Hinduizm'in ruhban sınıfını teşkil eden Brahmanların bu konumu Veda döneminde kurban âyinlerini yöneten din adamlarından kaynaklanır.³⁹

Hinduizm'de Guru ve Sadhu kelimeleri dikkat çeker. Guru, Sanskritçede ağırlığı olan, önemli anlamlarına gelmektedir. Geleneksel Hinduizm'de ise Guru, mânevî üstadı belirtmek için kullanılır. Nirvana'ya ulaşan, evrene ait devri daimin sonuna eren kimsedir.⁴⁰ Sadhu kelimesi, Sanskritçe mükemmel ve kutsal anlamlarına gelir. Bu kelime, cemiyetten uzak kalmaya karar veren Hinduları belirtmektedir. Sadhu, dış görünüş itibarıyla normal işlerin terkiyle kendini gösterir. Tarîk-i dünya, çalışmaz, yaşaması için gerekli olanı dilenir (Kimden olursa olsun, onu kabul eder). Traş olmaz, sakal bırakır, saçlarını kesmez. Bir çok Sadhu çıplaktır, bir kısmı da dikişsiz safran renginde basit bir kumaş parçası giymektedir. Gerçek Sadhu, Guru'ya dönüşmez. O, durmadan Hind topraklarında dolaşır, şehir ve köylerden kaçır. Diğer târîk-i dünyalarla ancak birkaç önemli hac vesilesiyle bir araya gelmektedir. Çokları, sessizlik içinde yaşarlar. Onlar bu durumda "muni" adını almaktadırlar. Bazen de fevkalâde çile hayatı yaşamaktadırlar. (Mutlak hareketsizlik, ölüm orucu v.s. gibi). Yine de bir kısım Sadhular, bazı tilmizleri kabul ederek Üstad "Guru" olmaktadır. Modern Hindistan'da bugün milyonlarca Sadhu vardır.⁴¹

Ayrıca Hinduizm'de Bhakki kavramı vardır. Bu terim, Hinduizm'in çok önemli yönlerinden birini belirtmektedir. Burada, tamamen kişisel münasebetleri, mü'minle-Tanrı arasındaki ilişkileri düzenleyen ferdi bir hareket tarzı söz konusudur.⁴²

Hind dinlerinde çilecilik ve zahitlik çok önemli bir yer tutar. Sâdhular tarik-i dünyadırlar, dünya ile alakaları yoktur. Hinduizm'deki yoga tekniği, tam anlamı ile bir çilecilik hareketidir.⁴³

³⁸ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 647, "Hinduizm" md.

³⁹ Ali İhsan Yitik, *Hint Dinleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir, 2005, s. 57.

⁴⁰ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 259, "Guru" md.

⁴¹ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 660, "Sadhu" md.

⁴² Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 108, "Bhakti" md.

⁴³ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 150, "Hinduizm" md.

5. Budizm’de Ruhbanlık

Budizm, M.Ö. VI. Yüzyılda Hindistan’da Buda tarafından kurulmuş ve evrensel nitelik kazanmış bir dindir.⁴⁴

Kuzey Hindistan kökenli bir genç prens Siddharta Gotama, M.Ö. VI. Yüzyılda ailesini ve servetini bırakıp ölümün ve acının gizemini çözmek ve evrensel gerçeğe ulaşmak üzere yola çıkar. Ve bir süre sonra “Uyanmış” bilge Buda’ya dönüşerek⁴⁵ milyonlarca insanı peşinden sürükler.

Buda’nın öğretisi son derece sadedir. Kişiyi dünyasal arzu ve isteklerden kurtarıp aydınlığa kavuşturmak ana prensibidir. Buda’ya göre insanın en büyük düşmanı kendi egoist arzu ve istekleridir.⁴⁶

Buda, hayatın tabii olaylarını bir ızdırap olarak görüyor ve bundan kurtuluşu bütün arzu ve ihtiraslardan uzaklaşmaya bağlıyordu. Bu da aşırı riyazet nefse eza ve hatta dünya hayatının tamamen terk edilmesi gibi aşırılıklara sevk ediyordu.⁴⁷

Budizm’de ruhbanlığın doğuşu, bu dünyanın acı ve ızdıraplarla dolu olması, bunun sebebinin arzu ve ihtiraslar olduğu gerçeğini kabulüyle başlamış, aynı zamanda Budizm ruhbanlığının da sebebi olmuştur.⁴⁸

Budizm, insanın mutluluğunu arayan ve insanı ızdıraptan kurtarmayı hedefleyen bir dindir. Budizm’in kurucusu Buda’ya göre tüm ızdırapların kaynağı arzudur. Arzunun yok olması için dünya’ya olan bağlılığı kaldırmak gerekir. Budizm dünyayı bir göz yaşı vadisi olarak görmektedir.⁴⁹

Benlikten kurtulma olayına İslâm ve Hıristiyanlıkta aynı derecede önem verilmiştir. Ölmeden ölmek ya da İsa uğruna geçici dünya hayatını feda ederek sonsuz yaşama kavuşmak gibi fikirlerin altında yatan gerçeklerden biri de iç gözün açılmasını

⁴⁴ Abdurrahman Küçük – Günay Tümer, *a.g.e.*, s. 159.

⁴⁵ Jean Boisseleier, *Buda’nın Bilgeliği*, Çeviri: N. Feyza Zaim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 53.

⁴⁶ Jou Durden Smith, *Budizm, Gizli Öğretisi*, Çeviri: Tolga Bakaray, Sınır Ötesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 235.

⁴⁷ John Hogue, *The Messiahs The Visions and prophecies, for the second coming*, Element Boks Limited, 1999, Germany, s. 35.

⁴⁸ Peter Harvey, *An Introduction to Buddhism Teachings, History and Practices*, Cambridge University, 1990, s. 47; Günay Tümer, “Budizm”, *İslâm Ansiklopedisi*, VI/357; Şinasi Gündüz, *Din ve İnançlar Sözlüğü*, Ankara, 1998, s. 101, “Budizm” md.

⁴⁹ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 199, “Budizm” md.

engelleyen egodan kurtulmaktadır.⁵⁰ Bu da insanı egemen olan egodan kurtulmak için nefse gem vurmak ve hayattan yüz çevirmekle mümkün olabilirdi.

Izdıraba son vermek için de fani arzulardan sıyrılmak ve arzuları terbiye etmek gereklidir. Bu sürekli tekrarlanan devrelerden kurtulmanın yolu NİRVANA'dır.⁵¹ Nirvana'ya ulaşmak Budist rahiplerinin temel amacı olmuştur. Bu yüzden hayatı terk edip en yüksek hedefin peşinden koşmak, onlar için bir ideal olmuştur.⁵²

Budizm, ferdi kurtuluşu öğreten bir sistemdir. Genel kurtuluşu mümkün görmez. Çünkü varlıkların sayısı sınırsız derecede büyüktür. Fert, ancak sayısız varlık durumlarından geçerek, yavaş yavaş kendisini ve dünyayı terk ederek kurtuluşa ulaşabilir.⁵³

Buda'nın en çok söylediği şey, hayatın ızdıraptan oluştuğu ile ilgili dört hakikat akidesiydi. Dört temel gerçek:

1. İnsan varlığının mahiyeti ızdırap, acı ve gerçeklerdir (dukkha).
2. Izdırabın sebebi arzu ve ihtiraslardır.
3. Izdırabı dindirmek Nirvana ile mümkündür.
4. Nirvanaya ulaşabilmek de sekiz dilimli yol ile mümkündür.⁵⁴

Bütün ızdırap yolları lezzetten, haz duymaktan geçmekteydi. Tek kurtuluş yolu ise ihtiyaç, eğilim ve lezzetin geçtiği bütün yolları terk etmektir. Böylece ruhban, bunlarla oluşan kaygılardan kurtulabilirdi. İnsan, kendi işlerinde ve düşüncelerinde gizli bir sükuta dalmak, kendini bataklıktan kurtarmak için hayatın bütün kavgalarından uzaklaşmalıdır. Çünkü nefsin hayatla olan bağlarını kesme olayının zorlama olmadan

⁵⁰ Taitara Suzuki, *Hıristiyanlık ve Budizm'de Mistik Yaşam*, Dharma Yayınları, 1990, s. 78.

⁵¹ Nirva fiili kelime anlamı itibarıyla "sönme" anlamına gelir. (Bkz. Ananda Coomaraswamy, *Hinduizm ve Budizm*, Çeviri: İsmail Taşpınar, Kaktüs Yayınları, İstanbul, 2000, s. 99); Nirvana, duyguların bastırılması (Bkz. John Stevens, *Aydınlanma Şehveti – Budizm ve Seks*, Çeviri: Serdar Erişen, Dharma Yayınları, Boston, 1990, s. 24), İstek ve tutkuların, kin ve nefretin yok olması, kişinin yolunu şaşırtmaktan kurtulması, arzu ve ihtirasların, kötülüklerin ateşinden kurtulması, (Bkz. İslâm Ansiklopedisi, Budizm Mad., Günay Tümer, VI/356-357), ölümsüzlüğe ve sonsuzluğa erişme halidir. (Bkz., Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 199 "Budizm" md.).

⁵² Shundo Tachibana, *Ethics of Buddhism*, London, 1975, s. 143-144; A. S. Geden, "Monasticim (Buddhist)", *ERE*, VIII/797, A. Abdullah Masdûsi, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Kalem Yayıncılık, İstanbul, 1981, s. 125.

⁵³ Ekrem Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 209.

⁵⁴ Peter Harvey, *a.g.e.*, s. 23; Bradley K. Hawkins, *Buddhism*, London, 1999, s. 42; Kögen Mızuna, *Essentials of Buddhism*, s. 30; Shundo Tachibana, *a.g.e.*, s. 249; Madhu Bazaz Wangu, *Buddism World Religions*, New York, 1993, s. 26; Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*; Ekrem Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *a.g.e.*, s. 164.

gerçekleşmesinin mümkün olmadığına inanıldığından, nefsi zorlamak için güçlü bir iradeyle ona gem vurmak gerekir.⁵⁵

Bugün, Budizm'in temel perhiz prensiplerini Budist keşişleri uygulamaya çalışmaktadır. Budist cemaatlerin içindeki aşırı uçlar Budist zahitliğine önem vermekte ve dünya ile ilişkilerini kesmektedir. Rahipler kendilerini dünyevi işvalardan korunmak için çok sıkı bir perhize vermişlerdir. Bekarlığa, fakirliğe, sükunete kendilerini adanmayı Budist rahip adayı, yapılan bir merasimde cemaatin huzurunda tescil etmektedir.⁵⁶

Ayrıca Budizm'deki ruhbanlık anlayışında Buda'nın kurduğu Sangha teşkilatını da görmezlikten gelmemek gerekir. Sangha, keşiş ve keşişeler topluluğu anlamındadır.⁵⁷

Buda'ya inanan ilk beş keşişten ilki Kondanna'dır.⁵⁸ Bu sayı, zamanla Buda'nın da içinde bulunduğu altmış keşişe ulaşır.⁵⁹

İlk etapta Sangha (Bekarlar teşkilatı) sadece erkeklerden oluşuyordu. Keşişlerle keşişeler arasında bir takım ilişkilerin olabilirliliği gibi sebeplerden dolayı Buda, kadınların girmesi gibi konular hakkında görüş beyan etmekten sakınmıştır. Ama üvey annesinin (teyzesinin) ve kendi talebesi Ananda'nın (yeğeninin) ricası üzerine kadınların da Sangha Teşkilatına katılmasını kabul etti.⁶⁰ Buda'nın karısının da bulunduğu bu keşişeler, her zaman keşişlere bağlı kalmışlar ve nedametın simgesi olarak sarı cübbe giymiş ve erkek keşişlerde olduğu gibi başlarını tıraş ettirmişlerdir.⁶¹

Başlangıçta az sayıda insandan oluşan Sangha Teşkilatı, Buda'ya ve onun öğretilerine sadakatle bağlıyken, zamanla bu sayının artmasıyla birlikte sorunlar çıkmaya başlamış, bu durumda Buda'yı bazı kurallar koymaya zorlamıştır. İlk kural da doğal olarak cinsellikle ilgiliydi. Ne şekilde olursa olsun, cinsel ilişkide bulunan keşiş atılacak ve bir daha teşkilata kabul edilmeyecekti. Cinsel ilişki, bir insanın hayatı boyunca yapmamak zorunda olduğu bir şeydi.⁶²

⁵⁵ Ali Şeriatı, *Dinler Tarihi*, Seçkin Kitaplar Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 381.

⁵⁶ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 121, "Budizm" md.

⁵⁷ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, Çeviri: Ali Berktaş, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2003, II/106.

⁵⁸ Peter Harvey, *a.g.e.*, s. 23; Jean Boisselier, *a.g.e.*, s. 55.

⁵⁹ Joen Boisselier, *a.g.e.*, s. 16; Peter Harvey, *a.g.e.*, s. 24.

⁶⁰ Peter Harvey, *a.g.e.*, s. 221-222.

⁶¹ Bradley K. Hawkins, *a.g.e.*, s. 107; Mehmet Taplamacıoğlu, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Güneş Matbaacılık, Ankara, 1966, s. 151.

⁶² Jean Stevens, *a.g.e.*, s. 38-39.

Rahip hayatının üç temel esası; fakirlik, bekarlık, sükunettir. Rahiplerin hiçbir malı yoktur. Yalnız kendilerinin geniş ve uzun yünden yapılmış bir entari, bir sadaka tası, bir iğne, bir tesbih, iki haftada bir defa başını kazıyabilmesi için bir ustura ve küçük hayvancıkları içme suyundan süzebilmesi için bir filtre taşımaya izin verilmiştir. Başlangıçta elbiseleri, köylerin süprütülüklerinden toplanan çaputların birbirine yamanarak safranla boyanmasıyla yapılırdı. Nazari olarak rahipler evsiz, yurtsuz yaşamak zorundadırlar. Önceleri onların ormanlarda, göğün altında, bir ağacın dibinde yaşamaları isteniyordu. Ancak sonraları manastırlarda, mabetlerde, evlerde, mağaralarda yaşamalarına istemeyerek izin verildi. Yiyeceklerini ise, sadece dilenmekle temin ederlerdi. Rahipler, geçim kaynaklarının dilencilik olduğuna inanır ve hiçbir aşağılık duygusuna kapılmazlar, bunun tembellik, miskinlik olduğu hissini duymazlar. Bilakis, nefsi köreltiğine ve tefekkür temrinlerine yardım ettiğine inanırlar.⁶³

Yine Budizm’de rahiplere yönelik bir takım müeyyideler vardır. Mesela, bir rahip kendine bir takım şeyler sağlarsa bunlar müsadere edilir. Çünkü rahibin yegane malı, bir baston bir de sadaka tasıdır. Ayrıca böyle bir işi yapan rahibe bazı kefaretlere de yüklenir. Mesela, oruç tutmak, kutsal kitabı okumak gibi... Bazen de geçici olarak cemaatten ihraç edilmek cezaları verilir. Buradaki hedef, rahibin tam bir Buda örneği hayat sürmesini sağlamaktır.⁶⁴

Buradan da anlaşıldığı gibi Budizm’de ruhbanlık hayatı vardır ve bizzat Buda tarafından tavsiye edilmiştir.

Hind kökenli dinlerden olan Budizm, mistik bir din olarak, çileciliği hayat felsefesi haline getirmiştir. Bugün güney doğu Asya’da, Kore’de ve Japonya’da bir çok Budist manastırı vardır. Budizm’in ana felsefesi, arzuyu öldürmenin üzerine kurulmuştur. Budizme göre tüm ızdırapların kaynağı, arzudur. Bu nedenle tüm arzularını öldürenlerle huzura erebilir.⁶⁵

⁶³ Ekrem Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 210; Abdurrahman Küçük-Günay Tümer, *a.g.e.*, s. 189-190.

⁶⁴ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 122, “Budizm” md.

⁶⁵ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 150, “Budizm” md.

B. SEMAVİ DİNLERDE RUHBANLIK

1. Yahudilik'te Ruhbanlık

Yahudilik, yaşayan dinlerin en eskilerinden biridir. Kendi halinde din mi, ırk mı, millet mi olduğu pek belli değildir. Dinler tarihinde kendine has bir yeri vardır.⁶⁶ Irk ve din iç içe girmiştir, birbirinden ayırmak çok zordur. Tevrat'taki Balam hikayesinde “İşte ayrıca oturan bir kavimdir ve milletler arasında sayılmayacaktır” ifadesi, Yahudiliğin durumuna ışık tutmaktadır.⁶⁷

Bugün yeryüzünde Yahudilik'i din olarak benimseyenlerin sayısı 18-20 milyon civarındadır. Bunların 5.3 (2002 nüfus sayımı) milyonu İsrail'de, 6 milyonu A.B.D.'de geri kalanı Avrupa'da ve dünyanın diğer ülkelerinde yaşamaktadırlar.⁶⁸

Yahudilerde ruhbanlık inancının olup olmadığını anlamak için onlardaki maddecilik yönlerinin incelenmesi gerekir. Kur'ân-ı Kerîm'de Yahudilerden bahsedilirken onların maddeperestliklerinden sıkça bahsedilir. Hatta onların herkesten fazla dünyaya bağlı ve haris oldukları anlatılır.

*“Onları, insanların hayata en düşküniü, ortak koşanlardan daha tutkunu bulursun. Her biri, bin yıl yaşatılmasını ister.”*⁶⁹

Yahudilerin maddeci yapıları o kadar ileri gitmiştir ki onlar, âhireti neredeyse unutmışlardı. Onların ceza ve ödül gibi yasaları, genelde bu dünya hayatıyla ilgiliydi. Bu yüzden yaptıklarının, işlediklerinin sonuçlarını da bu hayatta görmeye alışmışlardı. Öyle bir hale gelmişlerdi ki her cezayı bu dünyada bekliyorlardı.⁷⁰

Onların ahirete olan inançlarının zayıf olmasının bir diğer sebebi de kendilerini Allah'ın oğulları ve sevgili kulları olarak görmeleri ve bundan hareketle cennetin onlar için yaratılmış olup onu kazanmalarının garanti olduğunu savunmaları⁷¹, azabın ise çok az bir süre onlara dokunacağını⁷² düşünmeleriydi.⁷³

⁶⁶ Ekrem Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 249.

⁶⁷ Sayılar, XXIII/9.

⁶⁸ Abdurrahman Küçük – Günay Tümer, *a.g.e.*, s. 204; Francine Kaufmann-Josy Eisenberg, “Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik”, *Din Fenomeni*, Çeviri: Mehmet Aydın, Tekin Yayınları, Konya, 1993, s. 115.

⁶⁹ Bakara, 2/96.

⁷⁰ Bakara, 2/86; Haydar Bammat, *İslâmiyetin Manevi ve Kültürel Değerleri*, Resimli Posta Matbaası, Ankara, 1963, s. 30.

⁷¹ Bakara, 2/94.

⁷² Bakara, 2/80; Âl-i İmran, 3/23.

⁷³ İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Mead*, İklim Yayınları, İstanbul, 1990, I/112.

Tevrat'ı incelediğimiz zaman karşımıza eskatolojik yönden son derece sınırlı birkaç âyet haricinde genelde dünya ve dünya ile ilgili işlere hasredildiği görülür. Doğrusu ezilen, hor görülen, kimliğini kaybetmiş bir milletin maddecilik yönü ağır basan bir risaletle muhatap alınmasında yadırganacak bir taraf da yoktur. Tevrat, Yahudilere Allah'ın emirlerini yerine getirmesi halinde dünyevi pek çok nimetin verileceğinden bahseder: *“Eğer kanunlarımda yürürseniz ve emirlerimi tutarsanız ve onları yaparsanız, o zaman yağmurlarınızı vakitlerinde göndereceğim ve yer mahsulünü verecek ve kırım ağaçları meyvelerini verecekler. Ve harmanlarınızı, bağ bozumuna erişecek ve bağ bozumu ekim vaktine erişecek ve doyuncaya kadar ekmeğinizi yiyeceksiniz ve memleketinizde emniyetle oturacaksınız.”*⁷⁴ *“Ve eğer bana karşı yürür ve beni dinlemeğe razı olmazsanız...”*⁷⁵ *“Dehşeti, gözleri söndüren ve canı yıprandıran veremi ve sıtmayı üzerinize koyacağım ve tohumunuzu boş yere ekeceksiniz ve onu düşmanlarınız yiyecek.”*⁷⁶ *“Ve sizi milletler arasında dağıtacağım ve ardınızdan kılıç çekeceğim ve diyarınız ıssız olacak ve şehirleriniz çöl olacaklar.”*⁷⁷ Görüldüğü gibi uhrevi cezalardan hiç bahsedilmemekte, hep dünyevi ödül ve cezalar söz konusu edilmektedir.

Yahudilerde zühd ve takvanın tam aksine dünyaya karşı olan hırs ön plandadır. Ama bunun aksine bazı Yahudi mezheplerinin dünya ve dünya nimetleri karşısında sergiledikleri tutum farklıdır. Bu mezheplerden biri de Essenîlerdir. Essenîlerin dünya hayatı ve zevkleri konusunda, kadınsız yaşamaları, yani evlenmeyi uygun görmeyişleri, ahireti de “Vadedilmiş Toprak” olarak görmeleri, bu dünyayı lanetlenenlerin dünyası olarak kabul etmelerine sebep olmuştur. Onların bu tutum içinde hayat sergilemeleri Yahudi şeriatına muhalif, bir perspektiften yaklaştıklarını göstermektedir.⁷⁸

Ayrıca Yahudilikte kahin, haham, levililer kavramları vardır. “Kahin” kelimesi Batı Sâmillerinde bir cemaat adına kurban takdimi, uluhiyyet nezdinde bu cemaati temsil, ulûhiyyetin emirlerinin açıklanması ve arzularının önceden bilinmesi gibi görevler üstlenen kişiyi ifade etmektedir. Dolayısıyla kahin, hem kurban takdimi, mâbedin hizmet ve muhafazası görevini hem de ulûhiyyetle cemaatin irtibatını sağlama,

⁷⁴ Levililer, XXVI/3-5.

⁷⁵ Levililer, XXVI /21.

⁷⁶ Levililer, XXVI /16.

⁷⁷ Levililer, XXVI /32.

⁷⁸ Gustav Mensching, *Dini Sosyoloji*, Çev: Mehmet Aydın, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2004, s. 106.

ulûhiyetin planlarını anlama ve arzularını önceden bilme görevlerini kendinde toplamıştır. Bu sebeple İbranice’de kahen kelimesi “din adamı” anlamı taşımakta ve bu kavram Yahudilikte din adamı için de kullanılmaktadır.⁷⁹ Haham, Yahudilikte, Sinagog’da görevli din adamına denir. Dinî âyinleri yöneten, nikah işlemlerini icra eden ve Yahudi şeriatını uygulayan kişiye denmektedir. Tora’nın bölümlerinden biri olan Levililer (Vayikra; Leviticus)’de kahinler ve yardımcılarının Çadır mabedindeki görevleri ve bazı önemli ahlakî kurallar anlatılır.⁸⁰

Yahudilikte Hassidim mezhebinin dünyaya karşı bakışı, Essenîler’e göre biraz daha müsbettir. Bu mezhebe göre “İnsan zahidlikle değil, sevinçle şarkı ile vecde ulaşabilir ve doğrudan Allah ile temasa geçebilir.” Bu Yahudi cemaati her ne kadar mistik bir yapı sergilese de maddeci eğilimleri, mistik yönlerinden ağır basmaktadır.⁸¹

1947 yılında Ölüdeniz kenarında Kumran yazıtlarının bulunmasıyla birlikte Essenîler daha çok gündeme gelmiştir.⁸² Bu yazıtlar, Eski Ahit’in İşaya kitabının bilinen en eski nüshalarıydı. Ve bir zaman burada yaşayan Yahudi ve Hıristiyan zahitlerinin izleriydi.⁸³ Essenîler zahidane bir hayat sürmüşlerdir. Manastır tipi bir hayat yaşamışlardır. Bu insanlar yer olarak kendilerine çölleri, dağları ve sarp kayalıkları seçen münzevilerdi. Ürdün Nehri’nin kenarında bulunan tepelerde, ictimaî hayattan uzak bir yaşayış sürdürüyorlardı.⁸⁴ Bu insanlar çöllerde komün bir halde yaşıyorlardı. Çöl, Davut ile ondan önceki peygamberlerin sığınma yeri ve yabancı yönetimin baskılarından ve sahte tanrılardan kaçan Yahudilerin sığınma yeri idi. Orada pagan yöneticilerin gözüne girmek diye bir şey yoktu. Bu atmosferde sadece yaratıcıya bağlanabilir ve sadece O’na ibadet edilebilirdi. Çöl, monoteizmin beşiği idi. Çöl, dünyevî kötü düşünceleri defeder ve insan sadece gerçekliğe güvenmeyi öğrenirdi.⁸⁵

Bu insanlar, Ölüdeniz kıyılarındaki sarp kayalıklarda, Selde’deki mağaralarda ve Ürdün Nehri’nin kenarında bulunan irili ufaklı yaklaşık altıyüz mağarada münzevi bir hayat yaşıyorlardı. Bu insanlar, sadece ve sadece temiz bir hayatla ilgilenmişler ve sadece kurtuluşu amaç edinmişlerdir. Nazdan kaçınmışlar, evliliği sadece neslin devamı

⁷⁹ Ömer Faruk Harman, “Kahin” md., *İslâm Ansiklopedisi*, DİB, a.g.e., XXVI/170.

⁸⁰ Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, a.g.e., s. 223.

⁸¹ Bertrant Russel, *Mutluluk Yolu*, Çeviri: Nurettin Özyürek, İstanbul, 1982, s. 35.

⁸² Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 215.

⁸³ Muhammed Ataurrahim, *Bir İslâm Peygamberi Hz. İsa*, Çeviri: Kürşat Demirci, İnsan Yayınları, İstanbul, 1994, s. 27.

⁸⁴ Suat Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, DİB Yayınları, Ankara, 1988, s. 26.

⁸⁵ Matta, XI/7-9; Luka, I/80.

için bir grup içinde izin vermişlerdir ve zenginliği küçümsemişlerdi. Eşleri yoktu, paraları yoktu ve cinsel birleşmede bulunmazlardı. Mensupları, insanların kendilerine katılmasıyla çoğalırdı. Evlenmezlerdi, fakat başkalarının çocuklarını evlatlık olarak alır, besler ve büyütürlerdi. Hz. Zekeriyya'nın yaşlılığından doğan çocuğu, Hz. Yahya'yı yetiştirmesi için Essenîler'e verdiği, zamanla Essenîleri onun teşkilatlandığı ve daha sonra Hz. İsa'nın da cemaat içinde büyüdüğü söylenir.⁸⁶ Essenîlerin çoğu Hıristiyanlıktaki ruhbanlara çok benzemektedir. Zaten Essenîlerin çoğu Hıristiyan olmuş ve ruhbanlık uygulamasının Hıristiyanlık içerisinde doğmasında da aktif rol almışlardır.⁸⁷

Essenîler, evliliği tamamen ortadan kaldırmamışlardır. Onu sadece bir kadının bir erkeğe sonuna kadar sadık kalamayacağı düşüncesiyle hor görmüşlerdir. Hatta Essenîlerin bir kolu evlenmeyi zaruri görmektedir. Çünkü evlenmeyen kimse hayatının çok önemli bir bölümünden kendini mahrum eder. Yani nesli üretmekten geri kalır.⁸⁸

M.Ö. II. yy.'da kurulan Essenîler hakkında en ilginç tesbiti Felicien Challaye yapar; onların ilk Yahudi komünist mezhebi olduğunu iddia eden Felicien şöyle der; "Bunlar her türlü kişisel mülkiyetten vazgeçmişlerdi. Altın ve gümüşün kullanımını kendilerine yasaklamışlardı. Yabancı ülkelerden gelen arkadaşlara her zaman açık olan evlerde hep birlikte oturuyorlardı. Ortak ambarlarda saklanan giyecekler, yiyecekler, öbür mallar herkese aitti. Essenîler ancak yaşayışları için gerekli olan asgarileri tedarik etmek için çalışıyorlardı. Tarım ve balık avı ile uğraşıyorlar, fakat ticaret yapmıyorlardı. Çünkü ticaret, kazanç tutkusunun, soydaşına zarar verme arzusunun gelişmesine yol açmaktaydı. Essenîler arasında savaşa yarayabilecek silah ya da başka eşya yapan zanaatçılar yoktu. Bunlarda kölelik de yoktu. Hepsi özgür, hepsi eşittir."⁸⁹

Yahudilikte ayrıca Kabbala hareketi ele almalıyız. XII. ve XIII. yüzyıllarda ortaya çıkmıştır. kabala hareketinde Mesih düşüncesi baskındır. Mesihî kefarete yönünden insanın zahidane ve mistik çabasının üzerinde ehemmiyetle durmuştur. Kabbala hareketi hızlı bir şekilde bütün Yahudi dünyasına yayılmıştır ve aşağı yukarı iki asra damgasını vurmuştur. Belli başlı iki kabbalist hareket vardır; ilki Teorik

⁸⁶ Suat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 28.

⁸⁷ Yaşar Kutluay, *İslâm ve Yahudi Mezhepleri*, AÜİF Yayınları, Ankara, 1965, s. 174.

⁸⁸ Muhammed Ataurrahim, *a.g.e.*, s. 29.

⁸⁹ Felicien Challeye, *Dinler Tarihi*, Çeviri: Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İstanbul, 1960, s. 145; Ze'ev W. Falk, *İncil, Yahudi ve İslâmî Açından Din ve Hukuk*, Brigham Young Üniversty Press and Winona Lake, Eisenbravni, İndiana, 2001, Çeviri: John Welch, s. 127.

Kabbala diğerk Pratik Kabbala'dır. Pratik Kabbala'nın son hedefi ahlaki temizlikle, spiritüel yoğunlukla ve insan mistiğı ile çabuklaştırılmış mesihî kefarettir.⁹⁰

Netice olarak; Yahudilikte ilk ruhbanlık oluşumunun Essenîler'de meydana geldiğini söyleyebiliriz. Fakat bu insanlar ruhbanlığın tüm özelliklerini de içermemekteydiler. Hayattan kopmuşlardı. Fakat Romalı askerlerle vuruşuyorlardı. Evlenmiyorlardı, fakat onun tamamen haram olduğunu da söylemiyorlardı. Pek çok Yahudi din adamının yaptığı gibi dini kazanç vasıtası yapmıyor, ibadetlerini gösterişli bir takım törenler haline getirmiyorlardı. İşte tüm bu sebeplerden dolayı Yahudilerdeki bu grubun uygulamalarının ilâhî mesajla tam anlamıyla çakıştığını söylemezsek de, çatıştığının da söylenmesine imkan yoktur.⁹¹

2. İslâm'da Ruhbanlık

Ruhbanlık, dünyadan tamamen el-etek çekerek, uzlet hayatı yaşamak ve Allah'ın helal kıldığı nimetleri kendilerine haram kılmak suretiyle yaşamaktır. Mesela, evlenmemek, sürekli oruç tutmak, insanlardan uzaklaşmak gibi.⁹²

Halbuki Kur'ân-ı Kerîm ve Hadîslere baktığımız zaman, İslâmiyetle ruhbanlığın bir arada kabul edilemeyeceğini görürüz. Bunun için ruhbanlık, İslâmiyetin kabul etmediğı anlayıştır. Zira, Hz. Peygamber (s.a.v.), insanların Allah'tan en çok korkanı olduğu halde, bazen oruç tutmuş, bazen iftar etmiş, bazen gece namazı kılmış, bazen de uyumuş. Ayrıca o, kadınlarla evlenmiş, bunun kendi sünnetinden olduğunu belirterek, ruhbanlığa şiddetle karşı çıkmıştır. Bu durum Allah'ın kullarının, fıtrattan uzak kalamayacağını ve nefsî arzularını tamamen öldüremeyeceğini, şer'î sınırlar içinde nefsinin arzularının yerine getirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Yine Rasûlullah (s.a.v.), kadınlardan uzak yaşamanın, manastırlara çekilmenin, sürekli oruç tutmanın İslâm'da yeri olmadığını belirtmiştir. Hatta bir seferinde devamlı oruç tutacağım, kadınlarla evlenmeyeceğim, geceleri devamlı ibadet edeceğim diyenleri bundan menederek, "Vallahi içinizde Allah'tan en çok korkanız benim. Bununla

⁹⁰ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 352, "Kabbala" md.

⁹¹ Ahmet Fethi Polat, *a.g.e.*, s. 77.

⁹² Süleyman Tevfik, *Ruhban Cinâyetleri*, Meşrutiyet Yayınları, İstanbul, Trz., s. 36; Kenneth Cragg, *Muhammed and the Christian a questions of Rospance*, Longman and Told, New York, Orbis, 1987, s. 168.

birlikte ben oruç tutarım ve iftar ederim, namaz kılarım ve uyurum, kadınlarla da evlenirim. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse, benden değildir.”⁹³ buyurmuştur. Bu yüzden Hıristiyanların hayatın esası olarak kabul ettikleri ruhbaniyeti İslâm yasaklamıştır. Zira bu konuda Hz. Peygamberin “Sizden kimin evlenmeye gücü yeterse evlensin. Çünkü evlenmek gözü (haramdan) daha çok sakındırır. Namusu daha çok koruyucudur. Kimin evlenmeye gücü yetmezse, o da oruç tusun. Zira oruç, onun kalkandır.” buyurduğu bilinmektedir.⁹⁴

Sa’d b. Ebî Vakkas’ın rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.v.), Osman b. Maz’un’u tebettülden yani ruhbanlıktan menetmiştir. Hatta o, “Şâyet Rasûlullah, bu konuda Osman b. Maz’un’a izin verseydi, kendimizi hadım ederdik.”⁹⁵ demiştir. Ruhbanlığın yasak olduğu Kur’an’da; “...onlara uydurdukları ruhbanlığa gelince, onu biz emretmedik.”⁹⁶ buyurulmak sûretiyle dile getirilmiştir. İsmail Hakkı Bursevî, ruhbanlık konusunda şöyle bir izahat yapmıştır: “Ruhbanlık, iftar etmeden oruca devam etmek, rahip elbisesi giymek, et yememek, yiyecek, içecek ve evlenmeden uzak durmak, kiliselerde ibadet etmek gibi, kullukta aşırılığa gitmek demektir. Hıristiyanların bu ruhbanlığı icad etmelerindeki sebep şudur: Zalimler İsa’nın göğe çekilmesinden sonra mü’minlere hakim oldular. Onlarla üç defa savaştılar, pek azı hariç hepsi öldürüldüler, kalanlar da dinlerinde fitneye düşmemek için dağ başlarında ruhbanca yaşamayı tercih ettiler. Bunu dinleri uğruna kendilerini ibadete vermek ve İsa’nın geleceğini müjdelediği peygamberi beklemek için yaptılar. Cenab-ı Hak; “Onu biz emretmedik derken ne peygamberlerinin diliyle ne de kitaplarında böyle bir ruhbanlığı farz kılmadık”, demek suretiyle dile getirilmiştir.⁹⁷

İslâm, ruhbanlığı yasaklamakla hem erkek hem kadına şefkat göstermiştir. Nitekim Hz. Peygamberin; “Üç hasleti kendinde toplayan kimsenin imanı tam olur”, buyurup, bunlardan birisinin nefsinin karşı insafı davranması olduğunu belirtmesidir.⁹⁸ İslâm’ın ruhbaniyeti reddettiğini, Allah’ın emirlerine riâyet etmek şartıyla nefsin mâkul isteklerine cevap verilmesi gerektiğini göstermektedir. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.),

⁹³ Buhari, *a.g.e.*, Nikah 1; Ebu’l-Hüseyn b. Haccac el-Kuşeyrî, *el-Camiu’s-Sahih*, Çeviri, Ahmed Davudoğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1987, Nikah 5.

⁹⁴ Buhârî, *a.g.e.*, Savm, 10; Müslim, Nikah, 5.

⁹⁵ Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *el-Câmiu’s-Sahih*, Fatih Matbaası, İstanbul, 1992, Nikah, 2.

⁹⁶ Hadid, 57/27.

⁹⁷ İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu’l-Beyan*, İstanbul, 1989, V/186.

⁹⁸ Buhari, *a.g.e.*, İman, 20.

ibadette aşırılığa kaçan ve nefsinin sıkıntıya sokan Abdullah b. Amr b. El-As'a "Sürekli gündüzleri oruç tutup, geceleri namaz kılıyormuşsun öyle mi?" diye sordu. Abdullah, "evet" diye cevap verince Hz. Peygamber, "Şâyet böyle yaparsan, gözlerin içeri doğru çöker, nefsin yorulur. Şüphesiz senin üzerinde nefsinin ve ailenin hakkı var. Bazen oruç tut, bazen tutma, geceleri namaz kıl, aynı zamanda uyu!"⁹⁹ buyurarak nefsin makul ihtiyaçlarının yerine getirilmesini ve haklara riâyet edilmesini tavsiye etmiştir.

Kısaca İslâmiyette ruhbanlık yasaklanmıştır. Kişinin Allah'ın helal kıldığı şeylerden istifade etmesinin hiçbir mahsusu olmadığı âyetlerle ve Hadîslerle belirtilmiştir.

Ayrıca bir Hadîste, "İslâm'ın ruhbanlığı cihaddır"¹⁰⁰ buyurularak müslümanın, dünyadan el-etek çekmesinin uygun olmadığı ifade edilmiştir.

Ruhbanlığın İslâm'da olmadığını Hz. Peygamberin hayatından da anlıyoruz. Hz. Peygamber, dünya ve nimetlerini nefis terbiyesi için reddeden bazı sahabilere şu ikazları yapmıştır:

"Vücudunun,¹⁰¹ gözünün,¹⁰² nefsinin,¹⁰³ hanımının,¹⁰⁴ çocuğunun,¹⁰⁵ ailenin,¹⁰⁶ arkadaşlarının,¹⁰⁷ misafirin ve Rabbi'nin senin üzerinde hakkı vardır. Her hak sahibine hakkını ver."¹⁰⁸ Hz. Peygamber yine bu gibi, sahabilere Allah'tan en çok kendisinin korktuğunun ve kendisinin onların düşündüğü gibi bir hayat tarzını yaşamadığını hatırlatarak ruhbanlığı reddetmiştir.

Hz. Peygamber, dünya malını gerektiğinde kullanmakla beraber, kalben ona meyletmemiştir. Fakirliği övüp, zenginliği yermemiştir. Zira peygamber, "Allah, kuluna verdiği nimetin eserini kulunun üzerinde görmeyi arzu eder"¹⁰⁹ demek suretiyle dünya nimetini gerektiği gibi kullanmanın önemini belirtmiştir.

⁹⁹ Buhari, *a.g.e.*, Teheccüd, 20.

¹⁰⁰ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybanî, Ahmed b. Hanbel, Beyrut, 1987, *Kitabü'z-Zühd*, III/266.

¹⁰¹ Buhari, *a.g.e.*, Savm 55; Müslim, *a.g.e.*, Sıyam, 182/83.

¹⁰² Buhari, *a.g.e.*, Savm, 55.

¹⁰³ Buhari, *a.g.e.*, Teheccüd, 20.

¹⁰⁴ Buhari, *a.g.e.*, Savm, 54-55.

¹⁰⁵ Müslim, *a.g.e.*, Sıyam, 183.

¹⁰⁶ Buhari, *a.g.e.*, Savm, 51, Teheccüd, 20.

¹⁰⁷ Abdurrahman b. Şuayb en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, İstanbul, 1992, Savm 17; Buhari, *a.g.e.*, Savm 54.

¹⁰⁸ Buhari, *a.g.e.*, Savm, 51.

¹⁰⁹ Tirmizi, *a.g.e.*, Edeb 54.

Yine Kur'ân-ı Kerîm'de: “*Namaz bitince yeryüzüne dağılın ve Allah'ın fazlından nasip arayın. Allah'ı çok anın, umulur ki kurtuluşa erersiniz.*”¹¹⁰ buyurulmak suretiyle yeryüzünde rızık aramak için çalışmanın meşruluğuna işaret vardır. Ayrıca “*dünyadan da nasibini unutma!*”¹¹¹ âyeti İslâm'ın, çalışmaya önem vermeyen ve reddeden ruhbanlığı tasvip etmediğinin delilidir.

İslâm'da dünyayı âhiretten, âhireti de dünyadan ayırmak mümkün değildir. Dünya iman ve amel, âhiret ise mükafat yurdudur. Bu yüzden en önemli ibadetlerin bile ardından dünyevi aktivitelere dönülmesi istenir.¹¹² İnsanlardan, dünya ve âhiretin birlikte istenmesi arzu edilmiştir.¹¹³ Çünkü dünya nimetlerinden faydalanmayı kesin bir dille emreden Allah,¹¹⁴ o nimetleri kimsenin yasaklayamayacağını da belirtir.¹¹⁵ Bir tevafuk eseri dünya ve ahiret kelimeleri de Kur'ân'da tam 115'er defa geçer. Demek ki tümüyle İslâm, bir yöne meyletmemiştir. Âhiret yurdunun arzulanması ve övülmesinin sebebi de onun baki oluşundandır.

Tüm bunlardan varılacak sonuç, İslâm'ın hem madde hem de mânâya verdiği önemi göstermektedir. O ne Yahudiler gibi dünyaya saplanmış ne de Hıristiyanlar gibi dünyayı hakir görmüştür. Son ve mükemmel bir din olarak aradaki dengeyi temin etmiştir.

İslâm, dünya ve âhiret, ruh ve madde, bireysellik ve toplum arasında sağlıklı bir denge kurmuştur. İslâm, hayatı yok saymaya değil, hayatın gerekliliklerine dayanır. İnsan içgüdüleri aslında kötü değildir. Bu duygular öldürülmemeli, aksine akıllıca kontrol edilmeli, yönlendirilmeli ve insanların hayatını daha iyi yapma amacına yönelik kullanılmalıdır. Bu dünyanın bir amacı ve mânâsı vardır, bu sadece bu dünyada normal ve verimli bir hayat yaşamakla ve insanları Allah'a daha çok yaklaştıran, Allah'ın güzel hediyelerini değerlendirme ve onlardan hoşlanma, diğerlerine de hizmet etme ve kendini diğer dünyaya hazırlamak yoluyla olur. İslâm bir taraftan sosyo-ahlâkî başlıca amaçlarından biri olarak her bir bireyin şahsiyetini geliştirirken, diğer taraftan insanların içlerindeki sosyal sorumluluk duygusunu uyandırır, toplumdaki insanları organize eder,

¹¹⁰ Cuma, 62/10.

¹¹¹ Kasas, 28/77.

¹¹² Cuma, 62/9-10.

¹¹³ Bakara, 2/201.

¹¹⁴ Maide, 5/87-88.

¹¹⁵ A'lâ, 87/17.

toplum yararına bağış yapılmasını emreder. İslâm, orta yolu önerir ve dünyevi şeylerden kaçınma ve dünyadan feragat etmeye karşıdır.¹¹⁶

İslâm dünyasında yetişen büyük İslâm alimlerinden bazıları evlenmemişlerdir. Ancak evlenmeyen alimlerin evlenmem sebepleri farklıdır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

a. Her şeyden önce evlenmeyen alimler hakkında ilk akla gelebilecek fikir, bu insanların herhangi bir fiziki sebepten dolayı evlenmemiş olma ihtimalidir. Mesela evlenmeyen alimlerden birisi olan Cahız, belki de yüzünün çirkinliği sebebiyle evlenmemiştir. Cahız'ın halk arasındaki tabiriyle “patlak gözlü” olduğu bilinmektedir. Evlenmeme sebebi kesin olarak bilinmemekle birlikte bu fizyolojik bozukluğun evlenmesine mani olduğu düşünülebilir.¹¹⁷

b. İslâm alimlerinden evlenmeyenlerin büyük bir çoğunluğu böylesi bir şeye fırsat da bulamamışlardır denilebilir. Mesela İbn Teymiyye ve son dönem mütefekkirlerden Seyyid Kutub'u bu gruba örnek verebiliriz. Bu büyük insanlar, ömürlerinin büyük bir bölümünü hapislerde, sürgünlerde, bazen de savaş meydanlarında geçirerek rahat bir ömür sürmeye fırsat dahi bulamamışlardır.

c. Diğer bir gruptaki alimler ise ilim yolundaki meşguliyetleri sebebiyle evlenemeyen alimlerdir. Diğer bir deyişle ilmi evlenmeye tercih etmiş olan insanlardır. İslâm alimlerinden Bediüzzaman Said Nursî bunlara örnektir. Said Nursî, İslâm'a hizmet maksadından dolayı, batı dünyasındaki dinsizlik faaliyetlerinden gençleri kurtarmak adına evlenmemeyi tercih etmiştir. Ancak bu gibi düşünen insanlar, hiçbir zaman ilim yolunda veya dini yaşama adına evlenmemenin büyük bir fazilet olduğu iddiasında da bulunmamışlardır.

İslâm'da zahidane düşünce, prensipte olmakla beraber, İslâmiyet dünya-âhiret dengesini kuran bir dindir. Ahiret adına fakirliği, dünyayı terki, başkasına muhtaç olmayı tavsiye etmez. İslâm tasavvufunda, “bir lokma, bir hırka”, felsefesi, İslâm'ın önerdiği bir hayat tarzı değildir. İslâm, halk içinde Hak ile beraber olma prensibini getirmiştir.¹¹⁸

¹¹⁶ Ulfat Aziz-us-Samad, *A Comparative Study of Christianity and İslâm*, Noor Publishing house, Farashkhana, Delhi, s. 139-140.

¹¹⁷ Ahmet Fethi Polat, a.g.e., s. 168.

¹¹⁸ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 151, “Çilecilik” md.

III. BÖLÜM

HIRİSTİYANLIK'TA RUHBANLIK

A. HİRİSTİYANLIKTA RUHBANLIĞIN KÖKENLERİ

1. Hıristiyan Ruhbanlığının Tarihçesi

Hıristiyanlık, vahiy ve kutsal kitaba dayanan, özde tek tanrılı olmakla beraber, sonradan üçlemeye (teslis) yer vermiş ilahi kaynaklı bir dindir.¹ Günümüzde dünyanın her tarafında mensupları bulunan ve dünya nüfusunun 1/5'inin dini olan Hıristiyanlık, Filistin bölgesinde doğmuştur. Evrensel olma özelliğini taşır. Hıristiyanlıkta peygamber, melek, âhret, kader gibi dinî kavramlar bulunmaktadır. Ancak bu kavramların açıklanışı İslâm'dakinden farklılık göstermektedir. Hıristiyanlıkta İsa, merkezî bir öneme sahiptir. Bugünkü Hıristiyanlık, Yahudiliğin inanç, ibadet ve gelenekleriyle Yunan-Roma (Greko-Romen) âleminin kültlerini birleştiren bir kurtarıcı tanrı dinidir.²

Hıristiyanlık, Pavlus'un öğretileri doğrultusunda asli hüviyetinden sapmıştır. Putperestlikle aşılıp ruhunu ve güzelliğini kaybeden Hıristiyanlık Romalıların inhîtata uğramış yaşayışlarından hiçbir şeyi değiştirmeye, onlara temiz ve yeni dini bir hayat vermeye muktedir olamamış ve Roma tarihinde parlak bir devir açamamıştır. Belki Hıristiyanlık insanîyet ve medenîyet için fena olan Roma'nın putperestlik ve hakimiyetinden daha şerli bir ruhbanlık şeklinde görülmüştür.³ Çünkü Hıristiyanlık (kurtuluşçu dinlerden) olduğundan kutsî bir mertebeye erişmek için aşırı riyazeti, dünyadan el-etek çekmeyi talim eder.⁴ İşte Hıristiyanlıkta ruhbanlık anlayış ve uygulamalarının ortaya çıkışını incelerken Hıristiyanlığın oluşum sürecinin tahlil edilmesi gerekir.

Hıristiyanlıkta ruhbanlığın ortaya çıkışı hakkında iki görüş öne sürülmüştür: Bunlardan birincisi, Hıristiyanların ruhbanlık konusunda öncekileri örnek aldığı (ilkel

¹ Abdurrahman Küçük – Günay Tümer, *a.g.e.*, s. 260.

² Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, *a.g.e.*, s. 260.

³ Ebu'l-Hasan Ali en-Nedvî, *Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti*, Çeviri: N. Ahmed Asrar, Tevhid Yayınları, İstanbul, 1966, s. 134.

⁴ Fazlurrahman el-Ensârî, *İlimden Felsefeden Dine*, Çeviri: Kemal Kuşçu, Nur Yayınları, İstanbul, 1967, s. 38.

kavimler ve Hintliler de olduğu gibi)⁵, ikincisi ise Hıristiyanların ruhbanlığı kendilerinin ortaya çıkarmış olmasıdır.

Ruhbanlık, kimilerince Hıristiyanlığa ait bir kuruluş olarak görülmezken kimilerince de ruhbanlığın bağımsız bir şekilde Hıristiyanlık içinde canlandığı belirtilmiştir. Ruhbanlık, Hz. İsa'nın da İncil'de yoksulluk ve bekarlığı tavsiye ettiği ileri sürülerek kutsal kitaplara dayandırılmaya çalışılmıştır.⁶

Hıristiyanlıkta vaftizci Yahya, çöldeki çileci hayatın en canlı modelidir. Mesih İsa'nın hayatı ve hayat tarzı, havarilerin hayat modelleri, çileciliğin Hıristiyanlıkta sistemleşmesine yol açmıştır. Hıristiyanlık tarihinde başlangıçtan beri çileciliğin izleri görülmektedir.⁷ Ayrıca Hıristiyanlıkta ilk rahibe olarak Hz. Meryem nitelendirilir. İmran ailesinin onu mabede adaması ve Meryem'in mabedde yetişmesi ilk rahibelik modelini teşkil etmiştir.

Bu yüzden ruhbanlığın Hıristiyan prensipleriyle beslenen, Hıristiyan topraklarında olgunlaşan bir bitki olarak görmek gerektiği belirtilmiş, ruhbanlık genelde Hıristiyanların (özelde Katoliklerin) hayat tarzı olduğu için adeta Hıristiyanlıkla özdeşleştirilmiştir.⁸

Hıristiyanlıkta ruhbanlığın tarihçesini üç bölümde ele alacağız;

1. İlk Dönem
2. Ortaçağ Dönemi
3. Son Dönem

a. İlk Dönem Hıristiyanlıkta Ruhbanlık

M. Ö. 340'lı yıllarda Mısır'ın putperest dinlerinde züht ve halvet uygulanmaktaydı. Halvet, birisiyle veya kendisiyle baş başa kalmak, تنها olmak anlamlarına gelmektedir.⁹

⁵ A. S. Geden, "Monasticism (Buddhist)" *Encyclopedia of Religion and Ethics (I-XII)*, Edinburg, 1994, VII/797.

⁶ F. Cabrol, "Monasticism (Christian)"; *Encyclopedia of Religion and Ethics (I-XII)*, Editör: James Hastings, Scotland (Edinburg) 1994, VIII/781; George Weckman, "Monasticism (Christian)", *ER*, Editör: Mircea Eliade, New York, 1987, X/44.

⁷ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 150.

⁸ F. Cabrol, *a.g.md.*, VIII/783.

⁹ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arap*, Beyrut, 1374 (1955), XIV/237; Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, Konya, 1993, IV/945.

Mesela mağaralarda inzivaya çekilme ve bekar yaşama adetleri vardı. Zühdi temayüller az da olsa Yahudiler arasında da görülmekteydi.¹⁰ İlk Hıristiyanlar hellenist, Yahudi ve putperestlerin züht uygulamalarını görüp uygulamanın yanı sıra zühd hayatının örneklerini Hz. İsa'nın yaşantısında da görmüşlerdi.¹¹

Hıristiyanlıkta ruhbanlık Hz. İsa'nın Filistin Çölünde kırk gün uzlet hayat yaşadığı şeklindeki rivâyetle başlar.¹² M.S. III. ve IV. asırlarda ise hızla artış gösterir. Bu artışta ictimai faktörlerin büyük bir rolü olduğu ileri sürülmektedir.

Bu faktörleri üç madde olarak açıklayabiliriz:

a. M. S. 250 ve civarı sonrasında Romalılardan görülen zulüm ve işkenceler bir çok rahibi çöl ve dağlara kaçmaya yöneltmişti. Zira Mısır'a hakim olan Roma imparatorluğu, ideolojik olarak dayandığı çok tanrıcılığı reddeden birini asla kabul etmiyordu. Özellikle Valerien'in saltanatları döneminde (M.S. 250-260) Hıristiyanlığın kökünü kurutma teşebbüsleri vuku bulmuştu. M. S. 300 yıllarında bu zulümlerden kaçan ve münzevi hayat süren birçok rahip vardı. Bu zulümler, M. S. 313 senesinde İmparator Konstantin'in "Milan Fermanı" ile sona ermiş, M. S. 380'de İmparator Büyük Theodosius'un saltanatında Hıristiyanlık, Roma imparatorluğunun resmi dini devlet dini olmuştur.¹³

b. M.S. III. yy'da Yahudiler ve İranlılar, Roma imparatorluğuna karşı ayaklanmışlar, imparatorluk hudutları içinde yer yer isyan çıkmıştır.¹⁴ Harpler ve isyanlar esnasında imparatorluğun birçok bölgesi harap olmuş, bunun neticesinde taş surlarla çevrili şehir hayatı zorunlu hale gelmişti. Site şehirlerindeki zenginler, lüks ve israfı dayalı hayatlarını sürdürebilmek ve isyancılara karşı yapılacak mücadelenin masraflarını karşılamak üzere halka vergi ve ağır mükellefiyetler yüklemişlerdi. Hıristiyanlığın yaygınlaştığı Roma cemiyetinde derebeylerin israfçı ve halka karşı

¹⁰ W. M. Flinders Petric, *Egypt and İsrail*, London, 1923, s. 133-134.

¹¹ O. Zöckler, *Ascenticism (Christian)*, *ERE*, Edinburg, 1961, II/75.

¹² Şerif Ali b. El-Cürçani, *Kitabu't-Ta'rifat*, Beyrut, 1983, s. 150; Markos, I/1-23; Luka, IV/1-2.

¹³ Albert M. Bernard, *Hıristiyanlık, Din Fenomeni*, Çeviri: Mehmet Aydın, Tekin Yayınları, Konya, 1993, s. 137.

¹⁴ Amiran Kurtkan Bilgiseven, *Din Sosyolojisi*, İstanbul, 1985, s. 434.

baskıcı tutumu, fakir köylülerin bir kısmını dağa çıkıp eşkıya olmaya ya da manastırda inzivaya çekilip beylerin ve devletin tazyikinden kurtulmaya sevk etmiştir.¹⁵

c. M. S. 380 senesinde İmparator Büyük Theodosius'un saltanatında Hıristiyanlığın, imparatorluğun resmi dini oluşuyla kilisede başlayan bozulmanın da dindar Hıristiyanların sıkı bir zühd hayatına ittiği bilinmektedir.¹⁶ İlk Hıristiyanlar, topluca uzlete çekilmiyor, zühd hayatını evlerinde izliyorlardı. Evliliği, mal-mülk sahibi olmayı terk ediyor, uzlet, sessizlik, oruç ve diğer çilelerle yaşıyorlardı. Bu dönemde ruhbanî hayat ferdi idi. Her biri çölün ayrı bir köşesinde yaşayan keşişler ve rahipler görülüyordu. IV. asra doğru ise ruhbanlık yekvücut bir karakter takınmaya başladı. Hususi odalarda ve kulübelerde yaşayan keşiş grupları kuruldu ve bir liderin yönetiminde yaşamaya başladılar.¹⁷ Hıristiyanlığın ilk yayıldığı yerler olan Mısır, Suriye ve Anadolu'da III. yy.dan sonra halvete çekilen keşişlere sıkça rastlanmaktaydı.

b. Ortaçağ Döneminde Ruhbanlık

Ortaçağda Hıristiyan rahipler, özellikle Paskalya öncesi 40 gün oruç tutmaya ve inzivaya önem veriyorlardı. Hatta bu süre içinde rahiplerin uyması gereken kuralları ihtiva eden eserler kaleme alınmıştı. Orta İtalya'da yaklaşık 500 yıllarında kaleme alınan ancak müellifi bilinmeyen *Rule of Master* ve St. Benedict'in (480-457)¹⁸ kaleme aldığı *Rule of Benedict* adlı eserler buna örnektir.

VII. yy. ve sonrasına Avrupa'da olduğu gibi Arap yarımadasında da münzevi hayat yaşayan rahipler olduğu bilinmekteydi. Ancak halvete çekilen tüm rahiplerin ahiret kaygısıyla bu işe giriştiklerini söylemek oldukça güçtür. John Arrbery, İbrahim b. Ethem'in çölde inzivaya çekilmiş bir rahipten marifet öğrendiğini şöyle nakleder: İbrahim b. Ethem, rahibe sorar;

- Ne zamandan beri bu manastırdasın?
- 70 yıldır.
- Ne yiyorsun?

¹⁵ Amiran Kurtkan Bilgiseven, *a.g.e.*, s. 435.

¹⁶ Margeret Smith, *The Way of Mystics*, London, 1976, s. 11.

¹⁷ Margeret Smith, *a.g.e.*, s. 12-13.

¹⁸ Herbert Whone, *Church Monastery Cathedral AnLLustrated Guide to Chistian Symbolism*, Element Books, Great Britain, 1990, s. 22; Şinasi Gündüz, *Dinler ve İnançlar Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, s. 64, "Ruhbanlık" md.

- Her gece nohut yerim.
- Kalbinden fıskıran nedir ki bir nohutla yetiniyorsun?
- Şu karşıdaki kiliseyi görüyor musun?
- Evet,
- Onlar senede bir gün gelip manastırımı süsler, etrafımda tavaf ederler, beni överler, nefsim ne zaman ibadet ağır gelse, o anı hatırlar, bir saatlik övgü için bir sene sıkıntıya tahammül ederim.¹⁹

Ortaçağlardan sonra keşiş tarikatları Paskalya öncesi perhiz döneminde mektup da dahil olmak üzere dışarıdaki tüm münasebetlerini kesmeye başladılar. Bu halvet, münzevi kişinin Hıristiyanlığın ana konularını tefekkür ettiği gibi bir ruhî yenilenme halveti idi. Hz. İsa'nın çöldeki kırk günlük halvetlerinden esinlenilmiştir.²⁰

c. Sonraki Dönem Ruhbanlık

XIII. yy. ve sonrasını içeren bu dönemde ise St. Benedict (1394-1423) ve onun kuralları etkili olmuştur. Ruhbanlık hayatı batıda St. Benedict'ten önce ve sonra olmak üzere ikiye ayrılabilir.

St. Benedict'ten önce; münzeviler çöllerde ya da dağın eteklerinde inşa ettikleri manastırlara çekilip sessizlik içinde yaşamışlardır.²¹ Bu süre içinde var olan gelenekler takip edilmiştir. Daha sonra manastırlar hızla zenginleşmiş, ancak bunun tesiriyle temel öğretilerden uzaklaşmaya başlanmıştır. Bu durum çeşitli reform hareketlerine zemin hazırlanmıştır. Değişik azizler tarafından keşişler için değişik kurallar yazılmıştır. Burada bahsedilmeye değer St. Columban ve St. Isodere²² ve St. Fructuosus'un kurallarıdır. Onlar St. Benedict'in²³ kuralları gelip çatıncaya kadar önemli başarı sağladılarsa da St. Benedict'in kuralları bu kuralların yerine geçerek bütün manastırlara otoritesini kabul ettirmede başarılı olmuştur. Kilise meclisi de 670 yılı sonbaharında

¹⁹ Arthur John Arrbey, *Sufism*, London, 1979, s. 37; Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah el-Isfehânî, *Hilyetü'l-Evliya*, Kahire, 1987, VIII/29.

²⁰ J. Manuel Lozano, "Retreat", *The Encyclopedia of Religion*, XII/353-354.

²¹ Roland H. Bainton, *Early Christianity*, Robert E. Krieger Publishing Company, Malabar-Florida, 1960, s. 72-74.

²² Jordan Aumann, *Christian Spirituality in the Catholic Tradition*, Igratius Press, London, 1980, s. 80.

²³ Lois Bouger, *The Spirituality of The New Testament and The Futhers, (I-III)*, The Seabury Press, New-York, 2002, I/513; Şinasi Gündüz, *a.g.e.*, s. 64; Peter Antes, "The Beginning of the Christian Hierarchy and its Development", *Dinler Tarihi Araştırmaları*, Ankara, 2002, III/37.

toplanarak ülkenin manastırlarının hepsinde bu kuralın takip edileceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla St. Benedict'in kuralları batı dünyasındaki keşişler için yazılan yegane kural olmuştur. Aziz Benedict'in ailesi ona o zaman için muteber olan geleneksel Greko-Romen edebiyat eğitimi vermeyi denemiş ancak Benedict, bir din adamı olarak inzivaya çekilmiş, daha sonra Batı dünyasında zuhur eden bütün manastırlar için bir ana ocağı ve modeli haline gelen BENEDİCTİN manastırlarının kurucusu olmuştur.²⁴

XIII. ve XIV. yy'larda keşişlik gerilemeye başlamış, XVI. yy'da ise Martin Luther ve diğer reformistler bu kuruma bazı eleştiriler yöneltmişlerdir. Reform Hareketleri arasında keşişlik teşkilatı yeniden gözden geçirilerek canlandırılmaya çalışılmıştır.

XVIII. yy. aydınlanma döneminde keşişlik açısından gerileme yeniden başladı. Özellikle Fransız devriminden sonra manastırlar yakıldı.

XIX. ve XX. yy'da ise keşişlik teşkilatı canlanmaya başlamış, İngiltere'de, Almanya'da, Avusturya'da ve İtalya'da eski cemaatler ya da dinsel örgütler ve büyük manastırlar bütün zorluklara rağmen varlıklarını sürdürmüşlerdir.²⁵

Manastır hayatıyla ilgili reformların yanında, kilise tarafından yapılan (dinsel) konsil çalışmalarından da bahsedilebilir. Özellikle Roven (1074), Roma (1083), Londra (1112), Paris (1212), Aix La-Chapella (816-817) konsilleri gibi.²⁶

2. Hıristiyan Ruhbanlığını Ortaya Çıkaran Faktörler:

Bu faktörleri, Dahili ve Harici Faktörler şeklinde iki grupta inceleyeceğiz.

A. Dahili Faktörler:

1. Dinin Yapısı ve Oluşumu:

Hıristiyanlık, Yahudiliğin hakiki hüviyetini kaybettiği bir takım mânâsız âyinler halinde cansız, donuk kaldığı bir devrede, Roma İmparatorluğunun gölgesinde neş'et etmiştir. Romalıların hayatını tanzim eden, hayat seviyelerini yükselten ve bugünkü Avrupa kanunlarının kaynağı olan meşhur Roma kanunları arasında Hıristiyanlık her

²⁴ Arnold J. Toynbee, *Hıristiyanlık ve Dünya Dinleri*, Çeviri: Mehmet Aydın, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2005, s. 60.

²⁵ Jordan Aumann, *a.g.e.*, s. 69.

²⁶ Jordan Aumann, *a.g.e.*, s. 82.

bakımdan kuvvetli bir imparatorluk idaresine çok bağılı bir cemiyet içerisinde, bir kanun ve nizam hüviyetini kazanamadı.²⁷ Hz. İsa, haklı olarak ahlak üzerinde şiddetle durdu. Ama insana yaraşır bir toplum düzeni ve uygar bir hayat için, sadece ruhanî değerler ve ahlak ilkeleri ve bunlara karşı duyarlı olmak yeterli değildi. Ayrıca sosyal, siyasal ve medenî hayatı düzenleyen yasalarla beraber bunları uygulamak da gerekliydi. Yaşanılır bir toplu için ruhî şeylerden fazlası gerekiyordu. Toplumun üyeleri hiçbir yasal düzenleme ve siyasal kontrol mekanizmaları geliştirmeden yalnız kendi öz erdemlerine güvenerek dürüst bir davranış düzeyine erişecek şekilde ilerleyemezdi.²⁸ Ancak unutulmaması gereken bir nokta da Hıristiyanlığın son derece güçlü kanunlara ve medeniyete sahip, zalim ve vahşi bir ortamda doğmuş olmasaydı.

Hıristiyanlık dünyaya gelen tek tanrılı dinlerin ilki değildi. İnsanlık, ondan önce de dinlere şahit olmuştu. O, temellerini Hz. Musa'nın attığı bir şeriatın üzerinde büyümüş ve serpilmişti, işte Hıristiyanlık, tamamlamak üzere geldiği bu şeriattan müspet-menfi büyük ölçüde etkilendi. Bu etkilenme her ne kadar dahilî değil de haricî gibiyse de dinleri bir silsile içerisinde mütalaa ettiğimizde bunu da iç etkenlere dahil edebiliriz. Sonuçta tahrif ve tağrîre uğramış Yahudiliğin pek çok ilkelerini bu yeni dine taşıdığı herkesçe bilinen bir gerçektir.²⁹

Yahudiler, fizikî dünyayı ve onun gerçeklerini o kadar önemsediler ki sonunda hedef ve maksatları sadece bu dünya ve onun saltanatı haline geldi. Onlardaki bu sapma yavaş yavaş dini nasları ve uygulamaları gelenek ve görenek haline getirmek eğilimini doğurdu. Artık onlar için din, pratik hayatla ilgisi olmayan metinler ve ruhsuz hareketler bütünüydü, yasalara ve dinî kurallara körü körüne itaat eden Yahudiler, âhîret hayatını tamamiyle unutmuş ve dünyaya saplanmış, tüm ibadetlerine gurur, kibir ve gösteriş hastalıklarını bulaştırmışlardı. İlk tepki olarak Hıristiyanlar bu dünya hayatının ve onun lezzetlerinin geçicî olduğunu söyleyerek işe başladılar. Bu dünyanın değil öteki dünyanın krallığını elde etmeye çalıştılar ve insanlara bunu tebliğ ettiler. Bunun için

²⁷ Seyyid Kutub, *İslam'da Sosyal Adalet*, Çağaloğlu Yayınları, İstanbul, 1964, s. 11.

²⁸ Mazharuddin Sıddıki, *Kur'an'da Tarih Kavramı*, Çeviri: Mehmet Kara, Pınar Yayınları, İstanbul, 1990, s. 28-29.

²⁹ Ahmet Fethi Polat, *a.g.e.*, s. 88.

siyasetle, yasalarla ve saltanatla hiç uğraşmadılar. Hatta dinî otorite ile siyasî otoriteyi kesin çizgilerle birbirinden ayırdılar.³⁰

Ayrıca Hz. İsa'nın getirmiş olduğu sistem henüz tam olarak olgunlaşmamıştı. Onun kısa hayatı, dinin yeterince açıklanmasına yetmemiş ve onun ölümünden sonra ortada çok boşluk kalmıştı, işte bu boşluklar zamanla pek çok hurafe ve batıl şeylerle dolduruldu.³¹ Çünkü ortada dinin sınırlarını tâyin ve tespit edecek sağlam, muteber kaynaklar mevcut değildi. Şeriat veya sünnet diye bir şey de yoktur. Musevi şeriatını zaten bırakmışlardı ve İncil kendi başına mükemmel ve geniş kapsamlı bir talimatname değildi, veya en azından öyle sayılmıyordu. Bu sebepten dolayıdır ki, Hıristiyan uleması, gerek kendi dinlerinin dışındaki toplumlar ve filozofların etkisiyle, gerekse kendi yanlış tutum ve eğitimleri neticesinde her türlü bid'ata açık kapı bıraktılar. Bu çeşit bid'atlardan biri de ruhbanlıktı.³²

2. Kutsal Metinler ve Azizlerin Sözləri:

Genelde insanları ruhbanlığa sevk eden bir çok sebepten birisi de Hıristiyanlığın başlangıçtan beri bünyesinde ruhbanlık gibi bir sapmanın doğmasına müsait bir takım özellikler taşımasıdır.

İncillerde geçen ruhbanlıkla ilgili ifadeler şu şekildedir:

a. İnsanlarla duygusal bağın koparılmasıyla ilgili ifadeler.

Hıristiyan ruhbanlığı kişinin en yakın akrabalarına acımasızca davranmayı, merhametsiz ve katı kalpli olmayı bir ibadet haline getirmiştir.

*“Benim adım uğruna evlerini, kardeşlerinin, anne ya da babasının, çocuklarını ya da topraklarını bırakan herkesi bunların yüz katını elde edecek ve sonsuz yaşamı miras alacak.”*³³

*“Biri bana gelip babasını, annesini, karısını çocuklarını kardeşlerini, hatta kendi canını bile gözden çıkarmazsa öğrencim olamaz.”*³⁴

³⁰ Mazharuddin Sıddîki, *Semavi Dinlerde İtikat ve Amel*, Çeviri: Ömer Mahir Alper, Fikir Yayınları, İstanbul, 1991, s. 28-29

³¹ Mazharuddin Sıddîki, *a.g.e.*, s. 21

³² Ebu'l Alâ el-Mevdudi, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber*, Çeviri: N. Ahmed Asrar, Pınar Yayınları, Ankara, 1983, s. 57.

³³ Matta, XXIX/29; Luka XVIII/29-30; Yuhanna XII/25.

³⁴ Luka, XIV/25-26.

b. Malı-Mülkü Terk Etmeyi Gerektiren İfadeler

Dünyada bir şeye sahip olmak, ahlaktan yoksun olmak gibi kabul edilerek malı-mülkü terk edip yoksulluk içinde yaşamak ruhbanlık için yegane ölçü kabul edilmiştir.

“Aynı şekilde sizden kim varını, yoğunu gözden çıkarmazsa öğrencim olmaz.”³⁵

“Kuşağınıza altın, gümüş ya da bakır para koymâyin. Yolculuk için ne torba, ne yedek mintan ne de çarık ne de değnek alın.”³⁶

“Hiç kimse iki efendiye kulluk edemez. Ya birinden nefret edip öbürünü sever, ya da birine bağlanıp öbürünü hor görür. Siz hem Tanrı’ya hem de paraya kulluk edemezsiniz.”³⁷

“İsa ona, eksiksiz olmak istiyorsan git, varını, yoğunu sat, parasını yoksullara ver; böylece göklerde hazinen olur. Sonra gel, beni izle, dedi.”³⁸

“Ne mutlu size ey yoksullar! Çünkü tanrının egemenliği sizindir. Ne mutlu size açlık çekenler! Çünkü doyurulacaksınız. Ne mutlu size ağlayanlar! Çünkü güleceksiniz. İnsanoğluna bağlılığınız yüzünden insanlar sizden nefret ettikleri, sizi toplumun dışına ittikleri ve adınızı aşağıladıkları, kötüleyip sizi reddettikleri zaman ne mutlu size.”³⁹

“Yanınıza ne kese, ne torba, ne çarık alın. Yolda hiç kimseyle selamlaşmayın.”⁴⁰

c. İnsanlardan Kaçmakla İlgili İfadeler

“İnsanlardan sakının.”⁴¹

“Bir kentte size zulmettikleri zaman ötekine kaçın.”⁴²

“Yeruşalim’in ordular tarafından kuşatıldığını görünce bilin ki, kentin yıkılacağı zaman yaklaşmıştır. O zaman Yahudiye’de bulunanlar dağlara kaçsın, kentte olanlar dışarı çıksın, kırdakiler dönmesin.”⁴³

³⁵ Luka, XIV/33.

³⁶ Matta, X/9-10; Markos, VI/8-9; Luka, IX/3.

³⁷ Matta, VI/24; Luka, XVI/13.

³⁸ Matta, XIX/21; Markos, X/21; Luka, XII/23.

³⁹ Luka, VI/20-22.

⁴⁰ Luka, X/4.

⁴¹ Matta, X/7.

⁴² Matta, X/23.

⁴³ Luka, XXI/21-22.

d. Dünyaya Sırt Çevirmeyle İlgili İfadeler

Lezzet veren şeylerden, dünyevi her şeyden el-etek çekmek ruhbanlığın bir özelliğidir. Bu hususla ilgili İncillerde geçenler ise şunlardır:

“Canını kurtarmak isteyen onu yitirecek, canım benim müjdem uğruna yitiren ise onu kurtaracaktır.”⁴⁴

“Çünkü insanoğlu hizmet edilmeye değil, hizmet etmeye ve canını bir çokları için fidiye olarak vermeye geldi.”⁴⁵

“Aranızda en üstün olan, ötekilerin hizmetkârı olsun. Kendini alçaltan yüceltilecektir.”⁴⁶

e. Bedene Eziyet Verme ve Meşakkatle İlgili İfadeler

Kişinin bedenine eziyet etmesinin takva ölçüsü olarak kabul edildiğini yani ne kadar eziyet çekilirse o kadar takva sahibi olunacağı anlayışı hakimdir. Bu hususu destekleyen İncil ifadeleri ise şunlardır:

“Müjdeyi başkalarına duyurduktan sonra kendim reddedilmemek için bedenime eziyet çektirip onu köle ediyorum.”⁴⁷

“Dar kapıdan girin. Çünkü yıkıma götüren kapı geniş ve yol enlidir. Oysa bu kapıdan girenler çoktur. Oysa yaşama götüren kapı dar, yol da çetindir. Bu yolu bulanlar azdır.”⁴⁸

“Mesih, bedene acı çektirdiğine göre siz de aynı düşünceyle silahlanın. Çünkü bedence acı çekmiş olan günaha sırt çevirmiştir.”⁴⁹

3. Toplumdaki Ahlâkî Gevşeme

Eski çağların müşrik toplumunda seks, fuhuş, ahlaksızlık ve dünya sevgisi, aşırı bir seviyeye yükselmişti. Buna karşı koymak için Hıristiyan uleması aşırı bir yol benimsediler. Hıristiyan din adamları ve uleması namus ve iffet üzerinde o kadar durdular ki, nikah şeklinde olsa dahi, bizzatihi erkek ile kadın arasındaki temas ve birleşmenin cenabetli ve pis bir iş olduğunu ilan ettiler. Güzel ahlakın ölçütü, bir insanın

⁴⁴ Matta, X/39; XVI/25; Markos, VIII/35; Luka, XVIII/33.

⁴⁵ Markos, X/45.

⁴⁶ Matta, XXIII/11-12.

⁴⁷ I. Korintliler, IX/27.

⁴⁸ Matta, VII/13-14.

⁴⁹ I. Petrus, IV/1-2.

müzmin bekar kalması ve her bakımdan dünyayı terk etmesi oldu. Önceki müşrik toplumlardaki şehvet, çirkin ahlak ve dünyaya aşırı meyle karşı Hıristiyanların aşırı derecede tepki vermeleri ruhbanlığı ortaya çıkarmıştır.⁵⁰

Bir kadının yüzüne bakmak bile günah sayıldığından bakılmaması gerekiyordu.⁵¹

4. Alimlerin, Filozof ve Diğer Milletlerin İnançlarından Etkilenmeleri

Ruhbanlığın çok daha öncelere dayandığını söylemiştik. Dolayısıyla ruhbanlığın ortaya çıkışında Hint, Yunan, Mısır gibi daha önceki milletlerin ve diğer dinlerin de etkisi büyüktür.

5. İtikadi Mezheplerin Fanatizmi

a. Karmelî Tarikatı

Yaklaşık 1154'te Aziz Berthold tarafından Filistin'de kurulan, inzivaya aşırı önem veren bir Hıristiyan tarikatıdır. Karmelî Kız Kardeşler Tarikatı ise 1452'de kurulmuş olup, tarikat bünyesinde pek çok mistik yetişmiştir.⁵² Karmelî Tarikatı, orta çağın dört büyük tarikatından biridir. Bu tarikat, ismini Filistin'deki Carmel tepesinden almıştır. İsrail peygamberlerinden İlyâ'nın açtığına inanılan bir su kenarına yerleşen keşişlerin murakabeye çekildikleri bir yerdir. Karmel Tarikatı, kök itibarıyla XII. yüzyıla kadar çıkmaktadır. Tarikatın kuruluş gayesi, Hıristiyan keşişlerin İlyâ peygamberin (Hz. İlyas) yaşama modelini kendilerine rehber etmelerine dayanmaktadır. Bunun için keşişler, Karmel dağında murakabe için sık sık inzivaya çekiliyorlardı. İlk Karmel cemaatinin üyeleri ayrı ayrı hücrelerde sessizlik, münzevi, aşırı perhiz ve sadelik içinde yaşamayı tercih etmişlerdir. Ancak Haçlı seferleri sırasında Karmel Dağı, güvenlik nedeniyle boşaltılmış ve Karmel Dağı'ndan Karmel keşişleri 1240 yılında Avrupa'ya doğru dağılmaya başlamışlardır. Karmeli tarikatı, kadınları da bünyesine alarak ilk Karmelî rahibe topluluğunu 1452'de oluşturmuştur. Avıvalı Azize Teresa, Karmelî tarikatında ciddi reformlar yapmıştır. Teresa, bir Karmelî manastırında otuz yıl kalarak, çıplak ayaklı Karmel tarikatını esas almıştır. Bu tarikatlar, çok sıkı riyazat ve

⁵⁰ I. Korintliler, VII/32-33-34.

⁵¹ Roland H. Bainton, *a.g.e.*, s. 73.

⁵² Jordan Auman, *a.g.e.*, s. 126.

yaşama kurallarını uygulamaya koymuşlardır. Teresa'nın eğilimdeki Karmel Tarikatı, "Ayağı Çıplak Karmeller" olarak anılmıştır.⁵³

b. Dominiken Tarikatı

1216'da Aziz Dominik (1170-1221) tarafından kurulan bu Hıristiyan tarikatı; "Frer Vaizler" ya da "Siyah Fer" olarak bilinir. Dilenciliği ve yoksulluğu yalnızca bireysel bir uygulama olarak değil, bir cemaat yaşantısı halinde yaşamayı temel prensip edinen bu tarikat, kendilerini vaaza ve dinsel çalışmaya adanmışlardır.⁵⁴

Tarikat, tefekküre dayalı bir yaşama tarzını disipline etmeye çalışmıştır. Dominiken tarikatının diğer bir özelliği; merkeziyetçi bir yapıya sahip olmasıdır. Tarikata bağlı rahiplerin hiyerarşik olarak bağlı oldukları sorumlular vardır. Bütün mensupları, bir başkana bağlıydılar. Her üye, teşkilatın emrine sıkıca itaat etmek zorunda idi. Bunun için Dominiken rahipleri, regulier rahip sınıfına bağlı idiler. Vatikan'ın yönettiği Engizisyon mahkemeleri, Dominikenlere emanet edilmiştir.⁵⁵

c. Fransisken Tarikatı

François d'Assise (1182-1226) tarafından 1208'de kurulan ve papalık tarafından 1215 ve 1223'de resmen kabul edilen Freres Mineurs tarikatına verilen isimdir. Ombrie'li zengin bir tüccarın oğlu olan François, İncil'in fakirlik idealine göre yaşamak için bütün servetini terk etmiştir. Aziz François, başlangıçta mensuplarına sadece İncil'i yaşamalarını tavsiye etmiştir. Tarikatın çok sert kuralları vardır. Sâlikler, kendilerini fakirlere ve hastalara haşretmişlerdir. Vaaz ve nasihatten çok, hayır işlerine ve örnek olmaya önem vermişlerdir. Çalışma ve ibadet, bir sâlikin günlük hayatını doldurmaktadır. Dilenmek de önemlidir, çünkü fakirlik ve tevazu François'in en büyük arzusudur. Onun hayat kuralı, örnek olmayı söze tercih etmektedir. Fransiskenlerde kadınlar için de manastırlar vardır. Bunlar sırayla, Clarisses'ler, Collettines'ler, Capucines'ler daha sonra da Calais Fransiskenleri ve Meryem Fransiskenleridir.⁵⁶

⁵³ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, "Karmelî Tarikatı" md., s. 361-362.

⁵⁴ Stephen P. Brown Khaned Anotolios, *Catholicism Orthodox Chistianity World Religions*, New York, 2002, 44-47; Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara, 1955, s. 198; Abdullah Tercüman, *Hıristiyanlığa Reddiye*, Bedir Yayınları, İstanbul, 1970, s. 142.

⁵⁵ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, "Dominikenler" md., s. 183.

⁵⁶ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, "Fransiskenler" md., s. 236-237.

d. Cizvitler

“İsa'nın Dostları” olarak da bilinen bu Katolik tarikatı XVI. yy'da Aziz İynaco de Loyala tarafından kurulmuş olup fakirlik, iffetlilik, tarikat liderine sadakat gibi sıkı sıkıya bağlanılan kuralları vardır.⁵⁷ XVI. yüzyılda Luther'in başlattığı reform hareketlerine karşı, Katolik Kilisesi bünyesinde, Katolik prensiplere sıkıca bağlılığıyla belirginleşen Karşı-Reform hareketlerinin çağdaşı olan Cizvitler, bugüne kadar varlıklarını sürdürebilen en önemli Katolik tarikatıdır. Aziz İynaco de Loyala, bir İspanyol subayı olup, kendini dine vermiş ve insanların İsa'ya bağlanabilmeleri için “Manevî Değerler” (Exercitia Spiritualite) isimli kitabını yazmıştır. Paris Üniversitesinde tanıştığı altı genç, bu kitabı hayat tarzı olarak seçmişler ve uygulamışlardır. Bu gençler, 15 Ağustos 1534'de Paris'te toplanarak, “Bekaret-Yoksulluk-Kudüs'e Hac” gibi prensipler üzerine and içerek, Hac görevini yapamadıkları takdirde, Papa'nın vereceği bütün görevleri yapacaklarını söylemişlerdir. Zahidane bir yaşam tarzını, hayat düsturu haline getirmişler ve zorunlu oruç, nedamet duaları ve özel elbise giyme gibi uygulamalara önem vermişlerdir. Kadınların Cizvit tarikatine alınmaması kararına varmışlardır. Tarikatte, üstlere özellikle Papa'ya tam bir teslimiyet vardır. Cizvit tarikatı, papalıktan sürekli maddî ve manevî destek almıştır. Tefekkür ve dua, bu tarikatın en önemli unsurlarıdır. Cizvitler, çok mütevazî insanlar olup basit bir hayat tarzını tercih etmektedirler.⁵⁸

İşte bu tarikatlar dünyaya sırt çevirme, fakirlik gibi noktaları odağında bulundukları için bunu takip eden insanların da zihninde dünyevi işlerden uzaklaşma, nefret duyma gibi duygular hakim olmuş ve insanların düşüncelerini ahirete yöneltmesine yardımcı olmuştur.

6. Dinlerini Yaymak İstemesi

Hıristiyanlar, dinlerini yaymak hevesiyle bu dini kabul eden toplumların revaç bulmuş inançlarını, kendi dinlerine sokmak istemeleri. Yılbaşındaki Noel Ağacı da böyledir. Baltık kıyılarında yaşamış bulunan Tötonların, orman ilahı ile ilgilidir.⁵⁹

⁵⁷ Şinasi Gündüz, *a.g.e.*, s. 58.

⁵⁸ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, “Cizvitler” md., s. 145-146.

⁵⁹ Galip Atasağun, *İlahi Dinlerde (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm'da) Dini Semboller*, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya, 2002, s. 271.

B. Harici Faktörler:

1. İlkel Dinlerin ve Roma Kültürünün Etkisi:

Hıristiyanlık, halk kitleleri tarafından kabul edilmeye başlanınca, azizler, din adamları ve kiliseler kendi dinlerini mümkün olduğu kadar geniş halk kitlelerine yaymak hevesiyle herkesin alıştığı kötü inanç ve huyları da olduğu gibi kabul etmeye başladılar. Havarilere ve azizlere tapma, putperestliğin başka bir türü olarak zuhur etmeye başlamıştı. Hz. İsa ve Hz. Meryem'in putlarına tapılmaya başlandı. Eski çağlarda yaygın olarak, yıldızlara göre fal bakma, falcılık, zikir, muska, hortlak ve cinlerin kovulması için özel dua ve merasimler, Hıristiyanlar arasında, pasaklı, bakımsız, aç, açıkta, çıplak olan bir kimsenin derviş, veli ve ermiş kişi olduğu inancı da yaygın olduğu için Hıristiyan kiliselerin din adamlarının bir bölümü de bu yolu seçti.⁶⁰

2. Uzun ve Kanlı Savaşlar

Hıristiyanlıkta ortaya çıkan savaşlar ruhbanlığı ortaya çıkaran önemli faktörlerden birisidir. Roma İmparatorluğu ideolojisinin dayandığı çok tanrıcılık sebebiyle bunu reddeden Hıristiyanlar M. S. 250 ve sonrasında Romalılardan bir çok işkence ve zulüm gördüler. İşte bu durum insanları çöl ve dağlara kaçmaya sevk etmişti. Özellikle M. S. 250-260 Dece ve Valerien'in saltanatları döneminde Hıristiyanlığın kökünü kurutma teşebbüsleri olduğu için bu zulümlerden kaçan ve inziva hayatı yaşayan bir çok rahip olmuştur.⁶¹

3. Dindar İnsanların Dinlerini Yaşamalarını Zorlaştıran İdari Baskılar

M. S. III. yy'da Yahudilerin Romalılara karşı ayaklanması ve imparatorluk sınırları içinde olan bir takım isyanlar mevcuttu. Bunun neticesinde elit tabaka lüks ve israfa dayalı hayatlarını devam ettirebilmek için isyancılara karşı yapılacak mücadelenin masraflarını karşılamak için halka vergiler ve ağır yükümlülükler yüklüyorlardı. İşte Hıristiyanların yaygınlaştığı Roma toplumunda derebeylerin halka karşı baskıcı tutumu insanların bir kısmını dağa çıkmaya ya da inziva köşelerine çekilip baskılardan kurtulmaya sevk etmişti.⁶²

⁶⁰ J. Manuel Lozano, 'Retreat', *The Encyclopedia of Religion*, XII/354.

⁶¹ Albert M. Besnard, "Hıristiyanlık", *Din Fenomeni*, Çeviri: Mehmet Aydın, Konya, 1993, s. 137.

⁶² Amiran Kurtkan Bilgeseven, *a.g.e.*, s. 434-435.

3. Hıristiyan Ruhbanlığın Özellikleri ve Sonuçları

a. Ruhban sınıfının bir özelliği son derece pis, kirli ve paspal olmalarıdır. Onlara göre bedene yapılan bakım, insandaki şer/kötü tarafının güçlenmesine yol açardı. Vücut temizliği, ruhun cenabeti demektir.⁶³ Bu yüzden Hıristiyan toplumu temizliğin ne demek olduğunu çok daha sonraki dönemlerde, İslâm'la karşılaştığında öğrenmiştir. Kimi rahipler, ömür boyu yıkanmamış ve böyle bir günahı irtikap etmediği için övülmüştür.⁶⁴

b. Ruhbanlık sınıfı, Hıristiyan din adamlarınca tekelci bir anlayışa büründürülmüş ve Allah ile kul arasında aracı bir kurum olarak kabul edilmiştir. Hz. İsa, Allah ile kul arasında aracılık yapan bir rahipler hiyerarşisi asla kurmamıştır.⁶⁵ Ancak kilise, insanların sadece kilise öğretilerine bağlı kaldığı zaman kurtulabileceğini söylüyordu. Çünkü kilisenin yanılmazlığı söz konusuydu. Katolikleri, piskoposun “öğretme yetkisi” diye bir yetkiye sahip olduğu ve bu yetkinin havarilerden silsile yoluyla alındığı ve Allah kelamının mevsuk bir şekilde ancak bunlar tarafından yorumlanabileceği, bugün bile iddia edilmektedir.⁶⁶

Öğretme Yetkisi (Meyistere) kelimesi, kilise içinde, ahlâk ve iman hakikatlerini yanlışsız bir şekilde öğretme yetkisi anlamına gelir. En yüksek seviyede İsa-Mesih'e ait olan öğretme yetkisi, havarilere ve onların halefleri olan papalara ve piskoposlara da intikal etmiştir. Öğretme Yetkisinin tarihi, kültürel ve pedagojik olmak üzere üçlü bir misyonu vardır: Tarihi görevi; İsa'nın tebliğini asırlar boyunca tertemiz devam ettirmektir.

Kültürel görevi: Bu tebliği tüm kültürlerle ve medeniyetlere onlardan hiçbirine katılmaksızın, bir maya olarak sokmaktır.

Pedagojik görevi: Bu tebliği her yaştakilere, her sınıftakilere, her muhittekilere tüm insanlığa eşit bir kurtuluş şansı vermek için intibak etmektir.⁶⁷

c. Ruhbanlar, dünyayı ve onun nimetlerini hor gördüklerini söylemiş olsalar da pratikteki uygulamaları onları yalanlamıştır. Onlar bir yandan fakirliği överken diğer yandan mal biriktirmişlerdir. Keşişlerin hayatı hükümdar ve zenginlerin zevk ve sefasını

⁶³ Mevdudi, *a.g.e.*, I/545.

⁶⁴ En-Nedvi, Ebu'l-Hasan Ali, *Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti*, Tevhid Yayınları, İstanbul, 1966, s. 135.

⁶⁵ Muhammed Atâurrahim, *Bir İslâm Peygamberi Hz. İsa*, Çeviri: Kürşat Demirci, İnsan Yayınları, İstanbul, 1994, s. 178.

⁶⁶ Albert M. Besnard, *a.g.e.*, s. 154.

⁶⁷ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, “Öğretme Yetkisi” md., s. 581.

gölgede bırakıyordu. Papaların ahlâkı çok fena bir şekilde çöküntüye uğramış, ihtiras ve mal sevgisi onları perişan etmişti. Cennet köşklerini endüljans kağıtları ile satıyorlar, günahları bağışlıyor ve kanunları izin veriyorlardı. Yasak ve mahzurlu olan şeyleri helal kılan icazetnameleri para ve posta kolisi gibi başkalarına bahşediyorlardı. Rüşvet yiyor ve faiz alıyorlardı. Malı ve mülkü beyhude yere israf ediyorlardı. Hatta Papa VIII. Enosin, papalık tacını rehin bırakmak zorunda kalmıştı. M. S. V. yy’da Roma piskoposu krallar gibi sarayda yaşardı ve bir imparator kadar atı, askeri ve hizmetçisi vardı.⁶⁸ Hıristiyanlığın ilk münzevileri İsa’yı taklit ederek çöllere kaçmış ve bir lokma bir hırka anlayışıyla samimî bir şekilde dinlerini yaşama gayretinde olmuşlardı. Fakat zulümlerin sona erdiği ve Hıristiyan din adamlarının Romalı idarecilerle kol kola olduğu dönemde manastır zahitliği başladı.⁶⁹

d. Hıristiyan rahipler, diğer bir özellik olarak aile yapısını baltalamalarıyla meşhur olmalarıdır. Onlara göre anne-baba ve diğer aile fertleri ebedî mutluluğun elde edilmesine engeldi. Bu yüzden rahipler, memleketlerde dolaşır ve çocukları çöllere ve kiliselere kaçırarak aileden ayırır ve onlara ruhban terbiyesi verirlerdi. Hıristiyan halk ise onların bu hareketini tasvip ediyor ve anne ve babalarını terk edip ruhbanlığı tavsiye eden kimseleri seviyordu. Büyük rahipler ve Hıristiyan tarihinin meşhurları çocuk kaçırma maharetiyle tanınmışlardı. Hatta rivâyetlere göre anneler, rahip Ambrose’yi gördüğü zaman çocuklarını evlere saklardı. Böylece babalar ve vasiler evlatlarına malik olamayacak hale gelmiş, velâyet ve nüfuzları rahip ve keşişlere intikal etmiştir.⁷⁰

e. Hıristiyan ruhbanlığının en çok darbe vurduğu kurum, evlilik kurumudur. Onlar evlenmedikleri için pek çok yönden yara da almışlardır. Hz. İsa, evlenmediği için evliliği yasakladığına ve bekarlık andı verdiğiine dair hiçbir bilgi yoktur.⁷¹

İncillere baktığımızda konuyla ilgili iki âyet vardır. Bunlardan birisi şudur: “*Bu dünyanın çocukları evlenir, kocaya verilirler, fakat o dünyaya ve ölümlerden kıyama erişmeye layık sayılanlar ne evlenir ne de kocaya verilir.*”⁷²

⁶⁸ Mevdudi, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi*, I/547.

⁶⁹ Albert M. Besnard, a.g.e., s. 161.

⁷⁰ En-Nedvi, a.g.e., s. 135.

⁷¹ Muhammed Atâurrahim, a.g.e., s. 178.

⁷² Luka, 34/35.

Diğer âyette de konunun diğer bir cephesine işaret edilir: “Çünkü anadan doğma hadım vardır. Ve insanlar tarafından yapılmış hadım vardır, göklerin melekutu uğrunda kendini hadım edenler de vardır. Bunu kabul edebilen etsin.”⁷³

Bunun haricinde evlenmeyi direkt olarak yasaklayan âyetlere rastlanmaz. Evlilik hiçbir zaman salt olarak kötü değildir. Pavlus’un dediği gibi: “Evlenme muteber olsun ve yatak lekesiz olsun; çünkü fuhuş ve zina işleyenlere Allah hükmedecektir.”⁷⁴

Buradan da anlaşılacağı gibi ruhbanların âdet edindikleri evlenmeme, dini kaynaklı bir emir değil belkî dinî kaynakları kasden veya yanlış yorumlamadan kaynaklanan bir hatadır. Ancak tüm bunlara rağmen zamanla Hıristiyan ruhbanlığında evlenmeme artık kutsal bir hale getirilmiştir. Onlara göre iffet ve namusun anlamı, her türlü cinsî münasebetler ve hatta karı koca arasındaki meşru ilişkilerden uzak durmaktır. Temiz bir hayat, bir kişinin kendi nefsini öldürüp her türlü bedensel zevki yok etmekle eşdeğer tutulmuştu. Arzu, istek ve ihtiraslar yok edilince insanın içindeki hayvanî istek ve arzular da ortadan kaldırılmış oluyordu.⁷⁵

Kendilerini bu yola verenlerin daha ilk baştan yapmış oldukları hata, meşru bir ilişkiyi kökünden sarsmakla işe başlıyordu. Ruhban teşkilatındaki bu sapmalar bir şekilde patlak verdi. Manastırları alenî fuhuş pazarları haline geldi. Hatta bu yoldan pek çok rahibin sahip olduğu gayr-ı meşru çocuğun da homoseksüel ilişkiye girdiği tarihen sabit bir gerçektir.⁷⁶

4. Kur’an’da Hıristiyan Ruhbanlığının Tenkidi

Kur’ân-ı Kerîm, Hıristiyanlar içerisinde ruhban sınıfının varlığını ifade eden birkaç âyeti içermektedir. Onlardan birisinde şöyle buyrulur: “İnsanlar içinde, inananlara en çok düşman olan Yahudileri ve müşrikleri görürsün. İnananlara sevgice en yakın olarak da ‘biz hıristiyanız’ diyenleri bulursun. Çünkü onların içlerinde keşiş ve rahipler vardır. Ve onlar büyüklük taslamazlar.”⁷⁷ Görüldüğü üzere âyet-i kerîme Hıristiyan ruhbanlarının varlığını bize anlatmaktadır. Burada dikkat çeken husus

⁷³ Matta, XVIII/21.

⁷⁴ İbraniler XIII/14

⁷⁵ El-Mevdudi; *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi*, I/545-546

⁷⁶ Muhammed Ebu Zehra, *Muhâdarât fi’n Nasraniyye*, Daru’l Fikri’l-Arabiyye, Kuveyt, trz., s. 173.

⁷⁷ Maide, 5/82.

ruhbanların var olmasının bir yakınlık sebebi olarak zikredilmesidir. Bunu açıklamak için âyetin nüzul sebebini bilmemiz gerekmektedir.

Abdullah b. Abbas şöyle rivâyet eder: “Rasulullah (s.a.v.) Mekke’de ashabına müşriklerin bir zarar vermesinden korkmuş ve onları Cafer b. Ebî Talip ve Abdullah b. Mes’ud başkanlığında bir toplulukla Necaşi’ye⁷⁸ göndermiş ve şöyle demişti: “O, zulmetmeyen ve yanında kimseye zulmedilmeyen adil bir hükümdardır. O’na gidiniz ki Allah, Müslümanlara bir çıkış yolu gösterebilir.” Kafile oraya varınca Necaşi, onlara misafirperverlik göstermiş ve size indirilenden hatırladığınız bir şey var mı? diye sorduğunda ashab “evet” deyince, okumalarını istemiş. Ashab, okumaya başladığında, bu sırada Necaşi’nin yanında Kıssis ve ruhbanlar da vardı. Ashabın okuduğu her âyetten sonra vâkıf oldukları gerçekler sebebiyle onların gözleri yaşarıyordu. Âyet bu yüzden inmiştir.⁷⁹

Bir başka rivâyete göre bu âyet-i kerîme’nin Necaşi’nin tebaasından olup da İslâm’a gelen 70 kadar Kıssis ve rahip hakkında indiği söylenir.⁸⁰ Buradan da anlaşıldığı gibi âyette kastedilen ruhbanlar imana gelen insanlardır.

Kur’ân-ı Kerîm, ehl-i kitaba dinlerinde aşırıya gitmemelerinin emredildiğini görmekteyiz. Cenab-ı Allah’ın, onlara ibadetlerde dahi orta yolu emrettiğini gene Kur’ân bize söylemektedir. Teslis inancını ilâhî mesaja aykırı bulan Kur’ân onlara şöyle seslenir: “*Ey kitab ehli! Dininizde haksız yere aşırılığa gitmeyin ve önceden saptmış bir çoğunluğu da saptırmış, düz yoldan saptmış bir milletin keyiflerine uymayın.*”⁸¹ Hıristiyanlar söz konusu olduğunda genelde “aşırılık” kavramı -Kur’an açısından- onların inanç bazında ortaya koydukları aşırılıklar anlamındadır. Yani Hz. İsa, Hz. Meryem ve Cebrail hakkındaki yanlış telakkileri öne çıkar. Bunun yanı sıra onların ibadet hususlarında da aşırıya daldıklarını anlamak mümkündür.

Kur’ân-ı Kerîm, ruhbanlığın ilâhî bir emirle olmayıp tamamıyla insanların uydurduğu bir bid’at olduğunu ifade eder. “*Andolsun, Nuh’u ve İbrahim’i elçi gönderdik, peygamberliği ve kitabı bunların zürriyetleri arasına koyduk. Onlardan*

⁷⁸ Eski ismi Habeşistan, bu günkü ismi Etiyopya ülkesinin hükümdarı ve Hıristiyanlığı benimsemiş devlet adamı.

⁷⁹ el-Vahîî, Ebu’l-Hasan, *Esbâbu’n-Nüzûl*, Daru İbn Kesir, Beyrut, 1988, s. 177; et-Taberî Muhammed b. Cerir, *Câmiu’l-Beyan an Te’vil-i Âyi’l-Kur’an*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1988, 5/5.

⁸⁰ Suyuti, Celaluddin, *ed-Durru’l-Mensur fi’t-Tefsir bi’l-Mensur*, Mektebetu’l-İslâmiyye, Tahran, H. 1377, 2/203.

⁸¹ Maide, 5/77.

doğru yolda olanlar vardır ama, çoğu yoldan çıkmıştır. Sonra bunların peşinden ard arda elçilerimizi gönderdik. Meryemoğlu İsa'yı da onların ardına kattık. O'na İncil'i verdik ve O'na uyanların kalplerine şefkat ve merhamet koyduk. İcat ettikleri ruhbanlığı biz onlara yazmamıştık, yalnız Allah'ın rızasını kazanmak için kendiliklerinden uyguladılar ama gereği uymadılar. Biz de onlardan iman edenlere mükafatlarını verdik. Fakat onlardan bir çoğu da yoldan çıkmıştır.”⁸² Burada ruhbanlığın bir bid'at olarak çıkarıldığı son derece açık bir şekilde ifade edilmektedir. Ruhbanlık, Hıristiyanların ortaya çıkardığı bir anlayış ve yaşayış tarzıdır. Rivâyetlere göre Hz. İsa'dan sonra mü'minler inkarcı zorbalarca yok edilmeye çalışılmış, girişilen üç savaşta mü'minler ağır kayıplar vermişler, sağ kalan iman ehli kendilerinin de ölümü halinde dine davet edecek kimsenin kalmayacağı gerekçesiyle savaş yapmama kararı almış, sadece ibâdetle meşgul olmaya başlamışlardı. İşte bu suretle fitneden kaçarak dinlerinde ihlas ve samimiyet gösteren bu insanlar dünyanın bütün zevklerinden, fazla yiyip içmekten ve evlenmekten vazgeçmişler, dağlar, mağaralar, oyuklar ve hücrelerde ibâdetle meşgul olmuşlardır. Ama bir çoğu buna riâyet etmeyerek Hz. İsa'nın dinini inkar ettiler; hükümdarlarının dinine girdiler, teslis akidesini ortaya attılar.⁸³

Kur'ân-ı Kerîm'de ruhbanlarla ilgili diğer âyet ise; *“Ey inananlar! Hahamlardan ve rahiplerden pek çoğu, insanların mallarını haksızlıkla yerler ve Allah yolundan çevirirler. Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar var ya, işte onlara acı bir azabı müjdele.”⁸⁴ Burada ruhbanlarla ilgili gözümüze çarpan ilk özellik onlardan pek çoğunun kötü bir vasıfla vasıflandırılmalarıdır. Onların rüşvet karşılığı dinin ahkâmını tağyir ettikleri ve hafife alıp istismara sebebiyet verecek kadar müsamahada buldukları anlaşılmaktadır.⁸⁵*

Kur'ân'ın, Hıristiyan ruhbanlarına ait son âyeti daha ziyade onların müntesipleriyle ilgilidir. *“Hahamlarını ve rahiplerini Allah'tan ayrı rabler edindiler. Meryem oğlu Mesih'i de öyle oldu. Oysa kendilerine yalnız tek olan Allah'a ibadet*

⁸² Hadid, 57/26-27.

⁸³ Kur'an-ı Kerim Meali, TDV, Ankara, 2002, s. 540.

⁸⁴ Tevbe, 9/34.

⁸⁵ Şihâbuddin Alusi, *Rûhu'l-Meani fî Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Sebil-Mesani*, Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut, Tarihsiz, 10/86.

etmeleri emredilmişti. O'ndan başka tanrı yoktur. O, onların ortak koştukları şeylerden münezzehtir."⁸⁶

Müslümanların dinde aşırılığa gitmemeleri ve dinde orta yolu benimsemeleri istenir. Peygamberimiz; "*Nefislerinizi sıkıntıya sokmayın, şüphesiz sizden önce helak olanlar bu yüzden helak oldular. İşte onların kalıntılarını manastırlarda ve havralarda görüyorsunuz.*"⁸⁷ buyurmuştur.

B. HİRİSTİYANLIKTA RUHBANLIK ÇEŞİTLERİ

Başlangıçtan itibaren Hıristiyan ruhbanlığı ikiye ayrılır:

1. Mağara Ruhbanlığı (Keşişlerin çöl hayatı)
2. Manastır Ruhbanlığı (Keşişlerin tarikat hayatı)⁸⁸

a. Mağara Ruhbanlığı

Hız. İsa'dan sonra inkarcılar, mü'minleri yok etmeye kalkmış, onlarla savaşmaya mecbur olan mü'minler ise her defasında ağır kayıplar vermişlerdir. Sağ kalan az sayıda inanmış kişiler de kendilerinin de ölümü halinde dine davet edecek kimsenin kalmayacağı gerekçesiyle savaş yapmama kararı almış, dünyanın bütün zevklerinden, fazla yiyip içmekten, evlenmekten vazgeçip; dağlara, mağaralara çekilip ibadetle meşgul olmuşlar, kendilerini sürekli duaya adanmışlardı.⁸⁹

Hıristiyanlıkta mağara ruhbanlığının doğuşu bu şekilde olmuş, onlar bu sayede meleksel hayatı elde etmeye çalışmışlar, Tanrıyı arama peşinde kendilerini çöllerin ıssızlığına terk etmişlerdir.⁹⁰

İlk zamanlarda bu şekilde inziva taraftarları büyük sayıda idi ama zamanla doğuda değişikliğe uğradı. Batı'da ise müstesna durumlar hariç, var olduğu söylenemez. Bu şekilde münzevi taraftarları XVI. yy'dan sonra ise tamamen ortadan kalkmıştır.⁹¹

⁸⁶ Tevbe, 9/31.

⁸⁷ Celaluddiñ es-Suyuti, *ed-Durru'l-Mensur fi't-Tefsir bi'l-Me'sur*, Mektebetü'l-İslâmiyye, Tahran, H. 1377, 6/178.

⁸⁸ J. Aumann, *a.g.e.*, 38-39.

⁸⁹ Albert M. Besnard, *a.g.e.*, s. 139.

⁹⁰ J. M. Lozano, *a.g.md.*, II/137-139.

⁹¹ F. Cabrol, *a.g.md.*, VIII/786.

b. Manastır Ruhbanlığı

Çölde yaşayan ve bir köşeye çekilmiş münzevîler, yalnız ve birbirinden ayrı olarak yaşadılar. Bu yüzden onlar bir anlamda kendilerinin idarecisiydiler. Fakat münzevî kimse bu bağımsızlıktan meydana gelen tehlikenin farkında olduğu için, mânevî baba olarak görülen diğer bir kişinin idaresine kendisini bırakıyordu. İşte bu şekilde diğerlerinin itaat gösterdiği bir liderin idaresinde münzevî kolonilerin kurulmasıyla manastırlar oluşmuş oluyordu. Bu inziva hayatını yaşayanların çoğu zamanla manastırlara girdi.⁹²

Yine manastırların büyük bir kısmı III. yy'ın bitimine doğru başlayan manastır hayatına kendini adanmış kimseleri ve ilk zamanlarda aileler tarafından manastır hayatı için Tanrı'ya adanan çocukları kabul etti.⁹³ Bu, eğitmek için gerekliydi. Bu yüzden okullar manastırlara yayıldı. Bu okullardan bazıları şöhret kazandı ve manastır dışındaki öğrenciler de katıldı.

Manastır İdari Teşkilatı:

Manastırın başında bir üst vardı. Manevi baba, manastır başrahibi gibi unvanlarıyla bilinirdi. Bu üst konumdaki kişi, diğer görevlilerle birlikte topluluğu idare ederdi. Örneğin manastır kilercisi, kapıcısı gibi.

Manastırın başındaki üst, genellikle konsilin (divan-kurul) toplanmasına yardım ederdi. Kendilerini daha üst konumda kişiler olarak nitelendiren senyörlerin (kıdemliler) görevi yıl sonunda sona ererdi. Bu manastır topluluğunun idari teşkilatı oligarşiden ziyade monarşi tarzındaydı. Bazen manastır başrahibi kendisinden sonra ikinci yüksek rütbede bir memur yoluyla görevini sürdürürdü. Bazen üçüncü bir kişi de olabilirdi. Manastırlar bu yüzden tamamen kendi kendini idare eden (özerk) bir yapıda kuruldu. Bununla birlikte manastır hayatının ilk devrelerinde merkezi bir otorite altında toplanmaya teşebbüs eden manastır gruplarından örnekler bulunmaktadır. Örneğin Pachomius⁹⁴ manastırlarını gerçek bir dinsel örgüt (cemaat) haline getirdi. Bu keşişler,

⁹² Philip Hughes, *a.g.e.*, s. 46.

⁹³ F. Cabrol, "Monasticism", ERE, Vol, VIII/784-785.

⁹⁴ Manastırda yaşayan tarikatın kurucusudur. 318'de Nil'in doğu kısmında olan Esna'da doğdu. 346'da öldü. Erkekler ve kadınlar için bir çok manastırlar inşa etti. (bkz. J. Aumann, *a.g.e.*, 41-42).

bir papazın buyruğu altında olan gruplara bölünmüştü. Her on keşişin başında “dean”⁹⁵ vardı.

Manastırlar, küçük bir şehir gibi kendi kendine yeten, duvarları kapalı, sadece bir kapıdan girişi olan, kendi gereksinimlerini kapsayan bir yapıya sahipti. Orada topluluk tarafından ihtiyaç duyulan çeşitli alış-verişleri (değiş-tokuşları), el sanatları vs. gibi yapıyorlardı.⁹⁶

1. Ruhbanlığın Farklı Tipleri

a. Çölde Yaşayanlar (Hermits)

Çölde yaşayan münzevi kimselerdir.⁹⁷ Vaftizci Yahya, St. Paul ve St. Antony⁹⁸ bunların ilklerindedir. Hıristiyan çöl münzevileri III. yy’ın sonlarına doğru Mısır ve civar bölgelerde sıkça görülmeye başladı. Bunlar varlıklarını genelde doğuda sürdürdüler.⁹⁹

b. Tek Başına Hayat Sürenler (Anachorites)

Bunlar ıssız yerlere çekilip tek başına bir hayat yaşamaya çalıştılar. Münzevî hayatın bu şekli, en eskisiydi. Bu tarz keşişlik ya da inziva hayatı yaşama, önce Mısır’da yayıldı ve sonra Filistin, Suriye ve doğunun tamamına, son olarak da batıya yayıldı.¹⁰⁰

c. Sütun Tepesinde Yaşayanlar (Stylites)

Ortaçağlarda dünya işlerinden kendisini çekerek sütun tepesinde yaşayan münzevî kimseler vardı. Bunlar yerlerden bir miktar yükseklikte olan sütunların üzerlerinde yaşarlardı ki, böyle münzevîlere ilk örnek Simeon (389-459)’dur.¹⁰¹ Bu münzevîler, doğuda bulunmuştur ve bunlar diğer münzevilere nispeten az sayıda oldukları için müstesna vakalar olarak görülebilir.

⁹⁵ Kilisede papaz rütbesi.

⁹⁶ J. Aumann, a.g.e., s. 41.

⁹⁷ John Corrigan - F. M. Denny - C. M. N. Eire - M. S. Joffe, *Jews, Christians, Muslims, (A Comparative Introduction To Monotheistic Religions)*, USA, 1998, s. 305-306.

⁹⁸ Hıristiyanlıkta ruhbanlığa öncülük yapan ilk Hıristiyan rahip (M.S. 250-350) Kayyum bölgesinde (bugün Daru'l-Meymun olarak bilinen yer) ilk manastırı kurmuştur. Hıristiyan ruhbanlığının ilke ve esasları St. Antony'nin ortaya koyduğu öğretiyeye dayanır.

⁹⁹ Şinasi Gündüz, a.g.e., s. 168.

¹⁰⁰ F. Cabrol, “Monasticism”, *ERE*, Ed. James Hasting, Vol. VIII/786.

¹⁰¹ John Corrigan ve Diğerleri, a.g.e., 305-306; L. Bouyer, a.g.e., s. 329.

d. Ağaçlarda Yaşayanlar (Dentrites)

Bunlar genelde ağaçlarda, ağaç eteklerinin altlarında veya yosun şekli bulunan maden parçaları üzerinde yaşamışlardır.¹⁰²

e. Derbederler (Avareler-Sarabites):

Serseriler diye de adlandırılan avareler, diğer münzevîlerce günahkarlar olarak kabul edilirler. St. Jerome, bunların herhangi bir kurala tâbi olmaksızın manastırlardaki ağaçlarda yaşadıklarını, bir manastırdan diğerine giderek belli bir mekan edinmediklerini, bu durumun da Hıristiyanlarca hoş karşılanmadığını belirtir.¹⁰³

f. Manastırda Yaşayanlar (Cenobites)

Toplulukta (cemaatte) beraber yaşayan bütün keşişler için genel bir terimdi. St. Basil, tercihini tarikat hayatı (cenobitik)'nda sürdürürken, onun bu tercihi St. Benedict tarafından da paylaşılır. İlk zamanlarda inziva hayatı taraftarları doğuda hatırı sayılır bir büyüklükteyken, batıda var olduğu bile söylenemezdi. Bu münzevî taraftarların XVI. yy'dan sonra tamamen ortadan kalktığı söylenir.¹⁰⁴ Çünkü münzevî hayat yaşayanların çoğu, daha sonraları manastırlara girmişler, bazı sebeplerden dolayı (örneğin dışarının tehlikeli olması, iklim şartları) kısa süreli de olsa manastırlara çekilmişler ve zamanla tamamen yerleşmişlerdir.¹⁰⁵

g. Kendini Zincire Vuranlar (Catenati)

Bu tür keşişler kendilerini duvarlara, kayalara ya da diğer yerlere zincirle bağlarlar. Saçlarına, sakallarına bakmayı ihmal edip büyümesine müsaade ederler. Siyah bir pelerin giyerek yalın ayak gezerler.¹⁰⁶

h. Gezinler (Apotalites)

Dünya ile alakasını kesen bu gezinler, genelde Kudüs, Küçük Asya ve doğuda görülmüştür. Onlardan bir kısmı manastırlara geçerken, bir kısmı da derbederleri örnek alarak hayatlarını gezgin olarak geçirmişlerdir.¹⁰⁷

¹⁰² Peter Harvey, *a.g.e.*, s. 235; J. Corrigan, *a.g.e.*, s. 305-306; F. Cabrol, *a.g.md.*, s. 786.

¹⁰³ F. Cabrol, *a.g.md.*, s. 786.

¹⁰⁴ F. Cabrol, *a.g.md.*, s. 786.

¹⁰⁵ P. Harvey, *a.g.e.*, s. 193; F. Cabrol, *a.g.md.*, s. 781.

¹⁰⁶ J. Carrigan, *a.g.e.*, s. 305-306; F. Cabrol, *a.g.md.*, s. 787.

¹⁰⁷ F. Cabrol, *a.g.md.*, s. 787.

2. Ruhbanlıkta Eziyet Şekilleri

Ruhbanların işkence şekillerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Hiç konuşmamak.
2. Ormanlarda ot, yaprak vs. yiyerek yaşamak.
3. Üzerlerinde sürekli yük taşımak.
4. Uzuvarlarını zincirle bağlayarak eziyet çekmek.
5. Sürekli çıplak dolaşmak.
6. Yürümek yerine yerde yuvarlanmak.
7. Her türlü lezzet ve zevkten uzak kalmak.
8. Bedenini yataktan uzak tutmak.
9. Oturmamak.
10. Hayvanların barındığı yerlerde yaşamak.

Burada zühd uygulamaları aşırıya vardırılmıştır. Mesela bazı ruhbanlar sırtlarında kaya veya demir ağırlıklar taşımışlardır. Örneğin Macarius'un öğrencisi Yusavius, devamlı 75 kiloluk yük taşımış, üç yıl gibi kısa bir sürede sadece kokmuş mısırla beslenmiştir. Yine Macarius, sürekli üzerinde 20 kiloluk yük taşımış ve 6 ay bataklıkta yaşamıştır.

Keşişler sadece nohut, ot, bitki ve ağaç kökleri gibi şeyler yemişler¹⁰⁸, çoğu zaman temel egzersizlerden biri sayılan oruç tutmuşlar, iki-üç gün hatta beş gün yiyeceğe hiç dokunmamışlardır. Keşişlerden bazıları da seksen yıl boyunca ekmek yemekten uzak durmuştur.¹⁰⁹ Bir kısmı da çile adına boyunlarına bir çeşit boyunduruk geçirerek kendilerini kayalara ya da duvarlara zincirlemişlerdir.¹¹⁰ Yine bazıları da nefsi köreltmek adına hayvanların barındığı yerlerde yaşamış¹¹¹, sürekli çıplak dolaşmış, bedenlerini kışın dondurucu soğuğa, yazın da kavurucu sığağa maruz bırakmışlardır.¹¹²

Bunlardan başka oturulmamış, beden mümkün olduğunca yataktan uzak tutulmaya çalışılmıştır. Örneğin St. Besarius 40 gün dikenler üzerinde yatmış, bu süre içinde sırtını yere koymamıştır. Yine St. Pachomius 15 sene (bir rivâyete göre 50 sene)

¹⁰⁸ A. J. Arbey, *Sufism*, London, 1979, s. 37. Ayrıca bkz. Isfehani, *a.g.e.*, VIII/783-792.

¹⁰⁹ F. Cabrol, *a.g.md.*, Vol, VIII/783-792.

¹¹⁰ J. Carrigon, *a.g.e.*, s. 305-306; F. Cabrol, *a.g.md.*, Vol, VIII/783-787.

¹¹¹ F. Cabrol, *a.g.md.*, Vol, VIII/783.

¹¹² J. M. Lozano, *a.g.m.*, ER, Vol, V/138.

sırtını yere koymamıştır. St. Samius Astalit (390-449) de bir sene tek ayak üzerinde dikilmiş, en sonunda Şam'da Simon Kalesinin yanında bir sütun yaptırmış, 30 sene hiç aşağı inmeden yaşamıştır. Hatta bazıları da o kadar küçük hücrelerde yaşamış ki, orada ne dik durabilmiş, ne de rahatça uzanabilmiştir.¹¹³

Hıristiyanlıkta kişinin bedenine eziyet etmesi, takva ölçüsü olarak kabul edildiğinden, Hıristiyan ruhbanları kendilerine eziyet etmede âdeta yarışmışlardır.

3. Ruhbanlığın Temel Özellikleri

a. Yoksulluk-Tevazu ve İtaat

İlk başlarda mal sahibi olmamak, ruhanî ideal olarak görülse de bunlar günah sayılmıyordu. Sonradan yoksulluk ve dünyayı terk etme neredeyse ruhbanlık için yegane ölçü kabul edildi. Dünyada bir şeye sahip olmak, ahlaktan yoksun olmak gibi görüldü.¹¹⁴ Diğer dinlerde olduğu gibi Hıristiyanlar için de olmazsa olmazlardan birisi oldu ve ruhbanlık, hayatın temeli olarak görüldü.¹¹⁵ Hz. İsa'nın zengin bir insana, “*Eğer eksiksiz olmak istersen, sahip olduğun her şeyi sat, sonra beni takip et*”,¹¹⁶ demesi, yine Hz. İsa'nın “*Sizden kim varını yoğunu gözden çıkarmazsa benim öğrenci olamaz.*”¹¹⁷ şeklinde söylemesi, yukarıdaki sözü doğrulayıcı niteliktedir.

Yoksulluk düşüncesi Hıristiyanlıkta St Augustain (ö. 430), Büyük Gregory (ö. 609) gibi kimselerin gayretleriyle meşruiyet ve resmiyet kazanmıştır.¹¹⁸

b. Çile (Nefsi Köreltme)

Çile çekme, ahlâken mükemmel olmanın bir yolu olarak görülüyordu. Bedene eziyet verme, nefsi köreltmenin esasını teşkil ediyordu. Bedene ne kadar eziyet verilirse o kadar takvaya sahip olunacağı anlayışı hakimdi. Diğer bir çile şekli de oruçtu. Oruç tutma, temel egzersizlerden birisi sayılıyordu.¹¹⁹ İlk münzevî kimselerin yiyeceğe dokunmadan beş güç oruç tuttıkları, yemek yemenin Pazartesi'den Cumartesi'ye hafta

¹¹³ F. Cabrol, Monasticism, ERE, Vol, VIII/783.

¹¹⁴ John Carrigun vd., *a.g.e.*, s. 305-306.

¹¹⁵ F. Cabrol, Monasticism, ERE, VIII/783.

¹¹⁶ Matta, XIX/21; Luka, II/33.

¹¹⁷ Luka, XIV/33.

¹¹⁸ Abdülkadir Şeybe, *Çağdaş Dünya Dinleri*, Çev: Osman Cilacı, Beyan Yayınları, İstanbul, 1983, s. 131.

¹¹⁹ Eric Zürcher, *The Buddhist Conquest of China*, Leiden 1979, s. 164.

boyunca bir defa olduğu, hatta bir Suriye keşişinin seksen yıl boyunca ekmek yemekten uzak durduğu söylenir.

Dolayısıyla nefsi tezkiye etmek ve ruhsal ilerlemeyi sağlamak Allah'a yakınlaşmaya vesile olarak kabul edilmiş ve ahlâken mükemmel olmaya çalışılmıştır. Bu amaç, her dinde aynı olmakla birlikte, izledikleri yol ya da yöntem açısından farklılık arz etmektedir. Örneğin Hıristiyanlıkta nefsi köreltmenin yolu, dünya nimetlerinden nefsi faydalandırmamak, nefsini öldürmekten geçiyordu. Bir kişinin nefesine her türlü eziyeti yapması ruhsal yüceliğın ispatı sayılıyordu. Dolayısıyla çile çekme, diğeri meziyetleri tamamlayıcı bir rol olmuştur.

c. Çalışma

Hayatını tamamen duaya adayan bir keşiş için görülen en büyük tehlike tembellikti.¹²⁰ Dolayısıyla doğuda IV. yy. boyunca bir keşişin hayatını kendi eliyle kazanması prensibi yayıldı.

Keşişin çalışması iki çeşitti:

1. El ile yapılan çalışma
2. Zihni çalışma

Hasır dokuma ve toprak tarımı keşişlerin yaptığı el işlerindendi. Bu meslekler aile için gerekliydi ve onları tembellikten koruyordu. Onların çalışmalarındaki bu ürünler ise fakirlere ve mahkumlara veriliyordu.

d. Dua

Arzuların tümünden, lezzet veren şeylerden yeni dünyevi her şeyden el-etek çekerek vaktinin önemli bir bölümünü duaya adanarak ruhbanlığın bir diğeri özelliğidir.¹²¹ Bu dua, meditasyon veya düşünsel araştırmayı içine alır ki, her günün belli saatlerine veya her haftanın belirli günlerine ayrılır. Grup halinde yapılabildiği gibi yalnız da yapılırdı. Genelde sabah dokuz, öğlen on iki ve öğleden sonra saat üçte yapılırdı.¹²² İbadetler manastırlarda yayılmaya başladığında dualar metodik bir şekilde organize edilmiştir.

¹²⁰ Peter Harvey, *An Introduction to Buddhism Teaching, History and Practice*, Cambridge University Press, 1990, s. 232; Bukkyo Dendo, *Buda Talimatı*, Budist İntişar Cemiyeti, Tokyo, 1986, s. 196.

¹²¹ J. Carrigun vd., *a.g.e.*, s. 305; Juan Manuel Lozano, "Eremitizm", *The Encyclopedio of Religion (I-XII)*, New York, 1987, II/137.

¹²² Jordan Aumann, *Christian Spirituality in the Catholic Tradition*, Ignatius Press, London, 1980, s. 37.

e. Sessizlik

Hem inziva, hem de manastır hayatında ihtimamla üzerinde durulan pratiklerden birisidir. Bu yüzden münzevîler, tamamen soyutlanmış bir şekilde yaşıyorlardı.¹²³ Manastırlarda yaşayan tarikat mensupları için konuşma doğal bir durumdu ama özellikle yemek öğünlerinde sessizlik katı bir kuraldır. Sert kanunlar bu noktada manastırların büyük çoğunluğunda yayılmıştır.¹²⁴

f. İnziva (Yalnızlık)

Dünya ile ilgili tüm bağlarını keserek insanlardan uzak durma, genelde ıssız yerlerde tek başına, sessizlik içinde dünyadan soyutlanarak yaşamak da ruhbanlığın temel özellikleri arasındadır. Münzevîler genelde böyle yaşıyorlardı.¹²⁵

Manastırlar ise duvarlarla kaplıydı. Sadece bir kapıdan giriş vardı. Dış dünya ile iletişim, katı bir kontrol altındaydı.

g. Bekârlık

Ruhbanlığın temel özelliklerinden bilhassa bekâr kalmak, cinsel ilişkiden uzak durmak, bazı dinler tarafından kabul görmüş,¹²⁶ özellikle Hıristiyanlıkta kutsallık kazanmıştı. Bekârlığın Hıristiyanlıkta kutsal olması, önceki müşrik toplumlarda şehvet, çirkin ahlak ve dünyaya aşırı bağlanmaya aşırı bir şekilde bir tepki niteliğindedir. Bu aşırılık, kadın erkek arasındaki münasebeti, nikah olsa dahi, kötü telakki edecek kadar ilerideydi. IV. ve V. Asırlarda bekâr kalmak, en yüce ahlâkî erdemlerden biri olarak kabul ediliyordu. Onlara göre iffetli olmanın anlamı evlenmemektir. Ama bu anlayışın bir nebze de olsa mezheplere göre değiştiği de görülür.

Katolik Kilisesi, rahiplerin bekârlığını zaruri görmektedir. Bunun temel sebebi olarak rahiplerin kendilerini serbest bir şekilde İsa'ya hasretmeleri gösterilmektedir. Dolayısıyla burada sevgi, aşk ve romantizm ikinci plana alınmıştır.¹²⁷

¹²³ J. Carrigun vd., *a.g.e.*, s. 305-306; F. Cabrol, *a.g.md.*, 797; B. D. Kyoka, *a.g.e.*, s. 195.

¹²⁴ J. Aumann, *a.g.e.*, s. 42, J. Carrigun vd., *a.g.e.*, s. 305-306.

¹²⁵ Shundo Tachibana, *Ethics of Buddhism*, London, 1975, s. 141; P. Harvey, *a.g.e.*, s. 236; M. L. Lozano, "Eremitizm", *ER*, II/138-139.

¹²⁶ P. Harvey, *a.g.e.*, s. 208; J. Carrigun vd., *a.g.e.*, s. 305-306; J. Stevens, *a.g.e.*, s. 38.

¹²⁷ Stephen Brown Khaned Anotolios, *Catholicism Orthodox Chirstianity World Religions*, New York, 2002, s. 59; Francis Dovernik, *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a*, Çev: Mehmet Aydın, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, X. Dizi, sayı: 13; Ankara, 1990, s. 119.

Ortodokslarda ise rahipler, istedikleri takdirde evlenebilmektedir. Ortodoks Kilisesi için genel bir ruhanî lider yoktur. Ruhanî görev, tüm inananlara verilmektedir. Ama 1794'te Amerika'ya gelen ilk Ortodoks misyonerlerin keşiş olduğuna bakılırsa Ortodoksluk da bir anlamda keşişliğe yer veriyor denilebilir.¹²⁸

Protestanlıkta her Protestan'ın bir rahip olabildiği savunularak ruhbaniyete yer verilmez. Papazlara ihtiyaç duyulmadan kendi başlarına İncil'i anlayabileceklerini söyleseler de dinî tarikatlar ve keşişlik müessesesi reddedilse de Protestanlık bir din hizmetleri sınıfına sahip olmuştur.¹²⁹

h. Sebat

Bütün hayatını aynı manastırda geçirmek, bir keşiş tarafından yüklenilen sorumluluktur. Bu, her yere yayılmış olmakla birlikte, genelde gezgin keşişler tarafından suistimal edilmiştir.¹³⁰

C. HİRİSTİYANLIKTAKİ RUHBANLIK SINIFI

Tarih boyunca Hıristiyanlık, diğer bütün dinlerde olduğu gibi çeşitli isimlerle adlandırılan muhtelif cemaatlere, kiliselere veya mezheplere ayrılmıştır. Bu bölünmelerin temelinde dinî dogmaların farklı yorumlanması, uygulamadaki farklılıklar, siyasî rekabet ve temsil yetkisi gibi çeşitli sebepler rol oynamıştır.¹³¹

Biz, tezimizle alakalı olarak Katolik, Ortodoks, Ermeni ve Doğu kiliselerinde ruhanlık sınıfını ele alacağız.

A. KATOLİK KİLİSESİ

Katolik Hıristiyanlığının merkezî idari teşkilatının bulunduğu yer Vatikan'dır. Vatikan'ı önemli kılan unsurlardan bazıları şunlardır: Hz. İsa'nın sevgili havarisi Petrus (St. Pierre), idam edildikten sonra oraya gömüldüğünü Hıristiyanlar kabul etmektedirler. Hz. İsa'dan sonra ilk Hıristiyan lideri olan St. Pierre'nin orada gömülü olması sebebiyle, Konstantin devrinde (325-340) ilk kilise burada inşa edilmiştir.

¹²⁸ J. Aumann, *a.g.e.*, s. 128; Thomas Michel, *Hıristiyan Tanrıbilimine Giriş*, Onan Basımevi, İstanbul, 1992, s. 111; Thomas E. Fitzgerald, *The Orthodox Church*, USA, 1998, s. 127; A. Şeybe, *a.g.e.*, s. 101.

¹²⁹ F. Dovernik, *a.g.e.*, s. 138; A. Şeybe, *a.g.e.*, s. 102.

¹³⁰ F. Cabrol, *a.g.md.*, s. 187.

¹³¹ Ömer Faruk Harman, "Günümüzde Ortodoks Hıristiyanlık", *Dinler Tarihi Araştırmaları (1-III)*, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, 2002, III/187.

Asırlar boyunca buraya küçük kiliseler, saraylar, müzeler, kütüphaneler, galeriler, kolejler ilave edilmiştir. Bugün Vatikan, bir site devlet hüviyetindedir.¹³²

Katoliklik, mânevî bir hayat yolu değildir. O, bir kilise ve Hıristiyanlığın ortaya koyduğu tarihi bir teşkilattır. Belirgin özelliği “Otorite ve İdarî Yapısı”dır. Katolik Kilisesi, papalık etrafında çevrelenmiş merkezî bir birliğe sahiptir.¹³³

1. Katolik Kilisesinde Ruhbanlık Sınıfı

1. Papa

Roma piskoposu olarak papa, Roma Katolik Kilisesi'nin görünen şefidir. O, bu görevde İsa tarafından kilisenin temeli olması için seçilmiş olan on iki havariden birincisi olan Simon Pierre'in temsilcisidir. Çünkü İsa Cesaree'de Pierre'e hitaben şöyle demişti: “*Sen Petrus'sun ve ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım; ve ölümler diyarının kapıları onu yenmiyecektir. Göklerin melekût anahtarlarını sana vereceğim; yeryüzünde bağlayacağın her şey göklerde bağlanmış olur ve yeryüzünde çözeceğin her şey göklerde çözülmüş olur.*”¹³⁴

İsa-Mesih'in kilisesinde papa, Episkopal Meclisin üstünde değildir. On iki havarinin birincisi Pierre olduğu gibi papa, Episkopal Meclisi'nin şefidir. Papa ile piskoposların ilişkisi, havarilerin başındaki Pierre'in onlarla ilişkisi gibidir. Pierre, önce bir havaridir. Papa da önce piskopostur. Fakat Roma piskoposudur.¹³⁵

Papa, kardinaler tarafından seçilir. Papanın en yakın çalışma arkadaşları kardinalerdir. Kardinaler, *Konklav* denilen kapalı celse toplantıları ile papayı seçerler. 1274'de toplanan II. Lyon Konsilinde, konklav yasallaşmıştır. Konklav, papanın ölümünden sonra onuncu gün toplanmaktadır. Papa seçimi için toplanan kardinaler, papayı seçinceye kadar içeride kalmak zorundadırlar. Kardinaler, konklav başkanının gözetimi altında konklav'da bulunurlar. Sadece birkaç rütbeli din adamı, maddî hizmetler için içeride kalmaktadır. Konklav anında her kardinalin küçük bir çalışma odası vardır. Bu durumda hiçbir kardinal, dışarı ile haberleşme imkânına sahip değildir. Papayı seçim toplantıları, sabah ve akşam Sixtine Kilisesi'nde yapılmaktadır. Papa

¹³² Mehmet Aydın, “Vatikan Ruhani Devletinin İdari Yapısı”, *Diyanet İlmî Dergi*, cilt: 33, sayı: 4, s. 2.

¹³³ Ekrem Sarıçioğlu, *a.g.e.*, s. 370.

¹³⁴ Matta, XVI/18-19.

¹³⁵ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 589, “Papa” md.

seçilebilmek için oyların üçte ikisine sahip olmak gerekmektedir. Oylama sonunda sonuç alınmamışsa, bacadan siyah bir duman çıkmaktadır. Bu duman, dışarıda bekleyenlere henüz papanın seçilmediğini haber vermektedir. Seçim sonuç vermişse, o vakit bacadan beyaz duman çıkmaktadır. Papa seçiminin ilanı, Sen Piyer galerisinin üstünde şef kardinal tarafından duyurulmaktadır. Papanın seçilmesi için toplanılan ilk günde kardinallere mükemmel bir sofraya hazırlanır. Bu sofrada bulunan yiyecekler, seçimin gecikmesi halinde her gün azaltılarak bir ekmek ve suya kadar düşebilmektedir. Papanın seçimi uzadıkça kardinallerin yiyecekleri de tedricen azaltılmaktadır. Bunun da tek sebebi, papanın seçilmesini hızlandırmaktır.¹³⁶

Papa, Katolik Hıristiyanlığı Vatikan'daki "Kutsal Meclis'le" idare etmektedir. Bu meclise curie (kuri) sacre' kolej (sakre college) veya Saint-siege (Sen Siyej) adı verilmektedir.

Papaya bağlı üç birim bulunmaktadır:

1. Kardinaller Kurulu
2. Piskoposlar Kurulu
3. Dış İşleri Bakanlığı

Papa, bu üç birimin başkanlığını yapar.¹³⁷

Bugün papalık, Roma'da bir devlet şeklinde yaşatılmaktadır. Papa, Vatikan sarayında hükümdar gibi hareket etmektedir. Papaya bu hakkın tanınması 1870'te İtalya birliğinin kurulup Roma'nın ele geçirilmesinden sonra olmuştur. Papaların, Hıristiyan devletlerin üzerindeki siyasî otoriteleri kalkmakla beraber, halka tesir etmede ve kilise adına vergi toplamasındaki tesirleri az çok devam etmektedir.¹³⁸

Ayrıca Ortaçağ Hıristiyanlık dininin en korkunç ve en karanlık devridir. Âdeta Hıristiyanlık, papaların elinde oyuncak haline gelmiştir. Papalar istemediği kişiyi dinden aforoz ediyor, istediğini affediyor, para karşılığı cennetten arsa satıyordu. Papalar, makamlarını kuvvetlendirmek için ilmin ve fennin karşısına dikilmişler; Galileo, Newton dünyanın döndüğünü söyleyince bu sözleri suç sayıldı ve Galileo, papa tarafından aforoz edildi. 1077 yılında aforoz edilen Alman imparatoru IV. Henri,

¹³⁶ Mehmet Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, TDV Yayınları, Ankara, 2005, s. 114-115; Ekrem Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 360-361.

¹³⁷ Mehmet Aydın, *a.g.m.*, cilt: XXXIII, sayı: 4/3-16.

¹³⁸ Zeynep Yoldaş, "Papa", *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, XVII/176.

affedilmek için bir kış günü Vatikan'a gelerek günlerce yalın ayak karlar üzerinde beklemiştir.¹³⁹

Katolik Kilisesi'nde dini başkan papadır. Papa, İsa'nın vekili, Petrus'un halefidir. Papa, yanılmaz otoritedir.¹⁴⁰ Ayrıca papa, Roma piskoposu, İsa'nın vekili ve bütün kiliselerin başı olması hasebiyle kilise üzerinde her zaman serbestçe icra edebileceği mutlak ve evrensel bir iktidara sahiptir. Papa, Roma'da yüce yönetimi icra eder. Her çarşamba, Roma'da S. Pietro meydanında halka hitap etmektedir. Konuşmaları birçok dile çevrilmektedir. Bu konuşmalarda genelde insan hakları, kilisenin sorumluluğu, İsa aşkının gücü gibi aktüel konulara temas etmektedir. Papa, kilisenin görevlerine dikkat çeker ve Hıristiyanları vazifeye davet eder. 2 Nisan 2005'te II. Jean Paul öldükten sonra Katolik Hıristiyanlığın Vatikan'ın ruhanî lideri Alman asıllı Kardinal Ratzinger XVI. Benedict, papa olmuştur.¹⁴¹ Hıristiyanlıkta piskoposun resmi makamının bulunduğu katedralin yapımına genelde papa karar vermektedir. Ancak, şartlar elverdiği takdirde piskoposların isteği ve teklifi üzerine de papanın onayı alınmak şartıyla katedral yapılmaktadır.¹⁴² Papalık, kurumsal karakterine ve yüce fonksiyonuna işaret ederek Kilise hiyerarşisinin zirvesini belirtir. Papalatrie (Papaya tapıcılık), papaya borçlu olunan saygıda mübalağadır. Yeryüzünde Allah'ın temsilcisi olma, yanılmazlık, kutsallık, İsa'nın vekili gibi vasıflarından dolayı bazı Hıristiyanlar, papaya karşı bir gerçek tapınma yöneltmişlerdir. Bugün "Sedia Gestatoria" (Bazı âyinlerde papanın üzerinde oturduğu sandalye) gibi papa için yapılan aşırı saygı ve tezahüratlar kaldırılmıştır.¹⁴³

Bu idarî yapının hepsi Vatikan'ın içinde değildir. Ancak büyük bir çoğunluğu ve önemli birimler, Vatikan'ın içindedir. Vatikan site devletinin bulunduğu hudutlar içinde mevcut olan tesisler aşağıdaki krokide gösterilmiştir.¹⁴⁴

¹³⁹ Zeynep Yoldaş, "Papa" md., XVI/175.

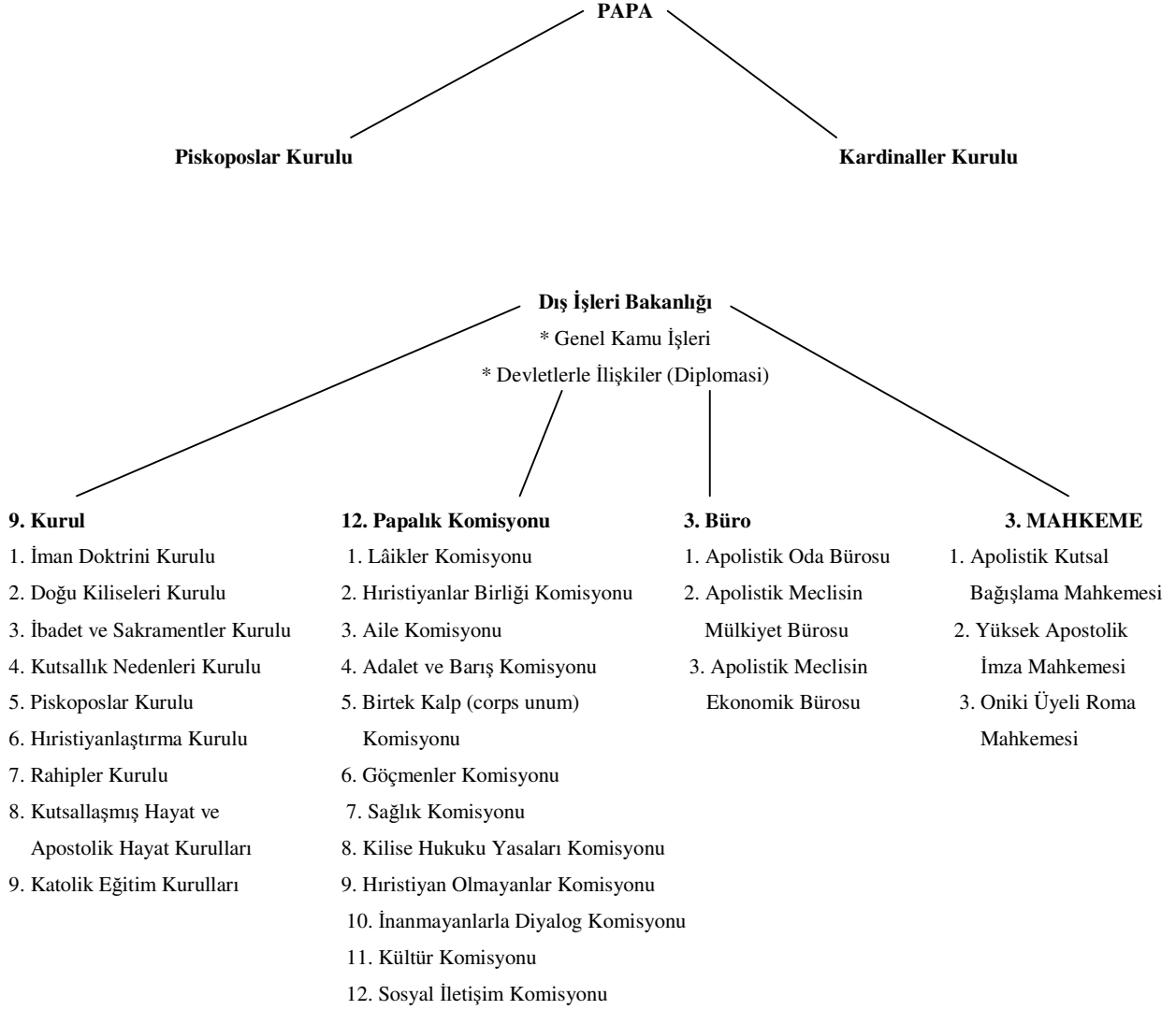
¹⁴⁰ Ekrem Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 371; Münir Yıldırım, *Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi*, Azizandaç Yayınları, Ankara, 2005, s. 51.

¹⁴¹ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 593-594, "Papa" md.

¹⁴² Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 364, "Katedral" md.

¹⁴³ Albert M. Besnard, *a.g.m.*, s. 166.

¹⁴⁴ Mehmet Aydın, *a.g.m.*, c. 33, sayı: 4, s. 14.

2. Kardinal

Katolik kilisesinde, temel hiyerarşi olarak papadan sonra kardinaller gelmektedir. Papanın seçimine sadece kardinaler katılmaktadır. Papa seçimini daha önce bahsettiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz. Papa adayı, bu kardinallerden biridir.¹⁴⁵ Kardinaleri de papa seçer.

Papanın seçicisi olma şerefi kardinallere aittir. İki kısımdırlar. Birinci kısmı, piskoposlukların başında bulunan kardinal unvanlı ruhanîlerdir. Diğerleri papalığın

¹⁴⁵ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 368, "Kardinal" md.

yönetim işlerinde papaya yardımcı olanlarıdır. Günlük işleri organize ederler. Bir nevi papalık teşkilatının bakanlarıdır.¹⁴⁶

Vatikan dini yönetiminde papanın en yakın çalışma arkadaşlarını kardinaller kurulundaki kardinaller teşkil etmektedir. Bu kurulda bulunan kardinaller, genelde Roma'da oturmaktadırlar. Dışarıda bulunanlar da vardır. Bunlar piskoposlukların başındakilerdir.¹⁴⁷

Eski bir geleneğe göre, kardinaller üç düzeyde bulunmaktadır:

- a. Piskopos Kardinaller
- b. Rahip Kardinaller
- c. Diyakos Kardinaller

Fakat 1962 yılından itibaren Papa XXIII. Jean'ın kararı ile piskopos olmayanlara kardinallik unvanı verilmemektedir. Papa, kardinalleri bazı önemli işleri istişare etmek üzere toplantıya çağırılmaktadır. Yine bazı vesilelerle mesela, Noel münasebetiyle papa, kardinalleri toplamakta ve onlara hitap etmektedir.¹⁴⁸

3. Başpiskopos

Birçok piskoposluklar üzerinde yönetim yetkisi olan piskoposa verilen unvandır. Belirli sınırlar içindeki piskoposlukların yönetimine nezaret eden bir birimdir. Başpiskoposun yetkisi ile metropolitin yetkisi aynı düzeydedir. Başpiskoposluk, aslında bir metropolitlik makamıdır. Eskiden metropolit unvanı kullanılırken şimdi başpiskopos unvanı kullanılmaktadır. Bu metropolit unvanı ilk defa IV. asırda Doğu Kilisesi mensuplarına bir şeref unvanı olarak verilmiştir.¹⁴⁹

Ortaçağda Başpiskoposluk, büyük yetkilere sahipken Trente Konsilinde (155-1563) bu yetkiler daraltılmıştır. Katolik Kilisesi, hâlâ başpiskopos unvanını kullanmaktadır. Doğu kiliselerinde hem başpiskopos hem de metropolit unvanı kullanılmaktadır.¹⁵⁰

Başpiskopos, özellikle önemli bir makamı işgal eden bir piskopostur. Çünkü onun sorumluluğu, birçok piskoposluğa uzanmaktadır.

¹⁴⁶ Ekrem Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 371.

¹⁴⁷ Mehmet Aydın, *a.g.m.*, s. 2.

¹⁴⁸ Mehmet Aydın, *a.g.m.*, s. 2.

¹⁴⁹ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, a.g.e., s. 86, "Piskopos" md.

¹⁵⁰ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, a.g.e., s. 86, "Piskopos" md.

4. Piskopos

Yunanca, gözeten anlamına gelen *episcopos* kelimesinden gelmektedir. Hıristiyan kilise hiyerarşisinin en yüksek derecesini oluşturmaktadır. Piskopos, piskoposluğun ruhanî şefidir. Onun makamı, ülkesinin katedralinde bulunmaktadır. O, rahipleri yönetmekte, ordre ve konfirmasyon sakramentini idare etmektedir. O, sivil yönetimin nezdinde gerekli bütün durumlarda ruhanî iktidarı temsil etmektedir. Katolik Kilisesi'nde piskoposlar, Vatikan yönetimi (Saint-Siege) tarafından atanmaktadırlar. Piskoposlar, rahiplere emir verir.¹⁵¹

Ayrıca piskoposlar, Vatikan'da Piskoposlar Kurulunu oluşturmaktadırlar. Papanın çalışma gruplarından olan bu "Piskoposlar Kurulu" 1965 yılında Papa VI. Paul tarafından kurulmuştur. Amacı da dünyadaki piskoposların işbirliğini sağlamaktır. Zaman zaman papanın daveti üzerine toplanan "Piskoposlar Kurulu" din eğitimi, aile, tövbe sakramenti, laikler konusunda ciddi problemleri tartışmak üzere toplanmaktadır. Ayrıca bölgesel kurullarda toplanmaktadır.¹⁵²

Piskopos, havarilerin hedefi olarak telâkki edilmektedir. Piskoposun üzerinde, bir piskoposluğun görevi vardır. Bir piskoposluğu o, meşru şekilde papa ile piskoposlar meclisi ile birlikte yönetmektedir. Genel konsil toplama hakları vardır. Roma piskoposlar meclisine delege gönderirler. Toplulukların gelişmesiyle, piskoposlukların da istişarî gücü gerçekten kilise evrenselliği üzerinde yaygınlaşmıştır.¹⁵³

Piskopos, mahallî kilisesinde, vaftiz olanların şefi rolünde İsa'yı temsil etmektedir. Özellikle İsa'nın, "Beni anlamak için bunu yapın" dediği Evharistiya (ekmek-şarap âyini) sakramentinde, cemaat içinde, cemaatin ve üyelerinin mânevî yararı için âyinlerin yönetiminden piskopos sorumludur.¹⁵⁴

5. Başrahip

Bir manastırın yönetiminden sorumlu olan ve bu göreve genellikle seçilerek gelen rahibe denir. Manastırlarda en kıdemli ve yönetimden sorumlu kişidir. Erken

¹⁵¹ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 618, "Piskopos" md.

¹⁵² Ekrem Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 156; Mehmet Aydın, *a.g.m.*, s. 3.

¹⁵³ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 618, "Piskopos" md.

¹⁵⁴ Ekrem Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 157; Albert M. Besnard - Olivier Clément - Royer Mehl, *Hıristiyan İlahiyatı*, Çev: Mehmet Aydın, s. 36-37.

dönemlerde Hıristiyan geleneğinde piskoposun yokluğu esnasında onun yerine âyinleri yöneten rahibe başrahip denilirdi.¹⁵⁵

6. Rahip

Katolik Kiliseleri'nde cemaat hizmeti, rahiplerin tekelindedir. “Hizmet” kelimesi, cemaatlerin iç yapısını karakterize eden en müsait kelimedir. *Magister Öğretme Yetkisi* rahiplerindir. Onlar geçirdikleri denemelerle tanrısal kelamı ifşa ve öğretmeye, Evharisti'yi takdis etmeye, mahallî cemaatlerin başları olmaya yetenekli olmalarıyla kiliseler yapıldıkça piskoposların kaçınılmaz yardımcıları haline gelmişlerdir. Konstantin devri, onları sadece kilise olarak değil, toplum olarak da bir kategori içinde göstermeye başlamıştır. Böylece bir çok vergi ve borçlardan muaf tutulmuşlar, kendilerine bir takım ödenekler sağlanmış, toplumda resmi bir saygınlık elde etmişler, bir takım hukuki imtiyazlar kazanmışlardır. Böylece rahipler, cemiyette imtiyazlı bir sınıf olmuştur.¹⁵⁶

Rahiplerin hayatı, bütünüyle dua, zikir ve fert olarak kendini ibadete adama biçimindedir. Onlar, maddî haz veren her şeyden, zenginlikten, insanı gururlandıran şeylerden ve cinsel arzulardan feragat etmektedir.¹⁵⁷

Katolik Kilisesi, rahiplerin bekârlığını zarûf görmektedir. Bu zarûret, tabiattan değil, yerinde bir hareket olmasından kaynaklanmaktadır. Bekârlığın ana nedeni, rahiplerin kendilerini serbest şekilde Hz. İsa'ya hasretmeleri olarak gösterilmektedir.¹⁵⁸

7. Diyakoz

Yunanca *Diakonos* kelimesinden türeyen bu sözcük, yardımcı anlamına gelmektedir. Hıristiyan kiliselerinde görevli olan diyakoz, genelde cemaatin işleriyle veya hayır faaliyetleriyle meşgul olmaktadır. Kiliselerdeki bu faaliyetlerde rahiplere ve piskoposlara yardımcı olurlar. Bugün Katolik, Ortodoks ve Anglikan kiliselerinde, papazlıktan önce bir yıl staj dönemi geçiren rahip adaylarına verilen isimdir.¹⁵⁹

Katolik Kilisesi II. Vatikan Konsili'nde (1962-1965) dünyadaki Katolik kiliselerinin rahip ihtiyacını karşılamak üzere, Diyakozluk rütbesinin yeniden

¹⁵⁵ <http://ilef.ankara.edu.tr/intranet/gorsel/dosya/1192995080Ortaçağ-ve-hristiyan-dusuncesi.ptt>

¹⁵⁶ Albert M. Besnard, *a.g.m.*, s. 37-38.

¹⁵⁷ Şinasi Gündüz, *a.g.e.*, s. 266., “Rahip” md.

¹⁵⁸ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 370, “Rahip” md.

¹⁵⁹ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 180, “Diyakoz” md.

verilebileceğini kabul etmiştir. Bu yeni düzenlemeye göre Diyakozluk bekârların yanında, evlilerin ve çok nadir hallerde kadınların da takdis edilerek görevlendirileceği bir makam olarak belirlenmiştir.¹⁶⁰

Diyakoz, Tanrı kelimini okuyan, onu yayan, yoksullara, yaşlılara, hastalara ve ölmek üzere olanlara yardım eden din adamıdır.¹⁶¹ Diyakozlar, kiliselerdeki dine dayalı sosyal işleri organize etmektedirler. Katolik Kilisesi'nde iki türlü Diyakozluk uygulaması vardır: *Sürekli Diyakozlar* ve *Geçici Diyakozlar*. Geçici Diyakozlar, rahiplerin bulunmadığı yerlerde kilise hizmetlerini yerine getirmekle görevli kişilerdir. Diyakozlar, bir nevi kilisede yardımcı hizmetler ifa eden ve kendilerini dine ve kiliseye adanmış kişilerdir.¹⁶²

B. ORTODOKS KİLİSESİ

Ortodoks kavramı, sözlük anlamı itibariyle “*Doğru İnanç*”, “*Doğru Tapınma*” demektir. Bu bağlamda Ortodoks tabiri, İsa'nın kutsal bedenini teşkil eden kiliseye doğru iman, doğru ibadeti ve gerçek öğretiyi ifade etmektedir. Ortodoks bakış açısına göre İsa Mesih'in yeryüzündeki bedeni olarak simgelenen kiliseyi “Ortodoks” kavramı karşılamaktadır.¹⁶³

Terim anlamı olarak Ortodoks; *doğru ibadet, doğru iman ikrarı* ve ilk kiliseden başlayıp günümüze kadar kesintisiz devam eden hiyerarşi ile kutsal birliğinin tamamını ifade etmektedir.¹⁶⁴ Ayrıca Ortodoks; geniş anlamda, Doğu Hıristiyanlarının inancını ifade etmekle birlikte İsa Mesih'in bedenleşmiş kilisesini hakiki mânâda temsil etmektedir. Bununla birlikte Ortodoksluğun en belirgin özelliklerinden biri, ilk Hıristiyan geleneğine, imanına ve dogmalarına mutlak bağlılıktır.¹⁶⁵

¹⁶⁰ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 180, “Diyakoz” md.

¹⁶¹ Mehmet Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, s. 75.

¹⁶² Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 180, “Diyakoz” md.

¹⁶³ Timothy Ware, *The Orthodox Church*, London, 1964, s. 8; Leonidas Contos, “The Meaning of Orthodox”, <http://www.goarch.org/en/ourfaith/articles/article7051.asp>. 2007/05/10.

¹⁶⁴ Joseph L. Hromadka, “Doğu Ortodoksluğu”, *AÜİF* Çeviri: Günay Tümer, AÜİF Yay., Ankara, 1969, XVII/240.

¹⁶⁵ Münir Yıldırım, *a.g.e.*, s. 56.

2. Ortodoks Kiliselerinde Ruhbanlık Sınıfı

1. Patrik

Patrik kelimesi, Yunanca “Pater” kelimesinden gelir ki baba ve ata anlamına gelmektedir. Daha sonraki dönemlerde Hıristiyan kiliseleri, tarihsel ve onursal önemi ve üstünlüğü bulunan piskoposlukların ruhanî başkanlıklarına patrik unvanı verilmiştir.¹⁶⁶ Yahudi kutsal metinlerinde patrik kelimesi, Hz. İbrahim, Hz. İshak, Hz. Yakub ve on iki oğlunu belirtmek için kullanılmıştır. Hıristiyan merkezlerindeki piskoposlara patrik ismi verilmiştir. Patrik kelimesi, miladi V. asırda özel bir anlama kavuşmuştur. Kilise tarihinde I. Genel Konsil olan I. İznik Konsili’nde (M.S. 325) kilise teşkilatı, Roma İmparatorluğunun ana şehirlerine metropolis adını vermiştir. Birkaç metropolisin dini sorumluluğunu üstlenen piskoposlara da patrik adı verilmiştir. Buna göre patriklerin yetki alanı birden fazla piskoposluk bölgesini ihtiva ediyordu. Roma, patriklik unvanının sadece havarilerin kurduğu piskoposluklara verilebileceğini savunurken, Doğu Kiliseleri / Ortodoks kiliseler, ekonomik ve siyasi ağırlığı olan merkezlerin patriklik olabileceğini ileri sürüyordu.¹⁶⁷

Ortodoksların en büyük din adamına patrik adı verilir. 1054 yılında İstanbul patriği Mihael Kirolarius papadan ayrılıp şark (doğu) kiliselerini kendi idare etti. Bu kiliselere Ortodoks kiliseler adı verildi. Ortodoks kilisesine göre kilise, İsa’nın bedeni olarak kabul edilmiştir. Ortodoks Kilisesi, Papa’nın otoritesini ve yanılmazlığını kabul etmez. Ancak, Katolik Hıristiyanlıkta olduğu gibi, Ortodoksluk dünyasında sıkı bir kilise teşkilatı ve hiyerarşisi yoktur. Ortodoks dünyasında İstanbul Fener patriğinin önemli bir yeri vardır. Bunlardan ayrı olarak, İskenderiye Apostalik Patriği, Kudüs patriği, Moskova patriklığı, İsveç’teki Chambesy Ortodoks patriklığı önemli Ortodoks merkezleridir. Bunların başında patrikler vardır. Yunanistan Ortodoks Kiliseleri, İstanbul Fener patrikhanesine bağlı kalmıştır.¹⁶⁸ Bunun için bu kiliseye “Patrikhane” adı verilmiştir. Ortodoksların patriği İstanbul’da bulunmaktadır. Bizans imparatoru zamanında 157 tane patrik gelip geçmiştir.¹⁶⁹

Doğu ve Batı kilisesi bünyesinde patrik kelimesine farklı yaklaşımlar tarihi süreç içerisinde devam etmiştir. Genelde Batı Kilisesi, patrik kelimesinden çok,

¹⁶⁶ Zeynep Yoldaş, “Patrik”, *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, XVI/221.

¹⁶⁷ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 602, “Patrik” md.

¹⁶⁸ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 574, “Ortodoksluk” md.

¹⁶⁹ Zeynep Yoldaş, “Patrik” md., 16/221.

piskopos kelimesini tercih etmiştir. Sadece Haçlı Seferleri sırasında Ortodoks Kilisesini zayıflatmak amacıyla Orta Doğu'ya bazı Katolik patrikler atanmıştır. Ancak genel kilise yapısı içinde Batı'da patrik kelimesi az kullanılmıştır.¹⁷⁰

Ortodoks kilisesinde ruhani başkan patriktir. Ortodokslar, Papanın üstünlüğünü, İsa'nın vekili olduğunu, yanılmazlığını kabul etmezler.¹⁷¹

2. Metropolit

Kilise tarihinde I. Genel Konsil olan İznik Konsilinde (325), kilise teşkilatı, Roma imparatorluğunun ana şehirlerine metropolis adını vermiş ve bu şehirlerin dini yönetimini üstlenen piskoposlara da metropolit adı verilmiştir.¹⁷² Doğu kiliselerinde eyalet başkent piskoposu, metropolit olurdu ve diğer eyalet piskopoları üzerinde hukuki idareciliğe sahipti.¹⁷³

Ortodoks Kiliselerinden Polonya, Çekoslovakya ve Amerika kiliselerinin başında metropolit vardır.¹⁷⁴

3. Başpiskopos

Başpiskopos, bir nevi metropolit gibidir. Başpiskoposluk, aslında bir metropolitlik makamıdır. Eskiden metropolit unvanı kullanılırken şimdi başpiskopos unvanı kullanılmaktadır. Belirli sınırlar içindeki piskoposlukların yönetimine nezaret eder.¹⁷⁵

4. Piskopos

Piskopos, piskoposluğun ruhani şefidir. Onun makamı, ülkesindeki katedralinde bulunmaktadır. Piskopos, rahipleri yönetir, ordre ve confirmasyon sakramentini idare eder. Ortodoks Kilisesi, piskoposlarını kendisi seçer. Bizans sarayındaki âdetlere uygun olarak piskoposlar, rütbelerinin işaretlerini taşımak zorundadırlar. Âsa ve sivri âyin başlığı şeklindeki işaretlerin her birinin özel anlamı vardır. Yüzük, ahit işaretidir. Hıristiyanlığın bidâyetinde piskoposlar, bir veya bir çok cemaatin müfettiş rahipleriydiler. Bunlar, havarilerin halefleri olarak telakki ediliyorlardı. Bunun için, havarilerin onlara ordre ve yargılama yetkisini tevdi ettiğine inanılıyordu. Geleneğin

¹⁷⁰ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 603, "Patrik" md.

¹⁷¹ Münir Yıldırım, *a.g.m.*, s. 63.

¹⁷² Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 602, "Patrik" md.

¹⁷³ Ekrem Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 357.

¹⁷⁴ Ömer Faruk Harman, "Günümüzde Ortodoks Hıristiyanlık", *Dinler Tarihi Araştırmaları*, III, s. 192.

¹⁷⁵ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 86, "Başpiskopos" md.

varisleri olarak piskoposlar, konsillerde yer alıyolarlar, dogmaların tesbitine ve kilise disiplini konularına yardımcı olmaktadır.¹⁷⁶

5. Başrahip

Ortodoks kiliselerinde başrahip (Allah'ın temsilcisi) manastırda, en kıdemli kişidir.¹⁷⁷ Bir manastırın yönetiminden sorumlu olan ve bu göreve seçilerek gelen kişidir.¹⁷⁸

6. Presbiter (Papaz)

Piskoposluk makamının vekilleri papazlardır. Kilisedeki cemaati idare eden papazlardır. Piskopos, bütün papazlara çağrıda bulunabilir ve onlara memuriyetlerini verir. Vaftiz, günah çıkarma, ibadet yönetimi, cemaate alma ve cemaatten çıkarma gibi bütün işler papazın idaresindedir.¹⁷⁹

Papazlar, kasaba ve köylerde bulunan kiliselerin din adamıdır. Ortodoks Kiliselerinde papazlar evlenebilir. Ancak evlenen papaz kesinlikle yüksek derecedeki kilise görevlisi rütbesine ulaşamamaktadır. Ortodoks Kilisesi'nin görevli papazları, ağırlıklı olarak siyah elbise giymektedir. Bu uzun siyah elbiselerin ortasında süslü ve kalın olan bir kemer yer almaktadır. Giysinin üzerinde boyuna asılı olan dört tarafı eşit bir kutsal haç bulunmaktadır. Papazların başlarında silindirik şekilde siyah başlık bulunmakta ve bu başlık genellikle Ortodoks Kiliselerinde aynı olmaktadır. Papazlar, bu giyiniş tarzlarıyla halkın içerisinde, caddelerde, sokaklarda ve günlük hayatın devam ettiği yerlerde dolaşmaktadır. Papazlar, Batı Kiliselerinin din görevlilerinden farklı olarak, Ortodoks Kiliselerinin ayırt edici özelliklerinden biri olan sakal bırakmalarıdır.¹⁸⁰

7. Diyakoz

Papazlık hiyerarşinin en alt basamağında papazlık amacıyla değil de hizmet etme amacıyla diyakozlar bulunur. Diyakozlar, Mesih İsa'nın görev ve yetkilerine özel

¹⁷⁶ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 618, "Başpiskopos" md.

¹⁷⁷ http://www.bilimselbakis.com/index2.php?option=com_content&do.pdf=1, 2007/05/11.

¹⁷⁸ [www//www.birsozluk.com/BA_BD/basrahip/-6k](http://www.birsozluk.com/BA_BD/basrahip/-6k), 2007/05/11.

¹⁷⁹ Ekrem Sarıçioğlu, *a.g.e.*, s. 356.

¹⁸⁰ Münir Yıldırım, *a.g.e.*, s. 131.

bir biçimde katılırlar. Diyakozlar, papazların yönettiği âyinlere katılırlar, komünyon dağıtırlar, evliliği kutsarlar, vaaz ederler, cenaze töreni yaparlar.¹⁸¹

Ortodoks Kiliselerinde diyakozluk, genellikle evli erkeklere verilmektedir. Bugün Katolik, Ortodoks ve Anglikan kiliselerinde papazlıktan önce bir yıl staj dönemi geçiren rahip adaylarına verilen isimdir.¹⁸²

3. Ermeni Ve Doğu Kiliselerinde Ruhbanlık Sınıfı

ERMENİ KİLİSESİ'NDE RUHBANLIK

Ermeni Kilisesi'ne göre, kilisedeki kutsal rütbelere, havariler ile başlamıştır. Başlangıçta havariler, kilisenin tek yöneticisiydi. Onlar, kendilerine yardımcıları tayin ettiler. Bunlara diyakos (papaz yardımcısı) denildi. Havariler, dini işlerde de kendilerine yardım etmesi için başka kimseler seçtiler. Bunlar ise günümüzde, papaz (priest) olarak isimlendirilmiştir. Havariler, Mesih İsa'nın mesajını yayma görevini sürdürürken, başka bölgelere gitmeden önce buldukları yerde kendilerinin görevlerini devam ettirecek ruhaniler bıraktılar. Bunlara da piskopos denilmiştir.¹⁸³

Günümüzde Ortodoks Ermeni Kilisesi'nde ruhani hiyerarşi, yukarıdan aşağıya doğru sekiz derece oluşturmaktadır. Bunlar:

1. Katoligos, 2. Patris, 3. Piskopos, 4. Başrahip veya Doktor (Vartabed), 5. Başpapaz (Avakerets), 6. Papaz (Kahana veya Yerets), 7. Diyakos (Sargovak), 8. Diyakos Yardımcısı (Tbir).¹⁸⁴

1. Katoligos

Ermeni Başpatriklerine verilen bir unvandır. Doğu Ermenice'de Gatoğigos şeklinde telaffuz edilen bu terim, Latince Catholicus, Yunanca Katholikos olarak genel olarak kullanılır. Ermeniler, Başpatrik için Gatoğigos, Katoligosluk için Gatoğiosutyun ve Katoligosluk binası için Gatoğigosaran tabirlerini kullanırlar. Katoligos, en yüksek ruhanidir. Katoligosların diğer ruhani liderlerde olmayan özel yetkileri vardır. Kutsal Yağın Takdisi'nde on iki piskoposa başkanlık etmesi ve piskopos rütbelerinin verilmesi

¹⁸¹ <http://www.meryemana.net/merye/tr/miso.php?id=398par=8&td=11>, 2007/05/20.

¹⁸² Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 180, "Diyakoz" md.

¹⁸³ Abdurrahman Küçük, *Ermeni Kilisesi ve Türkler*, Ocak Yayınları, Ankara, 1997, s. 276.

¹⁸⁴ Canan Seyfeli, *İstanbul Ermeni Patrikliği*, Aziz Andaç Yayınları, Ankara, 2005, s. 38.

bu yetkilerdendir. Kutsal yağ takdisi, yedi yılda bir yapılmaktadır. Katoligosların takdisi, on iki piskopos tarafından yapılmaktadır.¹⁸⁵

Ermeni toplumunun yetki bakımından papası gibidir. Onun için Katoligos'a bütün Ermenilerin başıdır. Katoligos'un makamı Ecmiyazin şehrindeydir. Üç Katoligosluk makamı vardır. Ecmiyazin, Ahtamar, Sis'dir. Bu üç Katoligosluk içinde Ecmiyazin, kiliselerin en kıdemlisi ve ruhânî bakımdan en yücesidir.¹⁸⁶

Ecmiyazin Katoligosluğun Ermeni toplumunun nezdinde önemli bir yeri vardır. Onlara göre Mesih İsa, Ecmiyazin'e inerek Ermeni Kilisesi'ni orada tesis etmiş, onu doğu ve batı kiliselerinden müstakil olarak ayırmıştır.¹⁸⁷

2. Patrik

Ermeni Kiliselerinde Katoligostan sonra ikinci sırada patrik vardır. Ermeniler patrik için Badriark, patrikhane için Badriarkaran, patriklik için Badriarkutyun tabirini kullanırlar.¹⁸⁸ İlk olarak IV. yüzyılda Konstantin tarafından umumi piskoposlar için kullanılan bu kelime VI. Yüzyılda Roma, İstanbul, Antakya, İskenderiye ve Kudüs piskoposları başpiskopos manasında kullanılmıştır.¹⁸⁹ Bu nedenle patriklik, yargı alanı içerisindeki piskoposluk bölgelerinin bağlı bulunduğu başpiskoposluktur.

Patrik, başında bulunduğu piskoposlukların en büyük piskoposu olduğundan başpiskopos veya metropolit olarak da isimlendirilmiştir. Patrik kendi sorumluluk alanı içerisindeki konularda, takdis yağı çıkarma ve piskopos rütbesi verme gibi bir iki konu hariç tam yetkilidir. Piskopos konumunda olduğundan piskoposun altındaki ruhanîleri takdis etme yetkisine sahipti.¹⁹⁰

3. Piskopos

Ermeni kilise hiyerarşisinde patrikden sonra gelir. Piskopos terimi Ermenice'de Yebisgobos (Yepiskopos) şeklinde kullanılırken piskoposluk için Yebisgobosutyun, piskoposluk makamı için Yebisgobosaran (Yebisgobosanots), başpiskopos için Yebisgobosabed, başpiskoposluk için ise Yabisgobosabedutyun tabirleri geçmektedir.

¹⁸⁵ Canan Seyfeli, *a.g.e.*, s. 39.

¹⁸⁶ Davut Kılıç, *Osmanlı Ermenileri Arasında Din ve Siyasi Mücadeleleri*, Sarıyıldız Basımevi, Ankara, 2005, s. 160-161.

¹⁸⁷ Davut Yıldız, *Osmanlı Ermenileri Üzerine Araştırmalar*, Manas Yayıncılık, Elazığ, 2007, s. 75.

¹⁸⁸ Canan Seyfeli, *a.g.e.*, s. 39.

¹⁸⁹ Şinasi Gündüz, *a.g.e.*, s. 302; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü*, M.E.B. Yay., İstanbul, 1993, II/759.

¹⁹⁰ Abdurrahman Küçük, *Ermeni Kilisesi ve Türkler*, s. 277.

Kilisede o piskoposlukla ilgili olan görevlerde tam yetkilidir. Piskoposluğun normal yöneticisi ve şefidir. Piskopos, piskoposluk rütbesi altındaki bir rütbeyi takdis yetkisine sahiptir. Piskoposluk takdisi ise Katoligos tarafından yapılmaktadır.¹⁹¹

4. Başrahip

Bir kilisenin yönetiminden sorumlu olan kişiye verilen isimdir. Piskopos bulunmadığı zaman başrahip, papaz takdis merasimi icra etmek, onun diğer görevlerini yerine getirebilmektedir.¹⁹²

5. Başpapaz (Avakerets)

Ermeni Kilise hiyerarşisinde başrahipten sonra gelendir. Başpapaz, boşanma temennisinde bulunmamak şartıyla evlenme işlerini ve özel durum gösteren olayları kendi takdir yetkisini kullanarak çözme hakkına sahiptir.¹⁹³

6. Papaz (Kahana veya Yerets)

Ermeni kiliselerinde küçük topluluklara dini öğreten, âyinleri icra eden ve dini hizmetleri ifa eden piskopos yardımcısıdır.¹⁹⁴

7. Diyakoz (Sargavak)

Ermeni Kilisesi'nde ruhaniyet evli ve bekâr olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır. Bekâr ruhbanın, evli ruhbandan bir derece üstte olduğunu kabul edenler vardır. Evli ruhban, en yeni bekâr ruhbanı bile yerini bırakmak zorundadır. Ermeni Kilisesi'nde evli diyakoz kullanma âdeti yoktur. Ermeni Kilisesi'nde diyakozun görevi papaza yardım etmektir.¹⁹⁵

8. Diyakoz Yardımcısı (Tbir)

Diyakoz yardımcısı Tanrı kelamını okuyan, yoksullara, fakirlere yardım eden, cenaze törenlerini düzenleyen ve diyakoza yardım eden kişidir.¹⁹⁶

¹⁹¹ Canan Seyfeli, *a.g.e.*, s. 40.

¹⁹² Abdurrahman Küçük, *Ermeni Kilisesi ve Türkler*, s. 280.

¹⁹³ Canan Seyfeli, *a.g.e.*, s. 41.

¹⁹⁴ Davut Yıldız, *Osmanlı Ermenileri Üzerine Araştırmalar 1*, s. 78.

¹⁹⁵ Canan Seyfeli, *a.g.e.*, s. 38.

¹⁹⁶ Canan Seyfeli, *a.g.e.*, s. 38.

DOĞU SÜRYANİ KİLİSESİNDE RUHBANLIK

Süryani Kilisesi'nin başında Patrik makamında Katoligos bulunmaktadır. Kilise hiyerarşisi Patrik, Metropolit (Başpiskopos), Piskopos (Abuna), Başdiyakon. Papaz, Diyakonlar, Diyakon Çömezi ve Papaz Çırağından oluşmaktadır.¹⁹⁷

1. Patrik

Süryani Kilisesi, patrik tarafından idare edilmektedir. Patriğin unvanı, Antakya ve Bütün Doğu'nun Elçisel Kürsüsü Patriği ve Bütün Dünyadaki Süryani Ortodoks Kilisesi'nin Reisidir.¹⁹⁸

2. Metropolit (Başpiskopos)

Eyalet başkent piskoposu metropolit olur ve diğer eyaletlerin piskoposları üzerinde hukuki üstünlüğü ve idareciliği vardır.¹⁹⁹

3. Piskopos (Abuna)

Piskopos, mahallî kilisesinde Evharista Âyini'ni yönetmek, cemaat ve üyelerinin mânevî yararı için âyinleri düzenlemek, piskoposun görevidir.²⁰⁰

4. Başdiyakon

Kilise hiyerarşisinde ruhanîler üç dereceye ayrılmıştır. Diyakosluk, Ruhbanlık ve Episkoposluk, Başdiyakon diyakosların başkanıdır.²⁰¹

5. Papaz

Kilise hiyerarşisinde ruhanîler sınıftan olan ruhbanlık, iki rütbeye ayrılır. Papaz (Rahip) Horepiskopos (Başpapaz) şeklindedir. Eğer kişi bekârsa rahip denir, evli ise papaz denir. Papaz, kilisede âyinleri yönetmek, evlilikleri kutsamakla görevlidir.²⁰²

6. Diyakon

Diyakon, Katolik ve Ortodokslardaki diyakoz ile aynı konumdadır. Ve diyakozun yapmak zorunda olduğu görevleri diyakonlar da yerine getirir.

¹⁹⁷ Mehmet Çelik, *Süryani Kilisesi Tarihi*, Yayıncılık Matbaası, İstanbul, 1987, I/43; Canan Seyfeli, *a.g.e.*, s. 21.

¹⁹⁸ Gabriyel Akyüz, *Deyrüzzaferan Manastırı'nın Tarihi*, Mardin, 1997, s. 38.

¹⁹⁹ Ekrem Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 602.

²⁰⁰ Ekrem Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, s. 157.

²⁰¹ Canan Seyfeli, *a.g.e.*, s. 21.

²⁰² Aziz Günel, *Türk Süryaniler Tarihi*, Diyarbakır, 1970, s. 84.

7. Diyakoz Çömezi

Diyakon Yardımcısının görevini yerine getirmektedir. Diyakonların, âyinlerde yardımcıdır.

8. Papaz Çırağı

Ruhbanlık rütbesinde papaz (rahip) olabilmek için papaz yardımcısı olmak gerekir. Süryani Kilisesi'nde papaz yardımcısına papaz çırağı denir. Bekâr olması gerekir.

Doğu Süryani Kilisesi'nde Katoligos, piskoposlar ve rahipler dışında papazlar evlenebilir. (Eşleri ölse yine evlenebilirler).²⁰³

Ayrıca Katolik, Ortodoks ve Doğu Kiliselerinde “Zangoç” adlı görevli vardır. Ancak bu kişi, din adamları sınıfında yer almaz. Zangoç, çan çalan kimseye verilen isimdir. Kiliselerde çanları çalmak ve kilisenin temizliğini yapmakla görevlidir.

²⁰³ Canan Seyfeli, *a.g.e.*, s. 20.

SONUÇ

Ruhbanlık; nefsi terbiye etmek için inziva hayatı yaşamak, tek başına olup dini sebeplerle evlenmemek, dünya ile ilişkisini kesip dağlara, ormanlara, manastırlara çekilmek, kısacası dünyadan bütün alakasını kesmek anlamlarına gelip, nefsi tezkiye etme, ruhsal ilerlemeyi sağlama ya da mânevî kurtuluşu gerçekleştirme, Allah'a ulaşma, dinlerini koruma ya da daha iyi yaşama, ahlâken mükemmel olmaya çalışma gibi gayelerle ortaya çıkmıştır.

Ruhbanlık her ne kadar Hıristiyanlık dininde belirgin olarak görülse de kökenini tahmin edilemeyecek kadar eskiye -ilkel kabilelere- götürmek mümkündür. Ne kadar öteye götürülürse götürülsün ruhbanlığın bu dinde olduğu kadar ön plana çıkmadığı da aşikardır. Bunun sebebi, ruhbanlık önceki kabilelere dayansa da ruhbanî hayat ferdî şekildedir, dolayısıyla genel bir hayat tarzı şeklinde değildir. Bu hayatı seçen ya yaşlılar, hastalar ya da cemiyet kurallarına, kabile nizamlarına uymayan kişilerdir. Bu yüzden ruhbanlık, önceki kabilelerde ferdî kalmış, Hıristiyanlıkta ise bağımsız bir şekilde canlanıp, Hıristiyan prensipleriyle kaynaşıp din adamları zümresinin hayat tarzı hâline geldiği için âdeta Hıristiyanlıkla özdeşleştirilmiştir. Bu yüzden de ruhbanlık denilince akla Hıristiyanlık gelir olmuştur.

Hıristiyan ruhbanlığı, önceki toplumların aşırı şekildeki ahlâkî bozulmalarına karşı verilen aşırı bir tepki niteliğindedir ve bu tepki giderek nefse ya da bedene eziyet boyutuna varırılmış ve bu durum, onların takva anlayışını oluşturmuş, azizliğin derecesi de eziyetin derecesine göre belirlenmiştir. İnsanlara model olan bu aziz kişiler sayesinde de ruhbanlık bir hayat tarzı hâline gelmiştir. Ruhbanlar için konulan, nefsi terbiye etmede uygulanan çile pratikleri, kendilerini zincire vurma, yaşanamaz yerlerde yaşama, nefse eziyet etme, yiyeceklerden kendini mahrum etme v.s. istenilen faydaları sağlama konusunda yetersiz kalmış, beklenilenin tersi bir tepki ortaya çıkarmıştır. Ruhbanlıkta evlilik ve aile hayatı fiilen haram kılınarak iffet hususunda fıtrata karşı savaş açıldığından dolayı ahlâkî bataklığa düşülmüştür. Dünyaya sırt çevirmek gerektiği iddiasına rağmen servet, mal, mülk elde etmekten geri kalınmamıştır. Ruhbanlık

sebebiyle akrabalık bağları kopararak, anne, baba, kardeş sevgisi yok olmaya başlamış, insânî duygular köreldiği için hayat çekilmez bir hâle getirilmiştir.

Sonuç olarak ruhbanlık İslâm'da ve Yahudilikte olmamakla beraber diğer dinlerde bir sapma olduğu, insanların kendilerinin ortaya çıkardığı bir kavramdır.

BİBLİYOGRAFYA

- AKYÜZ, Gabriyel**, *Deyrüzzaferan Manastırı'nın Tarihi*, Mardin, 1997.
- ALUSÎ, Şihabuddin**, *Ruhu'l-Meâni fî Tefsîri'l-Kur'ani'l-Azim ve's-Seb'il-Meâni*, Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, Tarihsiz.
- Anabritannica*, (I-XXXII), Ana Yayıncılık, İstanbul, 1972.
- ANTES, Peter**, *The Beginning of the Christian Hierarchy andl t's Development*.
- AUMANN, Jordon**, *Christian Spirituality in the Catholic Tradition*, Ignatius Press, London, 1980.
- ARBEYY, Arthur John**, *Sufism*, London, 1979.
- Asım Efendi**, *Kamus Tercümesi*, Konya, 1993.
- ATÂURRAHİM, Muhammed**, *Bir İslâm Peygamberi Hz. İsa*, Çeviri: Kürşat Demirci, İnsan Yayınları, İstanbul, 1994.
- ATASAĞUN, Galip**, *İlahi Dinlerde (Yahudilik-Hıristiyanlık ve İslâm'da) Dini Semboller*, Sebat-Ofset Matbaacılık, Konya, 2002.
- AYDIN, Mehmet**, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2005.
- , *Din Fenomeni*, Tekin Yayınları, Konya, 2000.
- , Vatikan Ruhani Devletinin İdari Yapısı, *Diyanet İlmi Dergi*, Ankara, 1997, cilt: 33, sayı: 4.
- , *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, Ankara, 2005.
- , *Hıristiyan İlahiyatı*, Arı Basımevi, Konya, 1983.
- , *İznik'ten II. Vatikan'a Konsiller Tarihi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yâyinları, Ankara, 1990.
- BAMMAT, Haydar**, *İslâmiyetin Manevi ve Kültürel Değerleri*, Resimli Posta Matbaası, Ankara, 1963.

- BAİNTON Roland H.**, *Early Christianity*, Robert E. Krieger Publishing Company, Malabar-Florida, 1960.
- BERKMEN, Haluk**, *Mayalarda Dil-Din-Mimari*, İmge Yayınları, Ankara, 1993.
- BELLİ, Sevim**, *İlkel Topluluk, Köleci Toplum ve Feodal Toplum*, Sol Yayınları, İstanbul, 1980.
- BİLGESEVEN, Amiran Kurtkan**, *Din Sosyolojisi*, İstanbul, 1985.
- BESNARD, Albert M., Oliver Clement, Royer Mehl**, *Hristiyan İlahiyatı*, Çeviri: Mehmet Aydın, Arı Basımevi, Konya, 1983.
- BESNARD, Albert M.**, *Katolik Mezhebi*, Çeviri: Mehmet Aydın, Din Fenomeni, Konya, 2002.
- BOİSSELEİER, Jean**, *Buda'nın Bilgeliği*, Çeviri: N. Feyza Zaim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.
- BOUGER, Louis**, *The Spirituality of the New Testament and the Fathers the Religions (I-III)*, USA, 1963.
- BURSEVÎ, İsmail Hakkı**, *Ruhu'l-Beyan*, İstanbul, 1989.
- BUSTANÎ, Butros**, *el-Muhitu'l-Muhit*, Mektebet'ü Lübnan, Beyrut, 1982.
- BUHARÎ, Muhammed b. İsmail**, *el-Câmiu's-Sahih (I-XVII)*, Çeviri: Mehmet Sofuoğlu, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1987.
- BROWN, Stephan P. – ANATOLIOS, Khamed**, *Catholicism Orthodox Christianity Word Religions*, New York, 2002,
- CARLSON, John B.**, "America's Ancient Skywatchers", *National Geographic*, 1990.
- CABROL, F.**, "Monasticism (Christian)", *Encyclopedia of Religion and Ethics (I-XII)*, Editör: James Hastings, Scotland (Edinburg) 1994.
- COOMARASWAMY, Ananda**, *Hinduizm ve Budizm*, Çeviri: İsmail Taşpınar, Kaktüs Yayınları, İstanbul, 2000.
- CEVZİYYE, İbnu'l-Kayyim**, *Zâdu'l-Mead*, İklim Yayınları, İstanbul, 1990.

- CHALLEYE, Felicien**, *Dinler Tarihi*, Çeviri: Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İstanbul, 1960.
- CLAESSEN ve SKALNİK**, *Devletin Kökenleri*, İmge Yayınları, Ankara, 1993.
- CORRİGON, John - DENNY, F. M. - EİRE, C. M. N. - JOFFEE, M. S.** *Jews, Cristians, Muslims, (A Comperative Introduction To Monotheistic Religions)*, USA, 1998.
- CRAGG, Kenneth**, *Muhammed and the Christian a Questions of Rospance*, Longman and Told, New York, Orbis, 1987.
- CÜRCANİ, Şerif Ali**, *Kitabu't-Ta'rifat*, Beyrut, 1983.
- ÇELİK, Mehmet**, *Süryani Kilisesi Tarihi*, Yaylacılık Matbaası, İstanbul, 1987.
- DENDO, Bukkyo**, *Buda Talimatı*, Budist İntişar Cemiyeti, Tokyo, 1986.
- DOVERNIK, Francis**, *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a*, Çev: Mehmet Aydın, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.
- ELİADE, Mircea**, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, Çeviri: Ali Berktaç, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2003.
- KARADAVİ Yusuf**, *İslâmi Uyanışın Problemleri*, Risale Yayınları, İstanbul, 1986, s. 51.
- ENSARÎ, Fazlurrahman**, *İlimden Felsefeden Dine*, Çeviri: Cemal Kuşçu, Nur Yayınları, İstanbul, 1967.
- ERGÜN, Cemal**, *Kur'an'ı Cennet-Cehennem Anlayışının Diğer Dinlerle Karşılaştırılması*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Kahramanmaraş, 2006, s. 22.
- FALK, Ze'ev W.** *İncil, Yahudi ve İslâmî Açından Din ve Hukuk*, Çeviri: John Welch, Brigham Young Üniversty Pres and Winona Lake, Eisenbrauns, İndiana, 2001.
- FİRUZÂBÂDÎ**, *el-Kâmusu'l-Muhît*, Nurâ Kitabevi, Şam, Trz.
- FİTZGERALD, Thomas E.**, *The Orthodox Church*, USA, 1998.

- Geden, A. S.**, “Monasticism (Buddhist)” *Encyclopedia of Religion and Ethics* (I-XII), Edinburg, 1994.
- GEDEN, A. S.**, Monasticim (Buddhist), *ERE*, s. 797,.
- GUİLLERME Cock**, “Mumyaları Kurtarmak”, *National Geographic*, Çeviri: Hüseyin G. Yurdaydın, Mayıs, 2002.
- GÜNDÜZ, Şinasi**, *Dinler ve İnançlar Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara, 1998.
- GÜNEL, Aziz**, *Türk Süryaniler Tarihi*, Diyarbakır, 1970.
- HARMAN, Ömer Faruk**, “Günümüzde Ortodoks Hristiyanlık”, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, 2002.
- HARVEY, Peter**, *An Introduction to Buddhism Teachings, History and Practices*, Cambridge University, 1990.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillah, Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani**, “*Kitabü’z-Zühd*”, Beyrut, 1987.
- HAWKINS, Bradley K.**, *Buddhism*, London, 1999.
- Hewike Owusu**, *İnka, Maya ve Azteklerde Semboller*, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- HOFFER, Eric**, *Kesin İnançlılar*, Çeviri: Erkil Günur, Akran Yayınları, İstanbul, 1993, s. 70.
- HOGUE, John**, *The Messiahs The Visions and Prophecies, For The Second Coming*, Element Boks Limited, Germany, 1999.
- HROMADKA, Joseph L.**, “Doğu Ortodoksluğu”, *AÜİF*, Çeviri: Günay Tümer, AÜİF Yay., Ankara, 1969.
- İSFEHÂNÎ, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah**, *Hilyetü’l-Evliya*, Kahire, 1987.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid**, *Sünen-i İbn Mâce*, Çeviri: Haydar Hatipoğlu, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1982.
- İbn Manzur, Celaleddin b. Mükerrerem**, *Lisanü’l-Arap*, Dar-u Sadr, Beyrut, Trz.
- İslâm Ansiklopedisi*, MEB Yay., I-XII, İstanbul, 1967.
- John B. Carlson**, “America’s Ancient Skywatchers”, *National Geographic*, Mart, 1990.

- KILIÇ, Davut**, *Osmanlı Ermenileri Arasında Din ve Siyasi Mücadeleleri*, Sarıyıldız Basımevi, Ankara, 2005.
- Kitab-ı Mukaddes, Eski ve Yeni Ahid**, Ohan Matbaacılık, İstanbul, 2003.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meali**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1998.
- KUŞEYRÎ, Ebu'l-Hüseyin b. Haccac**, *el-Camiu's-Sahih*, Çeviri: Ahmed Davudoğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1987.
- KUTLUAY, Yaşar**, *İslâm ve Yahudi Mezhepleri*, AÜİF Yayınları, Ankara, 1965.
- KUTUB, Muhammed**, *İnsan Psikolojisi Üzerine Etüdler*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1987.
- KUTUB, Seyyid**, *İslâm'da Sosyal Adalet*, Çağaloğlu Yayınları, İstanbul, 1964.
- KÜÇÜK, Abdurrahman**, *Ermeni Kilisesi ve Türkler*, Ocak Yayınları, Ankara, 1997.
- KRİCKEBERG, Walter**, *Azteklerin ve Mayaların Dinleri*, Çeviri: Alev Kırım, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- , *İnka ve Maya Efsaneleri*, Tercüme: Alev Kırım, Okyanus Yayınları, İstanbul, 2000.
- LOZANO, J. Manuel**, 'Retreat', The Encyclopedia of Religion, XII/354.
- MASDÛSÎ, A. Abdullah**, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Kalem Yayıncılık, İstanbul, 1981.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid**, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1982.
- SİDDÎKÎ, Mazharuddin**, *Semavi Dinlerde İtikat ve Amel*, Çeviri: Ömer Mahir Alper, Fikir Yayınları, İstanbul, 1991.
- , *Kur'an'da Tarih Kavramı*, Çeviri: Mehmet Kara, Pınar Yayınları, İstanbul, 1990.
- Meydan Larousse*, Meydan Yayınları, İstanbul, 1972.
- MENSCHİNG, Gustav**, *Dini Sosyoloji*, Çev: Mehmet Aydın, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2004.
- MEVDUDÎ, Ebu'l Alâ**, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber*, Çeviri: N. Ahmed Asrar, Pınar Yayınları, Ankara, 1983.

- MİCHEL, Thomas**, *Hıristiyan Tanrıbilimine Giriş*, Onan Basımevi, İstanbul, 1992.
- MIZUNA, Kögen**, *Essentials of Buddhism*, trz.
- NEDVİ, Ebu'l-Hasan Ali**, *Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti*, Tevhid Yayınları, İstanbul, 1966.
- NESEÎ, Abdurrahman b. Şuayb**, *Sünenü'n-Neseî*, İstanbul, 1992, Savm 17. *Nouveau Petit Larousse*, Paris, 1959.
- O'Leary De Lacy**, *İslâm Düşüncesi ve Tarihteki Yeri*, Çeviri: Yaşar Kutluay, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1959.
- ÖZEK, Ali**, *Dinler Tarihi ve İslâm*, İklim Yayınları, İstanbul, 1998.
- RUJU, P. T. - CHAN, Win-tsit - JOSEPH M. Kitagawa - FARUKİ, İsmail R.**, *Asya Dinleri*, İnkılâb Yayınları, İstanbul, 2002.
- PAKALIN, Mehmet Zeki**, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü*, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1993.
- PETRİC, W. M. Flinders**, *Egypt and İsrail*, London, 1923.
- POLAT, Ahmet Fethi**, *Âyetler Bağlamında Dinde Aşırılık*, Konya, 2002.
- RUSSEL, Bertrant**, *Mutluluk Yolu*, Çeviri: Nurettin Özyürek, İstanbul, 1982.
- SAMAD, Ulfat Aziz**, *A Comparative Study of Christianity and İslâm*, Noor Publishing House, Farashkhana, Delhi, trz.
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem**, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2002.
- SCHİMMEL, Annemarie**, *Dinler Tarihine Giriş*, A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara, 1955.
- SEYFELİ, Canan**, *İstanbul Ermeni Patrikliği*, Aziz Andaç Yayınları, Ankara, 2005.
- STEVENS, John**, *Aydınlanma Şehveti-Budizm ve Seks*, Çeviri: Serdar Erişen, Dharma yayınları, Boston, 1990.
- SMİTH, Jou Durden**, *Budizm, Gizli Öğretisi*, Çeviri: Tolga Bakaray, Sınır Ötesi Yayınları, İstanbul, 2006.
- SMİTH, Margeret**, *The Way of Mystics*, London, 1976.
- Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, Nesil Matbaacılık, İstanbul, 1990.

- SUYUTÎ, Celaluddin,** *ed-Durru'l-Mensur fi't-Tefsir bi'l-Mensur,* Mektebetu'l-İslâmiyye, Tahran.
- SUZUKÎ, Taitara,** *Hristiyanlık ve Budizm'de Mistik Yaşam,* Dharma Yayınları, 1990.
- ŞERİATÎ, Ali,** *Dinler Tarihi,* Seçkin Kitaplar Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- ŞEYBE, Abdülkadir,** *Çağdaş Dünya Dinleri,* Çev: Osman Cilacı, Beyan Yayınları, İstanbul, 1983.
- TABERÎ Muhammed b. Cerir,** *Câmiu'l-Beyan an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an,* Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1988.
- TACHIBANA, Shundo,** *The Ethics of Buddhism,* London, 1975.
- TAMER, Ülkü,** "Güneşin Bakireleri", *Seyahat Dergisi,* sayı: 14, İstanbul, 2004.
- TAPLAMACIOĞLU, Mehmet,** *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi,* Güneş Matbaacılık, Ankara, 1966.
- TERCÜMAN, Abdullah,** *Hristiyanlığa Reddiye,* Bedir Yayınları, İstanbul, 1970.
- TEVFİK, Süleyman,** *Ruhban Cinâyetleri,* Meşrutiyet Yayınları, İstanbul, Trz.
- TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ,** *el-Câmiu's-Sahih,* Fatih Matbaası, İstanbul, 1992.
- TÜMER, Günay – Küçük, Abdurrahman,** *Dinler Tarihi,* Ocak Yayınları, Ankara, 2002.
- TÜMER, Günay,** "Budizm", *İslâm Ansiklopedisi.*
- TOYNBEE, Arnold J.,** *Hristiyanlık ve Dünya Dinleri,* Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2005.
- VAHİDÎ, Ebu'l-Hasan,** *Esbâbu'n-Nüzûl,* Daru İbn Kesir, Beyrut, 1988.
- WANGU, Madhu Bazaz,** *Buddism World Religions,* New York, 1993.
- WARE, Timothy,** *The Orthodox Church,* London, 1964.
- WECKMAN, George,** "Monasticism" (Christian), *The Encyclopedia Religion (I-XVI)* Editör: Mircea Eliade, Macmillan Publishing Company, New York, 1987.
- WHONE, Herbert,** *Church Monastery Cathedral And Lustrated Guide to Chistian Symbolism,* Element Books, Great Britain, 1990.

- YENİ REHBER ANSİKLOPEDİSİ**, İstanbul, 1964.
- YILDIRIM, Münir**, *Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi*, Azizandaç Yayınları, Ankara, 2005.
- YILDIRIM, Suat**, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, DİB Yayınları, Ankara, 1988.
- YILDIZ, Davut**, *Osmanlı Ermenileri Üzerine Araştırmalar*, Manas Yayıncılık, Elazığ, 2007.
- YİTİK, Ali İhsan**, *Hint Dinleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir, 2005.
- YOLDAŞ, Zeynep**, “Papa”, *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, XV.
- ZEHRA, Muhammed Ebu**, *Muhâdarât fi'n Nasraniyye*, Daru'l Fikri'l-Arabiyye, Kuveyt, trz.
- ZÖCKLER, O.**, “Asceticism (Christian)” *Encyclopedia of Religion and Ethics*, (I-XII), Edinburg, 1961.
- ZÜRCHER, Eric**, *The Buddhist Conquest of China*, Leiden 1979.

İNTERNET KAYNAKLARI

- www.ansiklopedi.gen.tr.
- [www//www.birsozluk.com/BA_BD/basrahip/-6k](http://www.birsozluk.com/BA_BD/basrahip/-6k)
- [http://aliaksoy.wordpress.com.Ruhbanlık ve Zuhd.takva/](http://aliaksoy.wordpress.com.Ruhbanlık%20ve%20Zuhd.takva/)
- <http://www.meryemana.net/merye/tr/miso.php?id=398par=8&td=11>
- <http://ilef.ankara.edu.tr/intranet/gorsel/dosya/1192995080Ortaçağ-ve-hıristiyan-dusuncesi.ptt>
- http://www.bilimselbakis.com/index2.php?option=com_content&do.pdf=1
- <http://www.goarch.org/en/ourfaith/articles/article7051.asp>